Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

GEORG GALSTER

UNIONSTIDENS UDMØNTNINGER

Danmark og Norge 1397-1540
Sverige 1363-1521

With a summary in English

UDGIVET AF
DANSK NUMISMATISK FORENING
KØBENHAVN 1972

© Copyright 1972: Dansk Numismatisk Forening

Trykt hos Andelsbogtrykkeriet i Odense
ISBN 87 997111 0 9

DANSK NUMISMATISK FORENING har herved den store glæde at udgive Georg Galsters værk om Unionstidens udmøntninger.

Foreningen har altid set det som en af sine vigtigste opgaver at medvirke til udgivelsen af værker om danske mønter. I 1888 udgav foreningens første formand, generalmajor C. T. Jørgensen, sin »Beskrivelse over Danske Mønter 1448–1888«, og godt 30 år senere overlod H. H. Schou foreningen sin beskrivelse af danske og norske mønter og deres varianter siden 1448 til udgivelse.

Efterhånden som tiden gik, blev der mere og mere behov for et værk om danske og norske mønttyper, hvor også *mønthistorien* var taget med, et behov som for tiden efter 1541 blev dækket på forbilledlig vis, da Holger Hede i 1963 lod foreningen udgive sit værk om Danmarks og Norges Mønter 1541 . 1814 . 1963. Men også for tiden før 1540 er der brug for tilsvarende arbejder, og foreningen har derfor bedt dr. Galster om at behandle perioden umiddelbart før Hedes værk.

Fil. dr. Galster, der som ingen anden er hjemme i Unionstidens udmøntninger, har her samlet sin omfattende viden i en mønthistorie og en møntbeskrivelse, som gør det muligt for samlere og historisk interesserede at finde alle de oplysninger, der har betydning for denne periodes numismatik. Bestyrelsen beder dr. Galster modtage foreningens varmeste tak, fordi han har villet påtage sig dette arbejde.

Endvidere retter foreningen en ærbødig tak til »Advokat Axel Ernst og frøken Alfrida Ernsts legat til fremme af numismatisk forskning i Danmark« for to tildelinger, der dels har kunnet dække klichéudgiften og dels har gjort det muligt at udsende værket i indbundet stand.

Andelsbogtrykkeriet i Odense og F. Hendriksens Eftf. Reproduktions-Atelier, København, har sat deres faglige kunnen ind på, at møntværket har kunnet få den smukkest mulige udførelse, hvorfor foreningen takker dem såvel som Nationalmuseets fotograf Lennart Larsen for de omhyggeligt udførte fotografier af mønterne.

Efter afbenyttelsen af klicheerne vil disse blive overgivet til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling til gavn for fremtidige publikationer. Overskud ved salg af bogen tilfalder Selskabet Den kgl. Mønt- og Medaillesamlings Venner.

Frederiksberg, november, 1972.

DANSK NUMISMATISK FORENING

Med udsendelsen af dette arbejde er det mig en kær pligt at fremføre min hjertelige tak til de mange, der har bistået mig.

Først får jeg takke Den kongelige Mønt- og Medaillesamling og dens overinspektør, dr. Otto Mørkholm, som har tilladt mig at færdes husvant i Samlingen, og som har støttet mine arbejder på forskellig vis. Jeg takker ham, Kirsten Bendixen og Jørgen Steen Jensen for hjælp med korrekturlæsning og gode råd.

Jeg takker Dansk numismatisk Forening og dens energiske formand, Leo Hansen, at man har turdet overdrage mig dette arbejde i en alder, hvor arbejdsevnen normalt er nedsat, uden at den pågældende selv er helt klar derover. Også Leo Hansen takker jeg for hjælp ved korrekturen.

Jeg takker hjerteligt min gamle ven, Nils Ludvig Rasmusson, og Lars O. Lagerqvist, hvis arbejder over de svenske mønter har været mig til uvurderlig nytte. Jeg takker Brita Malmer, Ulla Westermark med flere ved Kungliga Myntkabinettet i Stockholm og Kolbjørn Skaare ved Universitetets Myntkabinett i Oslo. Især takkes Antikvarisk Topografisk Arkiv i Stockholm for flere smukke møntfotografier. Også samlingerne i Ermitagen og Berlin takkes for tilsendte fotografier.

Marion M. Archibald, M. A., British Museum, takkes hjerteligt for hjælp med det engelske sammendrag.

Jeg beklager meget, at mange af de afbildede mønter har været i så ringe stand, at det ikke har været selv den dygtige fotograf og det udmærkede reproduktionsatelier muligt at give fuldt læselige billeder. Indtil Christiern I har man derfor ladet Haubergs smukke mønttegninger ledsage den fotografiske gengivelse.

Georg Galster

INDHOLDSFORTEGNELSE

Udgiverens forord 5
Forfatterens forord 7
Almindelige forkortelser 10
Indledning 11
Mønthistorisk oversigt 15
Kongeriget 16
Hertugdømmerne 34
Gulland 36
Norge 38
Sverige 40

MØNTFORTEGNELSE

DANMARK, KONGERIGET
Ribe 47
Erik af Pommern 47
Christopher af Bajern 50
Rigsrådet 1448 51
Christiern I 51
Hans 52
Christiern II 54
Frederik I 55
Søren Norby 60
Rigsrådet 1533–1534 61
Christiern II 1534–36 61
Christiern II og grev Christopher 62
Christian III 62

HERTUGDØMMET
Valdemar Eriksen 65
Gerhard Henriksen 65
Frederik I 66
Christian III 68

GULLAND
Visby 69
Erik af Pommern 69
Christiern I 69
Hans 70
Søren Norby 70
Frederik I 70
Christian III 70

NORGE
Hans 71
Christiern II 72
Frederik I 73
Christiern II 1531–32 74
Christian III 74

NORSKE ÆRKEBISKOPPER
Gaute Ivarsson 75
Erik Valkendorf 75
Olav Engelbrektsson 76

SVERIGE
Albrekt af Meklenborg 76
Erik af Pommern 77
Christopher af Bajern 78
Karl Knutsson Bonde 79
Christiern I 79
Interregnum 1465–67 80
Sten Sture d. Æ. 80
Nils Bosson Sture 81
Johan II 82
Svante Sture 83
Sten Sture d. Y. 83
Gustav Vasa (C. III) 84

FALSKE MØNTER
Hans 85
Frederik I 85
Christiern II 1535 86
Sten Sture d. Y. 86

ET BREV OM MØNTEN 1424 87
ET MØNTVÆRKSTED C. 1500 92
NOTER 93
MØNTOMSKRIFTER 98
TABEL OVER UDMØNTNINGERNE 100
MØNTER, SOM NÆVNES I DENNE BOG 102
LITTERATUR- OG FORKORTELSESLISTE 104
PERSON- STED- OG SAGREGISTER 110
SUMMARY 114

ALMINDELIGE FORKORTELSER

ℳ	Mark
ß	Skilling
₰	Penning
)(	Forside (fs.) ender, bagside (bs.) begynder
Brb.	Brystbillede
Ex.	Eksemplar
Gns.	Gennemsnit
U.år	Uden årstal
Bergen	Bergens Museums Myntsamling
Berlin	Münzkabinett der Staatlichen Museen, Berlin
BM	British Museum, London
Br.	L.E. Bruuns Mønt- og Medaillesamling, Frederiksborg
E	Ermitagen, Leningrad
Go	Das Herzogliche Münzkabinett, Gotha
KM	Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet, København
Lund	Lunds Universitets Historiska Museum
Odense	Fyns Stiftsmuseum, Odense
Oslo	Universitetets Myntkabinett, Oslo
Stkh.	Kungliga Myntkabinettet, Statens Historiska Museum, Stockholm
Trondh.	Videnskapsselskapets Myntkabinett, Trondhjem
Wien	Bundessammlung von Medaillen, Münzen und Geldzeichen, Wien

INDLEDNING

Denne bog har til opgave at udfylde det tidsrum i dansk mønthistorie, der er mellem ophøret af udmøntning efter gammel nordisk møntregning, som antagelig afsluttes med en udmøntning i Lund 1377, og 1541, med hvilket år Holger Hedes møntværk tager sin begyndelse.

Fremstillingen af det her skildrede tidsrum 1397–1540 skulle ligge så nær som muligt op til det af Hede givne oplæg – med de forskelle, som det forskellige materiale nødvendiggør. Det er hovedsageligt den nordiske unions tid (1397–1523), og man må derfor tage med hertugdømmet Slesvig (med Holsten), Norge, Gulland (Gotland) og Sverige samt Finland for så vidt mønterne dér er slået i de danske unionkongers navn. Norge antog fra kong Hans' tid dansk møntsystem, medens Gulland og Sverige bevarede deres gamle møntvæsen, forholdsvis uændret. I Sønderjylland begyndte Flensborg allerede i 1350'erne at slå mønt efter holstensk (lybsk) møntfod, og i henhold til privilegiet af 1460 (se nedenfor s. 34) holdt man dér fast ved lybsk møntfod og møntregning.

Medens Hede i sit værk har kunnet anføre den *udmøntningsformel*, som i møntordningen var foreskrevet for hver enkelt mønt, er dette ikke altid muligt for denne tid. Der er overleveret en række møntordninger: 1424 (lybsk-dansk), 1449, 1478 og 1480 (svenske), 1513 og 1514 (danske), 1524 (dansk og norsk), 1525, 1526 og 1527 (norske), 1534–1536 (møntmesterregnskaber), men forud for disse og ind imellem har man ofte kun haft de foreliggende mønter at holde sig til og har kun kunnet opgive højeste og laveste kendte vægt og de enkelte finhedsprøver, der har foreligget.

Rariteten

Sjældenhedsgraden fremgår af det opgivne antal kendte exemplarer. Her har for tiden efter 1448 Schous aftrykssamling i KM tildels været vejledende. For tiden før 1481 er på samme måde Haubergs aftrykssamling i KM benyttet. Dertil kommer de mange mønter især fra fund, der er fremkommet siden bemeldte to aftrykssamlinger afsluttedes, henholdsvis ca. 1885 og ca. 1920. Da møntfundene siden ca. 1892 holdes samlet i KM (eller som deposita herfra i provinsmuseerne), kan en mønt meget vel være sjælden blandt samlere, men ligge i mange exemplarer i offentlige samlinger.

Skrot og korn

Møntmetallerne, guld og sølv samt kobber, regnedes efter vægt: *lødig mark*, der deltes i 16 lod à 4 quint à 4 ort. Den må ikke forveksles med det møntede markstykke eller med regningsmønten, mark dansk (à 8 øre, à 3 ørtug à 10 eller 12 penninge) eller mark lybsk (à 16 skilling à 12 penninge).

Den lødige mark, (vægt)marken, var rimeligvis oprindelig ens i Norden og i Tyskland, svarende til to tredjedele af et romersk pund (libra), der er beregnet til ca. 327,5 gram. Medens det romerske pund deltes i 12 uncer, deltes den nordiske mark i 8 (vægt)øre og var ca. 218 g.[1] Medens (vægt)marken i Norden til forskellige tider og steder snarest blev beregnet lettere, var det omvendte tilfældet med den såkaldte kølnske mark, der med den lybske møntregning vandt indpas i Danmark i det 14. århundrede. Den kølnske mark er imidlertid beregnet til meget forskellig vægt.

Som et typisk eksempel kan nævnes forhandlingerne på den nedersaksiske kredsdag i Lyneborg 1568 i januar. Kredswardeinerne fremførte her den store ulighed i de kølnske mark, de havde forefundet ved deres halvårlige visitationer i kredsens møntsteder. Man rettede derefter en henvendelse til Køln, hvis borgmester og råd lod lave en markvægt stemplet med stadens våben og mærke, som i maj samme år blev sendt til Wolfenbüttel, hvorefter kredsens stænder kunne lade de andre vægte justere.[2] Dette tilfælde viser til fulde, hvor lidt man tør regne med, at den i Lybæk og Nordeuropa i middelalder og renaissance anvendte kølnske mark virkelig var nøjagtig 233,856 g, som den fikseredes til i det nittende århundrede.

Metrologer har søgt at beregne vægten af den kølnske mark i tidligere tid, men med forskellig resultat. Således har den tyske »Altmeister« i numismatik, Hermann Grote regnet ud, at den har været 231,156 g i det sekstende århundrede, men samtidig udtaler han: »Es sind also die haarscharfen Ermittelungen des Gewichtsbetrages der Mark bis auf Centigramme oder gar Milligramme für die Münztechnik und noch mehr für die Numismatik und wohl gar die des Mittelalters, nichts als theoretische, aber völlig unpraktische Spitzfindigkeiten«.[3]

Imidlertid har vor højtfortjente møntforsker Julius Wilcke i lighed med de fleste udenlandske numismatikere overalt benyttet den kølnske mark beregnet til 233,855 g og med megen energi forfægtet berettigelsen til at regne med denne vægtstørrelse også i det 16. århundrede og

tidligere. Nu må man tage i betragtning, at det er sjældent at finde de foreliggende mønter helt i overensstemmelse med møntordningens påbud. Det kan skyldes justeringen al marco, hvorefter mønten ikke justeredes enkeltvis, men således, at så og så mange mønter skulle veje en mark. Det fristede til udvipning på en seiger af de tungeste og værdifuldeste stykker.[4] Denne transaktion kunne måske begynde, inden mønterne forlod møntsmedjen for at fortsættes hos vindskibelige vekselleerere og driftige købmænd. Det var ulovligt og straffedes til tider hårdt, om det kunne opdages. – Dernæst har vi vel aldrig stempelfriske exemplarer i de til nutiden overleverede middelalderlige mønter, idet de er slidte mere eller mindre af at have været i omløb, for ikke at tale om de mønter, der er affilede eller beklippede i randen af nærsomme og bjærgsomme kristelige »jøder«. Ved oxydering i jorden og ved rensning på ufornuftig vis i nutiden må også regnes med vægttab.

Står det således ilde til med beregning af mønternes »skrot« (råvægt eller bruttovægt), står det mindst lige så galt til med deres »korn«, deres *finhed*. Man delte der marken på forskellig vis, om det var guld- eller sølvmønt. Guldet deltes i 24 karat, der atter i Tyskland og Norden deltes i 12 gran eller gren (af latin granum, korn). Sølvet deltes ligesom markvægten, i 16 lod à 4 quentin à 4 ort. I det tyske riges møntordning af 1524 indførtes gran (grän) som betegnelse for $^1/_{18}$ lod sølv, men denne regning kendes ikke i Danmark før 1540.

I senmiddelalderen forstod en møntmester meget vel at bestemme guldets og sølvets holdighed ad kemisk vej og at blande guldet med sølv og sølvet med kobber til det »beskikkede gods«, som møntordningen krævede det. – Gjaldt det i en fart at bestemme sølvets finhed, havde man en prøvesten og et bundt af 16 nåle, hver af sølv, fra 1 til 16 lod. Ved sammenligning mellem farven på den streg, den undersøgte mønt gav på stenen, og den farve, som den mest passende nål gav på stenen, kunne en øvet guldsmed finde frem til finheden. Det er en kunst, som formentlig helt er gået i glemme i nutiden. – På et mere primitivt stadium måtte man nøjes med at bide i mønten, smage på den, bøje den for at prøve dens smidighed og dermed dens finhed. Mange mønter er prøvede med knivstik, som det er vel kendt fra vikingetids fund.

Prøver af mønternes finhed i nutiden viser den forbavsende store forskel i holdigheden, der kan være i samme møntsort, og at finheden ofte er betydelig højere end påbudt i møntforordningen.[5] Det må være grundet på mangelfuld teknik. Men hvorledes man så på fyldestgørende måde har kunnet kontrollere møntmesteren og i enkelte tilfælde putte ham i den sorte gryde, der ventede ham for falskmøntneri, er noget af en gåde. Vi hører da heller ikke tale om nogen wardein, i sjældne påkommende tilfælde kunne man tilkalde en stedlig guldsmed til at foretage finhedsprøver.

Der findes imidlertid andre usikkerhedsmomenter end vægt og finhed. Man skal således ikke stole for meget på, at mønternes angivelse af møntstedet er rigtig. F.ex. er Reynold Junges rhinske gylden 1536, der giver sig ud for at være fra Slesvig, slået i København.

Mønter kan være antedaterede, som tilfældet er med Christian III's firskillinge fra København og Ribe med årstallet 1535 (Schou 1535: 100–135 og 136–145).

Ja, selv møntherren kan være tvivlsom, som det fremgår af de mønter, Gustav Vasa lod slå i Stockholm i Christian III's navn (Schou 1535:46–47 og 51–64).

Fund

Hauberg har i sin afhandling 1886 optegnet 40 fund af mønter fra tiden 1377–1481. Fritze Lindahl har 1955 anført 45 fund fra tiden 1377–1448. Ingen af disse to fundlister er dog fuldstændige, idet småfund og enkeltvis fundne mønter er forbigået. Fundene fra Skåne, det øvrige Skandinavien og udlandet er kun mangelfuldt registreret. I KM's fundprotokol for årene 1955–68 er noteret 184 fund, hovedsagelig dog enkeltvis fundne mønter. Det er især de mange istandsættelser og udgravninger af kirker, der har ydet det meste af tilvæksten. Der har kun været forholdsvis få fund af betydning. Nævnes kan især fundet fra Løgumkloster 1963: en stenkrukke med (over) 230 mønter, sandsynligvis gemt bort 1428 med 3 søslinge efter 1424 som yngste danske mønter.[6] 1959 fandtes under planeringsarbejde på Gåsetorvet i Nakskov over 926 mønter fra dronning Margrethes tid.[7] De var alle hanseatiske på nær 15 danske halvpenninge (skærve) med krone. Denne mønt var hidtil kun kendt i et enkelt exemplar i L. E. Bruuns samling. Da mønterne fra denne periode oftest bærer møntherrens navn og møntstedet og i øvrigt i reglen let lader sig bestemme, har fundene her mindre betydning og vi har derfor ment at kunne give afkald på en fundliste.

Tidligere møntfortegnelser

Ole Worm, den danske oldforsknings fader, var også banebrydende i Danmark ved at samle på mønter. I den desværre alt for summariske fortegnelse over hans møntsamling er det væsentligt romerske kejsermønter, han har interesseret sig for, i mindre omfang fremmede mønter, men mærkelig nok forekommer ikke en eneste dansk mønt.[8] Således bliver da hans yngre samtidige, universitetsøkonomen, assessor i Kammercollegiet Hans Mule

(1605–69) den første, der giver sig i kast med at samle og studere danske mønter. Hans efterladte samling blev udgivet efter hans død 1670 med fortale af Thomas Bartholin.[9] Han inddelte de danske mønter i 4 klasser:

1. Mønter, hvorpå der er rå figurer uden nogle bogstaver.
2. Mønter, som har figurer med få bogstaver.
3. Mønter, som har indskrifter med egennavne og figurer.
4. Mønter fra danske konger af det oldenborgske hus.

Blandt sine kilder nævner han to møntfund i lerpotter, det ene fra Jylland det andet fra Fyn. Da det var lutter kobbermønter, har de ikke dengang været betragtet som danefæ; det fremgår af hans fortegnelse, at det har været borgerkrigsmønter.[10] Fra det her omhandlede tidsrum har han 84 mønter, hvoraf tre fra Erik af Pommern, to fra Christopher af Bajern. Fra Christiern I har han kun en klipping, som rettelig er fra C. II. – Hans samling af mønter overgik sammen med hans meget store bogsamling til Universitetsbiblioteket, hvor de gik til grunde ved ildebranden 1728.

I sit store værk, Museum Regium, som udkom 1696,[11] følger Jacobæus Mules ordning, og adskillige af Mules mønter synes at være indgået i Den kgl. Samling, der kun indeholdt 63 mønter fra tiden 1397–1540, altså betydelig mindre end Mules samling. – Derimod indeholdt anden udgave af Museum Regium (fra 1710) af Johannes Lauerentzen 344 mønter.[12]

Mules værk har antagelig inspireret hans bysbarn, professor Thomas Broder Bircherod til hans numismatiske studier, der resulterede i hans danske mønthistorie fra de ældste tider til den oldenborgske kongeslægt.[13] – Hans materiale var blevet forøget med et fund af kobbersterlinge fra Erik af Pommern,[14] men i øvrigt havde han ikke meget nyt at berette om mønterne fra Erik af Pommern og Christopher af Bajern. 1737 nedsatte Christian VI en kommission, der skulle ordne Det kgl. Myntcabinet og bl.a. udarbejde et møntværk, en fortegnelse over alle de danske mønter i den kongelige samling.[15] Arbejdet med dette sidste kom navnlig til at hvile på kommissionens sekretær Henrik Henriksen (1747 adlet Hielmstierne). Denne synes at have afsluttet sit arbejde i hovedsagen 1742. Sin beskrivelse af mønterne og bestemmelserne af de stumme mønter byggede han især på Bircherod. Den blev desværre liggende i manuscript til efter Hielmstiernes død 1780, da den ny medaillecommission, der skulle ordne opstillingen af det kgl. Myntcabinet på Rosenborg, fik den befordret i trykken og udgivet 1791.[16] Af de ret mange samlere og forskere, der fremstod i midten af århundredet, kan ved siden af Hielmstierne og grev Otto Thott nævnes de store historikere Hans Gram, Jacob Langebek og P. Fr. Suhm. Endvidere Bolle Villum Luxdorph, der udgav to vigtige afhandlinger om møntens udregning i det 14. århundrede (1760) og om møntordninger fra Christiern II, Frederik I og Christian III (1765). Det kongelige pragtværk, som Beskrivelsen af 1791 var, var allerede ved sin udgivelse forældet, hvad angår mønterne før den oldenborgske kongeslægt, og da professor Ramus 1816 havde udgivet sit store værk om Samlingens græske og romerske mønter, overdrog Samlingens øverste chef, overkammerherre Hauch ham at udarbejde et nyt værk over danske mønter før 1448. Ramus fik til medhjælp sin amanuensis ved det Classenske Bibliothek, Ole Devegge, der også var en dygtig tegner af middelalderlige mønter. Ved Ramus' død 1832 var værket så vidt fremskredet, at det var synd og skam, at det skulle gå i stå, hovedsagelig vel på grund af Devegges sygelighed.[17] Det blev efter Devegges død forsøgt afsluttet ved C. F. Herbst med Ludvig Læssøe som tegner. Desværre gik det også nu i stå, og det skyldtes Herbsts svigtende arbejdsmod. Efter Thomsens død 1865 fik han Ludvig Müller til helt at kassere værket.[18] Der forelå da trykt 136 sider in folio til og med Erik Plovpenning og Jacob Erlandsen, medens fortsættelsen til 1448 forelå i trykfærdigt manuscript. Der forelå 42 tavler + 5 tillægstavler – helt færdigt til Christopher af Bajerns død. Af disse tavler var kun signeret tab. I (O. Devegge del. H. G. F. Holm sc.)[19] og VII–VIII (O. Devegge del. Schiött sculps.).[20]

Efter at således planerne om et corpus var (foreløbig) skrinlagt, tog Peter Hauberg, der 1885 blev ansat ved KM, sig opgaven på at skrive den danske mønthistorie i en række grundlæggende afhandlinger, af hvilke dog kun »Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1377–1481« (Aarb. 1886, s. 135–189) og »Gullands Myntvæsen« (Aarb. 1891, s. 1–72) vedrører det her omhandlede tidsrum. Her må også nævnes generalmajor C. T. Jørgensens meget nyttige »Beskrivelse over danske Mønter 1448–1888« (Kbhvn. 1888).[21]

Dette arbejde var en frugt af den 1885 stiftede Møntsamlerforening i København, hvis formand var C. T. Jørgensen.[22] Ved århundredskiftet begyndte H. H. Schou sin indsamling af materiale til sin store Beskrivelse af danske og norske Mønter, som udkom 1926.[23] Den tager ligesom C. T. Jørgensens bog sin begyndelse med interregnet 1448, fordi man ønskede at kunne begynde med en nogenlunde præsentabel mønt i stedet for Christiern I's uanselige hvide.[24] Mønthistorisk sætter året 1448 jo intet skel. Den gamle Beskrivelse fra 1791 gør ligesom Museum Regium og Bircherod det oldenborgske kongehus' tiltræden til epoke. Ligeledes fulgte Schou den kronologiske orden, medens hans anmeldere og kritikere ville have foretrukket en deling mellem lande (især Danmark og Norge hver for sig) og møntsteder. – Et fejlsyn var det – efter Galsters mening – at Schou medtog støbte mønter fra kong Hans og Frederik I,[25] idet han tænkte sig sådanne mønter

gængse mellem prægede i datiden. De er antagelig forfalskninger fra det syttende århundrede og senere, støbte til glæde for samlere.[26] – 1950 afsluttede Julius Wilcke sit store numismatiske forfatterskab med den danske mønthistorie 1481–1588.[27] Den bringer mange nye synspunkter og iagttagelser, men tillige adskillige åbenbare fejltagelser og er skrevet med en vidtløftighed, der er præget af hans høje alder.

Hedes værk, som kom efter mange års forberedelse 1964, bygger for en stor del på Schous og Wilckes værker. Medens Schou har mønterne ordnet kronologisk, har Hede ordnet dem efter lande, møntsteder og typer. Hede begynder sit værk med 1541, og det er som nævnt ovenfor meningen, at denne bog skal behandle den forudliggende tid så vidt muligt med Hedes værk som forbillede. Ligesom hos Hede er der i denne bog ikke medtaget varianter.

Af oversigtsværker for nærværende periodes danske mønter må nævnes Fritze Lindahls ny bearbejdelse af Haubergs arbejde med gengivelse af hans mønttegninger indtil 1448. En fortsættelse foreligger i Jørgen Sømods afbildninger af mønter 1448–1540 med henvisning til Schous møntværk. – For de forskellige mere eller mindre populære artikler, der berører den danske (nordiske) mønthistorie 1397–1541, henvises til forkortelses- og litteraturliste.

Hvad *norske* mønter angik, blev de af de fleste af de ovennævnte numismatiske forfattere behandlet side om side med de danske, i al fald så vidt de var slået under de dansk-norske konger. Endnu Ramus og Devegge tog de middelalderlige norske mønter med. Men ellers måtte man vente til Schives store værk udkom 1865 med indledning af C. A. Holmboe, »Professor, Directeur for det kongelige Fredriks Universitets Myntkabinett«. Dette værk er grundlæggende for al norsk middelalderlig mønthistorisk forskning den dag i dag. Også Hans Holsts afhandling i Nordisk Kultur XXIX 1936 bygger på Schive-Holmboes værk. Brekke-Ahlström: Norges mynter 1483–1967 følger Sømod og hans nummerering med henvisning til Schou og Hede samt angiver pris for de enkelte mønter på grundlag af et studium af auktionsfortegnelser fra Mohr (1847) til nutiden. I øvrigt henvises til fortegnelsen over litteratur.

Hertugdømmernes mønter er for de få middelalderliges vedkommende også optaget i Ramus og Devegges værk; fra Christiern I er den kongelige linjes mønter beskrevet i Schous og Hedes møntværker. – Chr. Lange's Sammlung schleswig-holsteinischer Münzen und Medaillen I–II (Berlin 1908, 1912) er vel egentlig beskrivelse af en stor privatsamling, suppleret med galvaniske kopier af sjældne mønter i offentlige samlinger (især i Berlin og København). Fra det danske rigsarkiv har Lange gennem daværende arkivassistent West[28] fået mange værdifulde oplysninger.

De *svenske* middelalderlige mønter er omhandlede i Elias Brenners møntværk (1691) 1731[29] og derefter i Berchs Beskrifning öfwer Svenska Mynt. Hovedværket er Hans Hildebrand, Sveriges Mynt under Medeltiden, der er et afsnit af hans store værk Sveriges Medeltid I (Stkh. 1879) s. 770–927. Først for nylig har det fået en afløser i Lars O. Lagerqvist: Svenska mynt under vikingatid och medeltid (Stkh. 1970). Denne sidste er især benyttet i nærværende arbejde, hvor alle de svenske udmøntninger fra Albrekt til Gustav Vasa er taget med af hensyn til helheden, skønt egentlig kun unionskongernes mønter har tilknytning til dansk møntvæsen. De øvrige artikler og bøger kan efterses i listen over litteratur.

MØNTHISTORISK OVERSIGT

Kongeriget

Knud den Store lod det danske møntvæsen ordne ca. 1020 ved angelsaksiske møntmestre, men tilpasset det nordiske vægtsystem: mark til 8 øre, 24 ørtug og 240 penninge, hvoraf kun penningen udmøntedes.[30] Man tilstræbte en penning så vidt muligt af fint sølv til en vægt af 0.91 – 1.46 g, der kunne have en købeevne af en skæppe korn (byg). Men loven om pengenes synkende værdi gjorde sig snart gældende, og dog gik der henved 300 år, inden mønten i Erik Menveds dage i Danmark vest for Øresund nåede lavpunktet i metalværdi, og som en ren kobbermønt kun gik for den kurs, kongen kunne gennemtvinge. I den kongeløse tid 1332–40 ophørte al udmøntning vesten for sundet, medens udmøntningen i Østdanmark, takket være ærkebiskoppen, der havde en fjerdedels andel i møntindtægten, fortsatte med et beskedent indslag af sølv, til de hanseatiske pantherrer ved reces af 30. maj 1378 forbød at bruge den skånske mønt.

Under disse forhold fik fremmed mønt indpas i Danmark; først de engelske sterlinge, short-cross pennies 1180–1247, long-cross pennies – 1278, Edward-pennies, der udførtes fra England til o. 1360. Franske gros tournois, der udmøntedes fra 1266 i Tours, og efterlignedes som groter i Nederlandene. Og endelig oversvømmedes landet af de tyske »holenpenninge«, der sloges i Lybæk, Hamborg, Vismar, Lyneborg og mange andre nordtyske stæder. Man regnede 5 skilling grot (= 60 grosser) = 15 skilling sterlinge (= 180 pennies) = 45 skilling lybske penninge (= 540) = 1 mark lødigt rent sølv (ca. 230 g 15-lødigt sølv). De lybske penninge tilfredsstillede ikke handelens voksende krav, og 1340 fik Lybæk kejserligt privilegium på at udmønte guldmønt som floriner og sølvmønt i værdi indtil 6 heller (3 penninge). [31] Mærkelig nok synes den lybske witten ikke at være blevet udmøntet i større mængde før c. 1365. Derefter blev denne »penning til 4 penninge« udmøntet i Vismar, Lyneborg, Hamborg, Rostok med flere stæder efter samme møntfod. Witten betegnede mønten som slået af hvidt, d.v.s. godt sølv (dansk: »hvid«, latin: »albus«); man regnede 3 witten på en skilling og 16 skilling på en mark.

Når Valdemar Atterdag 1355 overvejede at genoptage udmøntningen og fik bevilget en landeskat i dette øjemed, har der sikkert været forventninger hos menigmand om en mønt noget i retning af de fremmede sølvpenninge. Men man blev sørgeligt skuffet. Den nye danske mønt, som udkom året efter, var kun en usselig kobbermønt, der skulle afløse den udenlandske sølvmønt.[32]

Men medens spørgsmålet om møntprægning således var kørt fast i kong Valdemars rige, havde det fremgang i hertugdømmet, hvor mønten i Slesvig forlængst (siden ca. 1330) var indstillet. Det blev nu i Flensborg, at en ny møntsmedje blev anlagt;[33] således kom man udenom den halvpart i mønten i Slesvig stad, som biskoppen havde siden 1175. Landsherren og indehaveren af møntretten var hertug Valdemar på Sønderborg, men staden var sammen med andre dele af hertugdømmet givet den holstenske grev Claus i pant. Den nye mønt, der nu kom ud i slutningen af 1350'erne, bar på forsiden den sønderjydske hertugs våbenskjold med de to leoparder (løver med modvendte hoveder) indrammet af seks buer; omskriften MONETA HOLSASCIE betyder, at den er slået efter holstensk møntfod, ligesom den mønt, der blev slået inden for de holstenske grevers landområde i de gamle møntsmedjer Hamborg og Kiel og i de nye i Rendsborg, Itzeho, Oldeslo og Neustadt. På bagsiden vistes et kors med et firkløver i midten ligesom på de samtidige lybske witten; omskriften lyder: CIVITAS FLENSBVRG (**110**)*. Om dette skal betegne, at staden Flensborg (ligesom Kiel allerede 1318) har fået overdraget møntretten mod en afgift til hertug eller pantherre er uvist, men sandsynligt.

Flensborgs mønter nævnes første gang i den tragisk berømte lybske borgmester Johan Wittenborgs handelsbog under året 1359, da han låner stadens tilforordnede to »møntherrer« 20 skilling nye lybske penninge, hvormed de skulle prøve andre mønter fra Vismar og Flensborg.[34] Flensborg mønt var altså noget nyt for de lybske købmænd. Prøven er formentlig ikke faldet alt for ugunstigt ud for Flensborgs mønt, siden der ikke i de følgende år er gjort nogen forskel på flensborgske og lybske »denarii argentei« (witten). Først på hansestædernes møde i Lybæk december 1367 blev stæderne opfordret til at udtale sig om Flensborgs og Kiels mønt, der havde vist sig at være underlødig, og på et følgende møde i Lybæk i marts 1369 enedes stæderne om at forbyde mønten fra Kiel og Flensborg tilligemed den fra Itzeho fra mandag efter quasimodogeniti (9. april).

Det forordnede skrot og korn for Lybæks witten var 1375 176 stk. på den 13-lødige mark,[35] det vil efter nutids

* Tallene i parentes henviser til numrene i møntfortegnelsen.

regning (med marken kølnsk sat til 230 g) sige 1,31 g – 0,812 – 1,06 g. Moderne prøver af vægt og finhed af de samtidige flensborgske witten giver udmøntningsformlen 1,29 g – 0,779 – 1,00 g. Da den mønt, som blev slået, næppe altid kom på højde med forordningen, har man i datidens handel haft svært ved at finde forskel i sølvværdi på lybsk og flensborgsk wittenmønt. Den kursforskel, som forekommer, må således nærmest begrundes i handelspolitiske forhold, den større eller mindre overpris, som man tillagde det møntede sølv. I den hamborgske købmand Vicko van Geldersens handelsbog er 1374 indført et tilgodehavende på 22 mark hamborgsk mønt, der kunne betales med 26 mark »Holsten ghelt«, og 1376 er indført 11 mark hamborgsk mønt at betale med 13½ mark i Kiels mønt (»Kyler ghelt«). Derimod er 1378 indført 3 mark 4 skilling i Flensborgs mønt, uden at der er beregnet nogen kurs.[36] Det forekommer derfor ubilligt, når pave Urban VI's brev af 26. april 1380 til de pavelige nuntier i Norden værdsætter 12 skilling flensborgsk mønt til kun 10 skilling lybsk.[37]

Foruden hovedmønten, witten, blev der også slået viertelwitten (kvart witten) af samme type (dog med de to leoparder uden skjolde og buerammen) (**111**). Det forordnede skrot og korn for de lybske viertelwitten var 1375 486 stk. på den 9-lødige mark,[38] d.v.s. 0,47 g – 0,562 – 0,27 g. Nutidsprøver af den flensborgske viertelwitten: 0,34 g – 0,530 – 0,18 g. – Medens den lybske viertelwitten holder en fjerdedel fint sølv af witten, holder den flensborgske en fjerdedel blandet (beskikket, legeret) sølv af witten, og altså for lidt fint sølv. Antagelig har dens gyldighed været begrænset i forhold til witten, således som det var tilfældet med hulpenningen.

Lybæk, Hamborg og Vismar, der vel i henved tyve år havde slået ensartet mønt, sluttede ved en reces af 9. februar 1379 et nærmere møntforbund, hvorefter witten (penningh van veer penninghen) skulle udmøntes af samme vægt som hidtil, men finheden forhøjes med et halvt lod: 176 stk. af den 13½ lødige mark: 1,31 g – 0,844 – 1,10 g. Viertelwitten skulle slås med 516 stk. på den 9-lødige mark: 0,45 g – 0,562 – 0,25 g, altså med lidt mindre vægt. Stædernes witten skulle have fælles bagsidepræg: som hidtil et kors, der dog nu skulle have en seksoddet stjerne i en runding i midten; omskrifterne skulle deles af en seksoddet stjerne. Ved en ny reces af 6. april 1381 sluttede stæderne Lyneborg, Rostock og Stralsund sig til denne møntunion, der senere (noget ukorrekt) blev betegnet som den vendiske.[39]

Flensborg måtte slutte op og slå mønt af tilsvarende præg, der tillige var bestemt af de vigtige begivenheder: Valdemar Atterdags erobring i slutningen af 1372 af Flensborg, som han beholdt ved fredsslutningen 24. januar 1373; hertug Henriks død i sensommeren 1375 fik ingen betydning for udmøntningen; men efter kong Valdemars død den 24. october 1375 tog de holstenske grever Claus og Jernhenrik uden nogen berettigelse hele hertugdømmet i besiddelse. Hvornår Flensborg optog præget fra den vendiske møntunion uden i øvrigt at være tilsluttet den, er ukendt, men da det skete, blev den sønderjydske hertugs våbenskjold ombyttet med det holstenske nældeblad (**112**). Disse witten er ret sjældne (4 fund med 6 exemplarer kendte). De vejer 1,14 – 1,27 g, tilsyneladende altså lidt mindre end den ældre witten; nogen finhedsprøve er ikke taget. Viertelwitten af denne type fra Flensborg kendes ikke. Udmøntningen af disse witten har kun stået på i få år. Efter at dronning Margrethe (kong Oluf) havde gjort den ulovlige besættelse lovlig ved forleningen af hertugdømmet til grev Henriks søn Gerhard 15. august 1386 i Nyborg, har han for Slesvig kunnet føre våbnet med de to leoparder, som det forekommer på hans sidste udmøntninger.

Stigende sølvpriser og omkostninger ved møntprægningen nødte den vendiske møntunion til at forringe sølvet i deres witten. I recessen af 10. marts 1392 i Lybæk gik man over til hovedsagelig at udmønte drelinge (dreilinge) og søslinge (sechslinge), altså 3 og 6 penninge. Disse mønter skulle have byvåbnet på begge sider. Drelingen skulle udmøntes med 230 stk. på den 12-lødige mark, d.v.s. 1,00 g – 0,750 – 0,75 g, søslingen med 114 stk. på marken af samme finhed.[40] Medens der ikke kendes nogen søsling fra Flensborg, er drelingen ret almindelig. I stedet for byvåbnet, som de »vendiske« stæder førte, bar Flensborg-drelingene det hertugelige skjold med de to leoparder. De fleste varianter har tre kugler over skjoldet som betegnelse for tre penninge. Omskrifterne er de samme som på de tidligere mønter (**113**). Vægten er, som så ofte, ret uens, fra 0,73 til 1,18 g, ligeså er to prøver af finheden meget forskellige: 0,675 og 0,759.

Recessen af 1392 skulle gælde i 6 år, og 1398 enedes de vendiske stæder om at genoptage udmøntningen af witten, dog efter en ringere møntfod. Ved denne tid synes udmøntningerne i Flensborg at være gået i stå. Det var omtrent samtidig med, at dronning Margrethe i Lund og i Næstved lod slå store mængder af sterlinge (3 penninge), som også blev gængse i hertugdømmet.

Wittenprægningen i Flensborg har antagelig medvirket til, at der også blev slået witten i Ribe: Kronet leopard gående til venstre med omskriften CIVITAS RENGNI bagsiden: Kors med en leopard i hver vinkel med omskriften MONETA RIPENS[is] (**1**). Fremstillingerne er lånt fra staden Lyneborgs witten, som disse udmøntedes før 1381, idet dog forsidcn her viser en (ukronet) løve stående til vcnstre, og bagsiden har løver i stedet for leoparder. Forsideomskriften røber svensk udtale af gn = ngn; men ligeså mange varianter har i stedet

CIVITAS INREGNO ofte dog med S for C efter udtalen. Det ligesom understreges, at stadenligger i kongeriget i modsætning til Flensborg og de holstenske stæder. Med en gennemsnitsvægt på 1,19 g og en finhed 0,800 efter nutids prøve har de ikke været kendeligt ringere end de vendiske stæders witten; og der er heller ikke, så vidt vides, fremført klager over dem.[41]

Spørgsmålet er så den nærmere datering og med hvilken ret, de er udmøntede. Efter at kong Valdemar skærtorsdag 1368 måtte forlade sit rige, blev Riberhus indtaget af de holstenske grever, der 1372 gav det i forlening til Erland Kalv. Da kongen vendte hjem og sejrede over holstenerne, fik han ved freden 24. januar 1373 bl.a. dette slot tilbage. Kort efter erhvervede rådet i Ribe fogderiet (»advocatio«) i staden, og det er mest sandsynligt, at det er ved den lejlighed, at rådet har erhvervet eller tilegnet sig møntretten for årene indtil 1377, da der atter kom en kongelig byfoged.[42] Hvor længe så udmøntningen har stået på, kan vi ikke vide, formodentlig til engang i 1380'rne.

Medens således Ribe stad tog møntspørgsmålet i sin egen hånd, fik ærkebisp Niels Jonsen 1376 af kong Oluf tildømt den gamle rettighed, fjerdeparten af mønten i Lund,[43] hvorefter han lod slå den kobberholdige penning, som blev forbudt i Hanserecessen af 30. maj 1378.[44] Også i Roskilde har man øjensynlig haft planer om at genoptage udmøntningen. Vistnok ved samme tid har en skriver i Roskildebispens Jordebog indføjet et notat om, at »en tredjedel af den sjællandske mønt tilhører Roskilde biskop«.[45] Rigsrådet har i et udateret dokument, der mest passende må henføres til tiden kort efter Olufs kongevalg bl.a. afgivet erklæring om, at kansleren havde ret til 100 nye mark af hver mønt.[46] Kansleren var Roskildebiskoppen Niels Ibsen (1368–95), og det var i reglen Roskildebiskoppen, der beklædte kanslerembedet. Hvorledes bestemmelsen her skal forstås, er uklart.

Man havde uheldigvis ikke i mange år midler til at føre slige ønsker om dansk mønt ud i praksis.

Endelig 1396 tog dronning Margrethe sig af den almindelige »vanske om mynt« og fik på landstingene i Jylland, Sjælland og Skåne bevilget en særlig skat til at sætte udmøntning i gang med (»een hielpp till then mynt«). Samtidig blev hendes søsterdattersøn, den 14-årige pommerske Erik hyldet som konge. I dronningens brev af 24. januar 1396 herom til Nørrejylland hedder det, at der er bevilget 8 grot af hvert »hus« nu til Midfaste (12. marts) og 4 grot til Mortensdag (11. nov.) »om nötörth er at kræffwe them.« Fynboerne vedtog at opkræve skatten på et andet grundlag, nemlig 10 lødige mark af hvert sogn inden Valborgsdag (1. maj) næstkommende, at udbetale til Jens Andersen i Nyborg.[47] Breve om bevillingerne i Sjælland og Skåne er ikke bevaret. Skatten for Fyn af bispedømmets ca. 200 sogne har altså indbragt ca. 2000 mark sølv (ca. 460 kg). Hvis skatten har været af nogenlunde samme størrelse i de øvrige landsdele, skulle den af Danmarks ca. 2000 sogne have beløbet sig til ca. 20.000 mark sølv (4600 kg).

Erik af Pommern

Det er uvist, hvem der ordnede møntvæsenet kort efter Erik af Pommerns kroning i Kalmar til konge over de tre nordiske riger trinitatis søndag (17. juni) 1397. Først 1407 den 27. maj nævnes en møntmester: »Mester Gherd Muntmester to Nestwede«. Han er identisk med en guldsmed og borger i Deventer, Gerrit Gozewijnszoon Comhaer, der forekommer fra 1380. 1394 blev han af den nye biskop i Utrecht, Frederik af Blankenheim, ansat som rentemester. Han ragede snart uklar med den krigeriske biskop og flygtede til Danmark, hvor han blev godt modtaget som den rige, dygtige og fromme mand han var. Omtrent samtidig nævnes en slægtning, Goswinus Cumhar, og senere forekommer en broder til denne, Rolaf. 31. januar 1412 i Lund besegler alle tre et gældsbrev på dronning Margrethes vegne. 29. november 1413 bevidner Gerrit og Goswin en udbetaling af kong Erik; de betegnes da begge som møntmestre i Lund. Det er ukendt, hvem der har afløst Gerrit Comhaer som møntmester i Næstved, og det er uvist, når han døde, men det har sandsynligvis været før marts 1417, da hans hustru Aleide ter Porten rejste hjem til sine forældre i Deventer. Hans meget slidte gravsten står i Domkirkemuseet i Lund. Han betegnes her som »Danmarks Riges Møntmester« (monetarius regni dacie). – Goswin Comhaer, som træffes 1407 og 1420–1, genfinder vi først som borger i Lyneborg 1436, da han af rådet i Salzwedel bliver ansat som møntmester, 1438 er han møntmester i Bremen, 1440 i Danzig for den tyske Orden, død efter 1444. Rolaf, hans broder, var ligeledes borger og møntmester i staden Lyneborg, derefter for en tid omkring 1415 møntmester i Stockholm, 1420–1 var han bankier i Lybæk, 1421 atter møntmester i Stockholm, hvor han døde før 1428 og efterfulgtes af en landsmand: Arent van Bomblen (Bommeln).[48]

Den gamle møntsmedje i Lund (i St. Drottens sogn ved Grønnegade (Grönegatan)) toges i brug igen ca. 1400 efter ca. 20 års hvil.[49] Derimod blev møntsmedjen i Roskilde, der havde ligget stille i over 40 år, erstattet med en ny, der blev indrettet i en Roskildebiskoppen tilhørende gård i Næstved; den lå ved Susåen, mellem denne og byporten; den kaldtes derefter Møntergården og gaden Møntergade.[50] Mønten i Næstved synes at have været virksom før den i Lund. Dette fremgår sandsynligvis af møntfundet fra Bösarp kirkegård, Skytts herred, Skåne 1906. Der fandtes her 1244 mønter, hvoraf 521 var sterlinge

fra Næstved, medens der ikke var en eneste Lundemønt i dette skånske fund.[51] – Mærkeligt nok blev der ikke bygget nogen mønt i Jylland-Fyn.

Man brød nu helt med det gamle møntsystem og gik over til det lybske, som jo forlængst havde fået indpas i Danmark: Man regnede herefter med en mark til 16 skilling; skillingen deltes atter i to søslinge eller tre hvide eller fire sterlinge eller 12 penninge. Penningen kunne atter deles i to skærv. Mark, skilling og søsling var i begyndelsen regningsmønt, kun de mindre møntsorter blev slået, den halve penning, skærven, dog yderst sjældent.

Den første mønt, der udkom i Næstved i kong Eriks navn, bar på forsiden en kongekrone med omskriften ERICVS:REX:D:S:N (Danie, Svecie, Norvegie), på bagsiden et kors med omskriften MONETA NESTWEDEN[sis] (**2**). Samtidig sloges mønten med en væsentlig forskel i præget af bagsiden: med en krumstav i stedet for korset (og med en stjerne i stedet for en roset til deling af omskrifterne)[52] (**3**). Dermed angives, at Roskildebiskoppen fremdeles havde sin gamle rettighed (en tredjedel af mønten). Det er første og sidste gang, at den biskoppelige møntret kommer til syne på den nye mønt. Dronningen må ved en eller anden ukendt handel have formået sin gode ven Roskildebispen Peder Jensen Lodehat, der tillige var rigets kansler, til at afstå sin rettighed. Mønten nævnes første gang i et københavnsk pantebrev af 1. oktober 1402: »alba moneta legalis Syalendie«, »hvid lovlig sjællandsk mønt«.[53] Den er særdeles sjælden. Den kongelige udmøntning kendes kun i 4 exemplarer fra et større møntfund i Stege 1897;[54] de vejer gennemsnitlig 1,10 g. Den biskoppelige udmøntning kendes endda kun i et eneste exemplar, der indkom i KM 1874; det vejer 1,15 g. Vægten viser, at der er tale om en *hvid*, fordanskning af tysk *witten*, latin *albus*. De lybske witten skulle efter recessen 1398 slås med 193 stk. på den 13-lødige mark,[55] d.v.s. efter formlen 1,19 g – 0,812 – 0,97 g. Det er muligt, at de danske hvide til 4 penninge også er blevet udmøntet i Lund, hvor ærkebiskoppen fra gammel tid havde en fjerdedel af møntindtægten; men sådanne hvide er hidtil ikke fremkommet.

Vi kender desværre ingen møntordning, udstedt af dronning Margrethe; men vi kan ane hendes møntpolitik. Slog hun fuld god mønt, var der fare for, at den gik i de fremmede kræmmeres pengepunge og dermed ud af landet. Slog hun den i underkanten af det forordnede, tjente hun på den, eller den blev i landet. Men dronningen gik et skridt videre. Da de tyske købmænd i sildetiden i høsten 1403 mødte frem på Skånemarkedet, blev de ubehageligt overraskede ved, at hendes folk og fogder nægtede at modtage hendes egen mønt i told og afgifter, men krævede betaling i deres tyske mønt. På Hansestædernes møde i begyndelsen af december samme år fremførtes harmdirrende klager over forskellige brud på deres privilegier, og navnlig over »det *pagyment*, som bliver slået i Danmark, som dronningen lader for fuldt udgive og ikke for fuldt vil modtage«. Ordet *pagyment* – fransk *payement* – betalingsmiddel, synes her brugt noget nedsættende om den tilsyneladende så gode og smukt prægede danske mønt. Man besluttede at forhandle sagen på et nyt møde. Efter langvarige drøftelser mellem stæderne vedtog de på deres møde i Lybæk den 8. april 1404 at sende folk til dronningen, som skulle tale »ernstliken unde hartliken« med hende om disse misforhold. Sendemændene traf dronningen i Vadstena og berettede i reces af 14. maj, at hun, hvad mønten angik, havde svaret, at hun skulle pålægge sine fogder, at de skulle lade købmanden ske ret, og at de skulle tage hendes mønt lige så vel som deres.[56]

Det viste sig imidlertid fordelagtigere i stedet for hviden til 4 penninge at slå den såkaldte *sterling* eller *engelsk* til 3 penninge. Den engelske penning (penny), sterlingen, havde som nævnt ovenfor side 16 i det fjortende århundrede været almindelig gængs i Danmark og havde en værdi af tre lybske (hule)penninge. Betegnelsen *sterling* eller *engelsk* blev derefter en regningsmønt for 3 penninge, indtil den vendiske møntunion gjorde den håndgribelig ved udmøntning af drelingen. Den er omtalt ovenfor s. 17, idet Flensborg i 1390'erne gik over til at udmønte den, og den blev almindelig gangbar i Danmark.

Sterlingen, der blev udmøntet både i Lund og i Næstved, var af samme type og havde samme omskrifter som hviden, men var mindre af tværmål og vægt, og, som det snart skulle vise sig, underlødig (**4**, **9**A). Den må være sat i omløb på Skånemarkedet 1405, eftersom der straks efter indløb klager fra borgere til rådet i Lybæk over de store tab, de har lidt på mønten i Skåne, »især i dette år«. I Hanserecessen af 31. marts 1406 påbydes, at »man skal sætte al slags mønt, som bliver slået i Danmark eller andetsteds efter sin værdi«.[57] Efter foretagne prøver var de danske sterlinge udmøntet med 288 stk. på den 10-lødige mark, d.v.s. 0,80 g – 0,625 – 0,50 g, medens den lybske dreiling efter recessen 1392 skulle slås med 230 stk. på den 12-lødige mark, d.v.s. 1,00 g – 0,750 – 0,75 g.[58] Derefter fastsattes kursen: 1 dansk mark = 12 skilling lybsk, ½ dansk mark = 6 skilling lybsk, 4 skilling dansk = 3 skilling lybsk, 1 penning dansk = ½ penning lybsk.

Foruden sterlingen blev slået en hulpenning med en krone i strålekreds til en vægt af 0,21 – 0,37 g, i gennemsnit 0,29 g og af finhed 0,212 og mindre (**5**) og hertil en halvpenning eller skærv af samme præg, men af mindre tværmål og vægt: 0,12 g (**6**). Hulpenningen nævnes i et aktstykke af 9. april 1407 i Århus: »een ængilsk eller thre smaa pænninge«.[59] Til sammenligning tjener, at den lybske som brakteat slagne penning efter recesserne 1398,

1403 og 1406 skulle udmøntes med 576 stykker på den 9-lødige mark: 0,40 g – 0,563 – 0,22 g, medens de tilsvarende Hälblinge eller Scherfe skulle udmøntes med 1152 stk. på den ottelødige mark: 0,20 g – 0,500 – 0,10 g.[60]

Der kom klager til rådet i Lybæk fra borgerne over den store skade, de led ved, at valutaspekulanter indførte de slette (»quade«) mønter og udførte de lybske, der så blev indsmeltet. – Det er Greshams lov, der gør sig gældende: den ringere mønt fortrænger den bedre. – Rådet lovede (4. marts 1407) at skride ind mod de skyldige, når de blev angivet. Der nævnes (1406), som en mand, der således forstod at berige sig på stadens bekostning, selveste møntmesteren (siden 1388) Peter Huck og hans hjælpere;[61] møntmesteren havde jo tillige vekselbod.

»Det quade payment«, som bliver slået i Danmark, står på dagsordenen på næsten alle hansemøder i dronning Margrethes tid. Hun har taget sine kære venner Hansestæderne det ilde op, at de ikke værdsatte hendes sterlinge til mere end 2 penninge. 1408 og 1409 forlød det i Hansestæderne, at dronningen påtænkte at forbyde al slags tysk mønt i Skåne, hvor ikke nogen anden mønt skulle gå, end den mønt, som hun selv lod slå, hvad der ville komme den menige købmand til stor skade og forfang.[62] Det er meget sandsynligt, at det blev forordnet således på Skånemarkedet. Der måtte de fremmede købmænd så tilveksle sig den danske mønt til den af dronningen fastsatte kurs.

Da stæderne ikke ved gentagne henvendelser kunne formå dronningen til at »nedlægge hamren«, greb de til at forringe deres egen mønt. Da de 1398 efter en flerårig pause genoptog udmøntningen af witten, var det med 193 stk. på den 13-lødige mark (0,97 g fint sølv), recessen 1403 satte 192 stk. på den 12-lødige mark (0,90 g f.s.), 1406 196 stk. på den 12-lødige mark (0,89 g f.s.), 1410 200 stk. på den 12-lødige mark (0,86 g f.s.), 1411 208 stk. på den 12-lødige mark (0,83 g f.s.).[63]

1410 giver Hamborg Lyneborg meddelelse om bl.a. de danske sterlinges finhed: den er 10 lod minus 1 quentin (0,608); mark dansk er 11 skilling lybsk værd, men kursen på en sterling = 2 penning lybsk forblev varig, så længe sterlingen udmøntedes af sølv.[64]

Allerede 1411 (1. nov.) dukker under de gentagne klager hos Hanseaterne den tanke op at indføre en god mønt af fint sølv i fællig med den tyske ordensmester og kongen af Danmark.[65] Da det i 1416 i sensommeren på et møde mellem rådsdelegerede for de vendiske stæder og kongen blev berørt, svarede han, »at det ikke angik ham, han havde en mønt, som passede ham; stædernes mønt angik ikke ham; og stæderne havde ikke vist sig således mod ham, at han ville slå mønt med dem; dog kunne de vise sig således mod ham, at han ville tage det under overvejelse«.[66] Kongen ville jo have, at stæderne skulle opgive deres neutralitet og slutte forbund med ham.

I sin endeløse kamp om Sønderjylland med de holstenske grever kom kongen i pengetrang, og han greb da henved 1422 til den udvej at slå sine sterlinge af kobber, som han fik fra kobberbjerget i Falun. Foruden de virksomme møntsmedjer i Næstved og Lund indrettedes nye i Odense og Randers. Næstved havde sit sædvanlige møntmærke, kløverblad, Randers fik som mærke en lille ring o, medens Lund og Odense ikke havde noget mærke. Møntstedets navn stod på forsiden omkring kongens monogram, det kronede ⊖ , bagsiden havde omskriften IN NOMINE DOMIni omkring et kors. Flere af de samtidige hansestæder satte fromme skriftsteder på bagsiden af deres mønter f.ex. Hamborg: Benedictus Deus, Lyneborg: Sit laus Deo patri, Stralsund: Deus in nomine tuo o.s.v.; det var således naturligt, at kong Erik fulgte deres exempel. Dette skriftsted, som er benyttet langt tidligere på bagsiden af en mønt med forsider fra Æthelræd og Olov Skatkonge,[67] og senere på tyske mønter kan være lånt fra Psalme 123 vers 8: Adiutorium nostrum in nomine Domini (vor hjælp er i Herrens navn). Efter de overordentlig talrige fund at dømme, må der være tale om meget store udmøntninger (**7, 10, 14, 15**). Det vakte selvsagt stor harme både indenlands og blandt købmændene i hansestæderne. Da den danske herold, Simon, den 29. marts 1423 skriver til Danzig, søger han at berolige dem og udtaler håbet om, at når hansestæderne kommer og forhandler med kongen »so kumpt de bose penningh wol aff«. Kongen har en bekostelig rejse for og vil gerne udgive sin kobbermønt til hjælp til rejsen, forklarer han.[68] – De hanseatiske rådsdelegerede, som kom til kongen for at forhandle med ham om tolden og mønten på Skånemarkedet traf ham øjensynligt i et mere medgørligt lune. Han forklarede, hvorfor han var nødt til at slå »arge penninge«, rigets indvånere til fordærvelig skade. Ingen købmand skal være nødt til at tage mod kobberpenge. Ja, han antydede endogså at ville overveje at slå fælles mønt med stæderne i den ny møntordning, som de nu påtænkte.[69] I recessen af 16. juli 1423 efter mødet i Lybæk mellem Lybæk, Hamborg, Lyneborg og Vismar vedtoges at slå en mønt til seks penninge, 166 (168) stk. på den 12-lødige mark, og at de ville meddele det til kongen af Danmark, og at de gerne så, at han ville bekvemme sig til at slå sådan mønt i fællig med stæderne.[70] Som et kuriosum kan om de nu aflyste kobbersterlinge berettes, at de fremdeles kunne gøre gavn som offerpenge i kirkerne; i al fald vedtog rådet i Vismar den 1. juni 1424 en paragraf sålydende: »Mange damer ofrer i kirkerne danske kobberpenninge, der ikke længere er gangbare nogetsteds, og dette synes rådet ikke fornuftigt; altså bør enhver dame underrettes, at hun ikke mere ofrer slige mønter.«[70 A]

En måneds tid efter recessen i Lybæk rejste kong Erik

ud på sin lange udenlandsrejse til kejseren i anledning af processen mod de holstenske grever og efter dommen til Jerusalem. Han vendte først hjem den 24. maj 1425, og imedens styrede dronning Philippa.

Hun fortsatte forhandlingerne med de fire stæder om en fælles mønt til 6 penninge lybsk. De enedes 8. oct. 1424 om at slå en sådan søsling med 166 (168) stk. på den $11\frac{1}{4}$ lødige mark.[71] Det var lidt ringere finhed, end de fire stæder var blevet enige om i deres reces af 16. juli 1423, da mønten skulle være 12-lødig. Lidt for omstændeligt regnedes med kast (warp) = 4 stk. $41\frac{1}{2}$ kast på marken før og 42 kast efter hvidkogningen. Møntmesteren (de munter) skal have til »fare« (remedie) 3 gren »under eller over, dog med vilje ikke at bruge det«. Fremdeles ville de lade slå en hulpenning, »til nød, for behovs skyld og til at skille folk og almenhed, og ikke videre«: $3\frac{1}{2}$ mark lybsk, d.v.s. 672 stk. på den $7\frac{1}{4}$ lødige mark (**11, 2**).**1**

Omsat i nutids regning holdt søslingen 0,703 med råvægt 1,37 g og finvægt 0,96 g, penningen 0,453, råvægt 0,34 g og finvægt 0,15 g. Præget blev foreskrevet for søslingen: tre leoparder (»lebaren«) på den ene side og et kors og et Ɛ (»ee«) på den anden side med dertil hørende navne (omskrifter) og for den hule penning: en leopard. – Denne penning gik siden efter sit præg under betegnelsen *lebard*.[72] Fremdeles blev de hidtil slagne danske mønter værdsat i den nye mønt: de, som er forkyndt til fire penninge, skal ligesom de Åboske gælde to af de hule penninge, som man nu skal slå. – De her nævnte fire penninge er de gamle sterlinge, hvis værdi (ca. 1422?) må være blevet opskrevet fra 3 penninge. – De hule penninge, som nu er i Danmark, som kronen står på, af dem skal gå og gælde to for een. – Ligeledes de goter, som man for tiden slår, og som nu går, de skal gælde tre hule penninge, som kronen står på. – De witten penninge, som er slået i de ovennævnte stæder, skal fremdeles gælde 4 lybske.

Af disse førnævnte mønter (søslinge og lebarder) skal den lødige mark sølv gælde syv lybske mark, en svær engelsk nobel 42 skilling, en krone, som har sin vægt, 20 skilling, en krone, som er for let, 19 skilling, en rhinsk gylden en lybsk mark, en arnhemsk gylden $13\frac{1}{2}$ skilling, en biskops gylden 13 skilling.

De nævnte mønter af sølv og guld skal være gængse og gæve, som foreskrevet er, i Danmark, Sverige og Norge – undtagen i Bergen. Det er gådefuldt, hvad denne undtagelse skal sige.

På søslingen blev omskriften med kongens navn forøget med »Dei gratia« (»af Guds nåde«). Dette eller D.G. blev et stående tillæg på mønterne for alle følgende danske konger, sjældent udeladt på små mønter af pladshensyn.[73]

Den samtidige lybske historieskriver, Herman Korner, beretter om disse søslinge:

»Erik Danernes konge brugte en, dog usædvanlig, verdslig snedighed og lod slå en ny mønt helt af kobber og bød, som det bekendtgjordes, at den og ingen anden alene skulle modtages af rigets indbyggere under straf og berøvelse af al ejendom. Og for at bemeldte mønt kunne komme des hurtigere alle i hænde, påbød han sine undersåtter, at de skulle bringe hvad som helst anden mønt, som de måtte have, til hans vekselllerere og møntmestre og for dem modtage den nye af ham lavede, som de skulle bruge i køb og salg og ikke nogen anden. Borgere og bønder, der hørte dette, som det viste sig, nok som uretfærdige påbud og frygtede for at ifalde den fastsatte straf, bragte udenlandske mønter af sølv og guld til ovennævnte møntmestre, og for guld og sølv fik de kobber, og således berigede de kongen selv og hans vekselllerere og møntmestre, men gjorde sig selv fattige. Men da købmænd og tilrejsende så, at denne verdens klogskab ikke tjente til deres bedste, holdt de deres varer tilbage hos sig selv og beflittede sig på at bytte ting mod ting. Men dronningen, der ikke kunne tåle at høre folks nedsættende og hånlige ord, der lød til hendes herre konges og husbonds vanære og dadel, afskaffede straks efter nævnte kobbermønt og lod slå en god mønt af samme værdi som søstæderne og gav ordre til, at den skulle modtages af alle.«[74]

Den gamle dominikaners farverige fremstilling lader dronning Philippa handle på egen hånd imod kong Eriks møntpolitik. Således har det måske taget sig ud for almenheden, og dette fejlsyn, nærmere udmalet af Huitfeld, har været rådende helt op til vore dage.

Danmarks møntunion med de vendiske stæder blev ikke ophævet straks efter kong Eriks hjemkomst. Den bestod i al fald endnu, da Rostock, Stralsund og Greifswald den 9. october 1425 på Lybæks anmodning tiltrådte møntunionen med Danmark, hvorefter bl.a. alle danske mønter skulle være gangbare i stæderne.[75] Da kong Erik søgte at gennemtvinge kejserdommen om Sønderjylland over for de holstenske grever, fik disse tilsagn om hjælp fra de vendiske stæder, og i slutningen af 1426 var der åben krig mellem Danmark og stæderne i forbund med holstenerne, der varede ved til våbenstilstanden i Horsens 22. august 1432. Den endelige fred kom først i juli 1435 og beseglede kongens fuldkomne nederlag. Som følge af krigen må møntunionen mellem Danmark og de vendiske stæder være gået i stykker, og kongen har i sin finansnød atter slået ringholdig mønt.

Imellem rigsrådets anklagepunkter mod kongen 6. juli 1439 indeholder et afsnit påtale af hans møntpolitik. Det gengives af Huitfeld:

»Item/ haffde vi her udi Danmark en god reedelig Mynt/ saa veyget Kaaber [trykfejl for Marck]/ holt 9. lod Sølff/ huilcken Mynt Riget oc huer Mand i Riget nyttig oc

bistandig vaar. Item alle de lod hand slaae en paa [trykfejl for pur?] Kaabermynt/ som for fulde skulle tagis/ lige ved den forneffnde gode Mynt/oc det giorde hand uden all Rigens Raads Vilie oc Fuldbyrd/ aff huilcket Riget oc Rigens Indbyggere/udi en forderffvelig Skade kommen ere/ saa at hand seent stander til at forvinde/ dog at meenig Almuen det icke aldeelis vel formærcke kunde. Det samme giorde hand oc med de Grosser/ som her nu ere genge udi Riget/thi at hand dem haardeligen bød/at tage/oc giffve/huer stycke for 9 Lybske/huilcket som whørligt vaar/ at giøre med fattige tro Undersaate/ oc underdanige Tienere«.[76]

I tysk oversættelse blev klagepunkterne kundgjort ved opslag på kirkedørene i Lybæk og vel også andensteds.

Det er muligt, at kong Erik har genoptaget udmøntningen af sine kobbersterlinge, men tillige lod han som sagt slå en større ringholdig mønt til 9 penninge. Den fik navnes *gros*, der hidtil havde været betegnelse for en regningsmønt. Den blev udmøntet, dels i det gamle møntsted Lund, dels i Gurre, »Castri Gorge«, som det stod på bagsiden af disse mønter.[77] Når møntvirksomheden blev forlagt fra Næstved hertil, kan det have været hensynet til den større sikkerhed og til, at borgen kun lå en milsvej fra Helsingør med det nyopførte slot Krogen, hvorfra den nyopkrævede Øresundstold bragte god fremmed mønt til landet. Blandt mønt, som det lønnede sig at omsmelte, kan nævnes skillinge, der efter årelange forhandlinger indførtes ved reces af 18. september 1432 i Lybæk.[78] De skulle udmøntes med 92 stk. af den 10-lødige mark, d.v.s. 2,50 g – 0,625 – 1,56 g og deltes ligesom den hidtidige regningsmønt i 12 penninge. Den danske gros kunne naturligvis ikke sidestilles med den »vendiske« skilling. Udmøntningsformlerne er ukendte, men enkelte finhedsprøver viser 0,415 for en Gurre-gros og 0,232 for en fra Lund. Vægtene varierer fra 0,93 g til 1,75 g med et gennemsnit på 1,27 g. Lindahl beskriver 11 varianter fra Lund og 27 varianter fra Gurre (**13**, **16**).

Rigsrådet må straks efter kong Eriks afsættelse have gjort anstalter til at få den slette mønt nedsat og afskaffet, uden at vi ved hvorledes. 1440 findes regningen 6 grosser i hver skilling, hvorefter en gros kun var to penninge værd.[79]

Christopher af Bajern

Endnu i begyndelsen af den nye konges tid blev der slået mønt i Lund, som det fremgår af en enestående mønt, der fremkom i et fund fra Dalby 1942.[80] (**17**). Da kongen kun betegnes REX DACIE, skulle man tænke sig den udmøntet mellem hans hyldning på landstinget i Viborg 9. april 1440 og 13. september 1442, da han hyldedes på Mora Sten til Sveriges konge. Det er i øvrigt første gang, at den middelalderlige lærde forveksling af *Dania* med *Dacia* kommer til udtryk på mønterne, hvor det er det almindeligste til 1536. Møntens præg er ganske som de engelske London-pennies fra Henrik VI (1422–61). Fra 1412 til 1464 skulle den engelske penny veje 15 grains, d.v.s. 0,97 g og dermed kan den danske mønts vægt, 1,04 g stemme meget godt; men sterlingens finhed var 0,925, og den danske mønt holder kun 0,750. Ikke desto mindre må man formode, at den skulle være en slags »handelsmønt«, der kunne gå for en engelsk sterling. I det kendte dansk-tyske møntsystem passer den ikke ind. Omtrent samtidig er slået en skilling, idet kongens titel kun er D G REX DACIE. Det er derfor meget muligt, at også denne mønt er blevet slået i Lund (**18**).

Som ovenfor nævnt indførte de fire stæder ved reces af 18. september 1432 udmøntningen af en skilling til 12 penninge. Den skulle udmøntes med 92 stk. på den 10-lødige mark, det vil sige 2,50 g – 0,625 – 1,56 g. De overleverede skillingsstykker vejer noget mindre, f.ex. 2,20–2,46 g; finheden af de få prøvede exemplarer svinger en del, fra 0,614 til 0,678. De danske skillinge er noget ringere; 1,87 g–2,38 g, i gennemsnit 2,11 g, finhed 0,500. Der var da også en kursforskel på 10% eller mere på dansk og lybsk mønt. 1445 i Flensborg værdsættes 30 danske mark til 24 lybske.[81]

Ligesom på de fire stæders skillinge blev også på de danske sat et fromt bibelsprog som omskrift på bagsiden: GLORIA IN EXSELSIS DEO »Ære være Gud i det højeste«, englenes lovsang fra Lukas-evangeliet 2. cap. 14. vers. I midten stod kongens slægtsvåben, et firdelt skjold med en løve (Pfalz) i 1. og 4. felt, ruder (Bajern) i 2. og 3.

Udmøntningen i Lund blev forlagt til Malmø, til den faste borg Malmøhus, som Erik af Pommern lod opføre 1434. Ærkebiskoppen, Hans Laxmand, har øjensynlig uden at gøre indsigelse set det ske, og antagelig har han fået fuldgod erstatning for at give afkald på sin gamle andel (en fjerdedel) af møntindtægten. 1444 30. marts nævnes for første gang Hans Myndel (Mindel), kongens foged og møntmester i Malmø,[82] og antagelig har han kort tid forud tiltrådt sit embede i den nyindrettede møntsmedje. I Malmø sloges sterlinge, dels med titlen »Konge af Danmark«, dels med »Konge af Danmark, Sverige og Norge« (**19**).

Der foreligger ingen nærmere oplysninger om kong Christophers møntvæsen, det kan så blot nævnes, at i Karl Knutsons møntordning for Sverige af 17. sept. 1453 værdsættes en dansk skilling til 10 svenske penninge, medens en stædernes skilling skal gælde 11 sv. pen., en dansk hvid: 3 sv. pen., en ny dansk sterling 2 pen., men en gammel d. sterling (vel fra Erik af Pommerns tidlige år) 3 pen., 8 lebarder = 8 stædernes pen. = 1 ørtug; det

samme gælder 8 goter (»numuli Gothlandici«), så vel gamle som nye, medens 16 »Danici Lubicenses«, antagelig hulpenninge med krone, måtte gøre fyldest for samme ørtug. Fire grosser skulle gælde en ørtug.[83]

Som underafdeling af skillingen blev slået en hvid (**20**) til fire penninge. Efter navnet skulle den svare til den lybske witten, men i Hansestæderne regnedes den kun for to penning lybsk. Den blev for et langt tidsrum Danmarks mest gangbare mønt og sloges med næsten uændret type endnu under Christian III. 1686 sloges for sidste gang »1 hvid dansk«, men nu var den kun en beskeden kobbermønt. – Skillingen fik også en lang levetid, omend den efterhånden blev betydelig forringet; den sidste skilling sloges som en ringe kobbermønt 1872, men navnet brugtes om toøren langt op imod vor tid.

Rigsrådet 1448

I de måneder, der forløb mellem kong Christophers død (6. januar 1448) og Christiern I's kongevalg (28. september 1448) lod rigsrådet slå skillinge og hvide i nøje overensstemmelse med de hidtil prægede, kun måtte præget ændres således, at på skillingens bagside sattes et forstørret billede af hvidens bagside, og på hvidens forside erstattedes kongens kronede navnebogstav med en gående lebard (**21**, **22**).

Christiern I

Christiern I, der altid var i pengetrang, har ikke ladet slå skillinge, der var ham forholdsvis for dyre at udmønte, men til gengæld i overflod af hvide, der i præget med det kronede navnebogstav lignede kong Christophers. Kun i omskriften på forsiden kan man sondre mellem fire varianter af kongens titel: R'D, REX D', D'G'R'D' og DEI G'R'D'.

Christiern I's hvide var kendeligt ringere både i skrot og korn end Christophers. De var da heller ikke velsete i Hansestæderne. 1480 den 11. juni vedtog således rådet i Vismar, at de danske witten, som bragtes hid af danske, der dog ikke ville tage dem i betaling igen, ikke måtte opbæres eller udgives for mere end to penninge der i staden under bøde af 10 lybske skillinge.[83A] Den samtidige lybske skilling blev siden 1468 udmøntet med 103½ stk. på den 9 lødige mark, vejede altså 2,22 g, hvoraf 1,25 g fint sølv. To lybske penninge skulle herefter svare til 0,21 g, hvad der åbenbart er for lidt. Tre lybske penninge (= 0,31 g fint sølv) svarer bedre til de danske hvide, der også findes betegnede som »densche drelinge«.

1455 døde den gamle møntmester og byfoged Hans Myndel i Malmø og afløstes af guldsmeden Henrik Dringenberg.[84]

Det påhvilede Henrik Dringenberg (vel som byfoged) at opkræve sisen af 1466 i Malmø. 1475 og 1488 påbødes det udtrykkeligt, at sisen (1 lod sølv for hver læst tysk øl) skulde svares i sølv og ikke i andre varer.[85] Denne afgift havde til hensigt at skaffe sølv til mønten på samme måde, som det indførtes i Sverige 1453. Der var sat maximalpris for det tyske øl: 18 skilling dansk for en tønde, hvoraf sisen var 4 skilling, hvad Hansestæderne klagede bitterligt over.

Efter Hauberg vejer hviden 0,85–1,05 g og prøvede eksemplarer var 4 lod 15 gren lødige (0,302). Han beskriver 6 + 13 + 17 + 10 = 46 varianter[86] (**23**). Schou beskriver 15 + 24 + 30 + 30 = 99 varianter.

Hans

I de første tiår af kong Hans' regering udmøntedes som hidtil i overflod af hvide, men tillige skillinge og søslinge. Malmø møntsmedje, hvor Henrik Dringenberg ca. 1489 afløstes af Hans Sever,[87] var vel stadig den virksomste, men der anlagdes tillige møntværksteder i København med møntmester Hermann von Nassau[88] og i Ålborg med mester Johan D. (?).[89] Der foreligger ingen danske møntordninger fra kong Hans. Det uopnåelige forbillede var det lybske møntsystem, hvor skillingen 1468 og 1492 berammedes til 103½ stk. på den 9-lødige mark d.v.s. 2,22 g – 0,563 – 1,25 g, søslingen 1492 til 190 stk. på den 8-lødige mark, d.v.s. 1,21 g – 0,500 – 0,61 g og witten 1502 til 216 stk. på den 5¼ lødige mark, d.v.s. 1,07 g – 0,354 – 0,35 g.[90] – Kong Hans' skillinge og søslinge svarer m.h.t. råvægten meget pænt til de lybske, men om de også gør det i finhed, er et spørgsmål (**29**, **30**, **32–3**, **35**). Kong Hans' hvide synes at være betydelig lettere end de lybske witten, og de betegnedes af hansestæderne som »de densche drelinge« og værdsattes følgelig kun til tre penninge lybsk (**31**, **34**, **36**).

Skønt den danske hvid således var ringeagtet, blev den dog efterlignet af visse nordtyske fyrster. Således slog hertug Johan IV af Saksen-Lauenborg (1463–1507) i Otterndorf i Hadeln hvide med bibeholdelse af Kong Hans' monogram eller med et kronet I, men med de oldenborgske bjælker ombyttet med en ørn. En witten, der tidligere, endnu hos Schou (Hans U. år 224), er regnet for dansk, med kong Hans' monogram og omskrifterne SIT NOMEN)(DNI BENEDICTV(m) er slået i Helmstedt 1512. Og formodentlig er endnu flere falske kong Hans' hvide med forvanskede omskrifter slået af bjærgsomme nordtyske fyrster.[90A] 1488 blev dansk mønt forbudt og gjort ugyldig i Lybæk.[90B]

Allerede i det trettende århundrede kunne man ikke, når der var tale om større udbetalinger, klare sig med de forhåndenværende småmønter, selv om naturaløkonomien da som også langt senere var fremherskende. Man kunne så betale med lødigt, d.v.s. vejet sølv, der bl.a. kunne være i barrer. Af betydning var guldmønterne, florinen fra Florens fra 1252, og ducaten fra Venedig fra 1284. Den engelske nobel og rosenobel og dens eftermøntning i Nederlandene kom til landet ved kong Eriks øresundstold. Men den største betydning fik den rhinske gylden, som udmøntedes af de fire rhinske kurfyrster fra 1385, oprindelig til 66 stk. på marken 23 karat. Den forringedes noget i det følgende hundrede år og blev 1491 fastsat til 71½ stk. på den cølnske mark til 18½ karat (0,771). Den værdsattes da til 22 skilling lybsk.[91]

Det var krigen med Sverige, der var den nærmeste foranledning til, at kong Hans lod slå guldmønt – først og fremmest rhinsk gylden. Ifølge Huitfeldt lod kongen slå 150.000 rhinske gylden til betaling af de tyske lejetropper. Vi kender ikke udmøntningsformlen for disse guldstykker, men en valvationsdag i Nyrnberg forud for Augsborgrigsdagens møntordning af 28. juli 1551 undersøgte bl.a. kong Hans' gylden, der viste sig at være af to forskellige slags.[92] Den ene, den bedste, havde et lille skjold med to bjælker mellem kongens fødder. Den værdsattes til 69½ kreuzer, d.v.s. 2½ kreuzer for lidt i forhold til den rigtige rhinske gylden til 72 kreuzer. Den holdt kun 17 karat 9 gren (0,740) i stedet for 18½ karat (0,771) guld. – Den anden slags havde i skjoldet en stjerne (fejl for et nældeblad); den holdt kun 17 karat (0,708) og værdsattes til 67 kreuzer. – Den første slags er sandsynligvis slået til krigen med Sten Sture 1497; den anden slags, med Holstens mærke, til Ditmarskerkrigen 1500. Denne sidste er også afbildet i Lauerentzens Museum Regium (1710), hvor der tydeligt nok ses en nælde (ikke en stjerne) i skjoldet.[93] Skønt man således skulle mene, at mønten forelå i Møntkabinettet, kendes den ikke senere hen **(27 A–B)**.

Foruden den forholdsvis almindelige guldgylden lod kong Hans også udmønte en større guldmønt efter nøje forbillede af den romerske konge Maximilians store guldreal.[94] Selv enkeltheder som det såkaldte gelderske kors i omskrifternes begyndelse og rosen, Dordrechts møntmærke, i afsnittet på forsiden, er kommet med i den danske eftermøntning. Forside-omskriften lader mønten selv tale: IOh's DEI GRA REX DANOR' IVSSIT ME FIERI AN' 1496. (Hans af Guds nåde danernes konge bød mig gøres år 1496). Bagside-omskriften: DEXTERA DNI' EXALTA^{T} ME DEXTRA DNI' FECIT VIRTV' (Dextera Domini exaltavit me, dextera Domini fecit virtutem: Herrens højre har ophøjet mig, Herrens højre har øvet dåd) er taget fra Psalme 118 vers 16.

Den nederlandske guldreal var udmøntet af 24 karat fint guld, 16½ stk. på den troyske mark, d.v.s. den skulle veje 14,9 g. Hertil svarer de i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling bevarede eksemplarer så godt, som man kan forlange. De foreligger med årstallene 1496, det år, da kongen rustede til krig mod Sten Sture, og 1502, og som enkelte, dobbelte og tredobbelte. Møntens navn Nobel, der nævnes i møntordningen 1514, er hentet fra den engelske guldmønt, der skulle erlægges af hvert skib i øresundstolden, men i værdi svarede den nærmest til den 1489 indførte sovereign, der skulle veje 240 grains = 15,5 g, og som på forsiden havde en lignende fremstilling med den tronende Henrik VII. Henrik VII's nobel, der kaldtes ryal, var kun af den halve vægt[95] **(24–26)**.

De ret almindelige »sølvgylden« fra kong Hans er alle støbte efter billede i Berndt Arndts Müntz-Buch 1610, hvor han har aftegnet kong Hans' rhinske gylden i forstørret målestok som en »Thaler«. Det er altså forfalskninger til glæde for ældre tiders samlere[96] **(253)**.

Derimod nævnes i et svensk møntregnskab fra 1542 blandt gamle mønter, som skulle smeltes og ommøntes til Gustav Vasas mønt bl.a. »Danska hviter, Konung Hanses skillinger og Marche stycker«.[97] Det ville ikke være usandsynligt, at kong Hans lod slå markstykker. 1512 slog Lybæk tredjedels og totredjedels mark, 1512 slog Sten Sture d.Y. markstykker i Stockholm og 1514 hertug Frederik i Husum. Desværre kendes ingen mark fra kong Hans.

Christiern II

Der skulle komme en tid, hvor man lovpriste kong Hans' gode gamle dage; men således lå landet ikke, da kongen døde. Adelen klagede over kongens styre og opfordrede rigsrådet til bl.a. at råde bod på møntens forværring: »thi hvor vi for en tid siden havde 100 gylden, der have vi nu ikke mere end 80, når man regner i danske penge«. Hermed stemte kursen på den rhinske gylden, der i begyndelsen af kong Hans' regering var to mark og imod slutningen halvtredje mark.[97A] Det var de store udmøntninger af ringholdige hvide – og det var dem, der prægede hele omsætningen – der var skyld i inflationen. Kong Hans havde set sig nødsaget til at lade mønten yde sit store bidrag til de langvarige krige, han førte. Rigsrådet indføjede nu i Christiern II's håndfæstning af 22. juli 1513 kravet om møntvæsenets forbedring: »Hvad som møntes efter denne dag i Danmark og Norge, skal møntes således, at to mark gør fyldest for en rhinsk gylden.«[98]

Kort før må møntmesteren i Malmø, Hans Sever, være ophørt at virke. Den 1. august 1513 beskikkedes en ny møntmester, Dines Blicher. En skriver i Danske Cancelli indførte i sit register for Skåne og Halland: »Denes myntemester i mallmøø fiick swodant breff: Vii Cristiern met

gutz nade samtycht oc fuldburdt konning tiil Danmarck oc Norge etc. giøre alle vitterlicht at wii haffue nw aff wor sunderlige gunst och nade tiiltroet oc befelet oc met thette wort opne breff tiiltroo oc befaale thenne breffwiser dynes wor mynt ude mallmø som hand maa oc scall her effter mynte i swo made at han schall slaa oc mynte skellinger oc hwide swo at hwer schelling scall gielde tree hwide aff thend mynte nw mynthes scall oc at sexten skellinge aff samme mynt schulle wære gode for en halff rinsk gylden i guld Oc weien marck aff samme mynt scall hollde vi lod 1 qwentin mynde vercksølff swo gott som guldsmederne forarbeide her i riiget Oc schroden her aff two oc trætiwge kast tree hwide vde hwert kast paa hwer veien marck Item weien kollens marck aff samme mynt vde hwide scall hollde ℥ [4½] lod vercksølff oc scall schrodingen holde aff samme hwide fire oc halff fierdesinde tiwge kast tree hwide vde kastedt eth qwentiin till faare swo at two dansche marc pendinge aff for^{ne} mynt sexten β vde hver marc oc ijj hwide vde hwer β scall giøre fyllest for en rinsk gylden vde guld tall oc schall for^{ne} mynt wære for^{ne} dynes vden all schade saa oc tiiltall ther om i noger made swa at han scall them ingen anderstetz sodant worde æn paa then stock han skrodher them oc mynter Oc thesse for^{ne} article i alle made som nw forescreuit stande inchtet tillegge eller afftage Oc thet gudh forbiwde at ther nogen brøst paa fende paa hans vegne thaa vilæ wii selffue ther offuer rette lade Item schulle oc alle købmen som till for^{ne} wor mynt søge met guld sølff eller balion oc alle myntemester swenne som ther komme och tiæne velæ wære leide oc felige vde wor riige vndertegne wore oc rigens fiender oc scall man incthet guld sølff eller balioni her i riiget fortolde som man her paa mynten fører Oc scall for^{ne} denes for ingen tiil rette stande vden for oss selffue Scall oc for^{ne} mynt vde alle made standendes worde som forescreffuit staar oc scall hand ey affsettes then stwnd han giør syn gerning rettrogen oc schelligen Haffue wii oc aff wor sunderlige gunst oc nade vndt oc tilladt oc met thet wort opne breff vndne oc tillade at for^{ne} dynes scall wære frii for sleschatten swo lenge wor nade tiilsiiger Teslige schall hand oc mynte guldmynt hele oc halffue gylldenn swo gode som rinske gylden Schall han oc mynte oss hwert aar nar wii hanem tiilsiige tiwge marc guld oc tiwge marc sølff paa hans egen kost oc tæring oc schulle wii selff fange hanem guld sølff oc kober oc stande selffue schaden for thet ther affbrenner vde ilden datum Haffnie sancte petri dag ad vinculas aar etc. mdxiii.«[99]

Det er den ældste danske møntordning, der vel ikke er bevaret i original, men indført i registrant. Fortolkningen frembyder flere problemer. Der er først størrelsen af den i København eller Malmø 1513 anvendte »kølnske mark«. Som ovenfor er gjort rede for, er den her fastsat til 230 g. – Dernæst er det et spørgsmål, hvad der her skal forstås ved *værksølv*. Ifølge kong Hans' skrå for guldsmedene 1496 måtte de ikke forarbejde værksølv, der var ringere end 14-lødigt (0,875), efter Christiern II's skrå 1515 skulle værksølvet være mindst 15-lødigt (0,938). Det er muligt, at *værksølv* her blot er en overflødig betegnelse for fint sølv.[100] – Unødvendigt besværligt forekommer regningen med *kast* (tysk »wurf«) for 3 stk. skillinge eller hvide.[100A] Overført til nutids regning svarer denne møntordning til følgende:

Marken 230 g	Stk. på cølnsk ℔	Råvægt gram	Lødighed	Finhed i tusindedele	Finvægt gram	Stk. på rh. gylden
Skilling	96	2,40	5¼	0,359	0,86	32
Hvid (albus)	222	1,04	4½	0,281	0,29	96[101]

Til sammenligning sættes den lybske skilling efter reces 1492 og witten efter reces 1502 efter Jesse:[102]

Marken 230 g	Stk. på cølnsk ℔	Råvægt gram	Lødighed	Finhed i tusindedele	Finvægt gram	Stk. på rh. gylden
Skilling	103½	2,22	9	0,563	1,25	22
Witten (alb.)	216	1,07	5¼	0,328	0,35	66

Det fremgår med al tydelighed, at den danske mønt, som den udmøntedes efter rigsrådets ønske, var helt løsrevet fra overensstemmelsen med den lybske mønt. I forhold til kong Hans' tid var hviden noget forbedret, men skillingen betydeligt forringet. Derimod var der opnået enhed i forholdet mellem skilling og hvid.

Efter denne ordning er kun bevaret hvide med årstallet 1513. De vejer kun 0,59–0,82 g og holder kun 0,230–0,250, altså langt mindre, end hvad man skulle vente (**43**).

Adskillige af møntordningens bestemmelser svarer nøje til de bevarede svenske møntordninger af 1480 og 1497. Møntordningen 1513 betegner følgelig i disse tilfælde ikke noget nyt, men gentager blot bestemmelser fra ældre, tabte danske møntordninger. Mester Dines fik således »et quintin til fare«, d.v.s. den udmøntede cølnske mark måtte veje et quintin (¼ lod = 3.60 g) mere eller mindre, uden at møntmesteren kom i fare for at overtræde møntordningen. Et forholdsvis stort spillerum var påkrævet efter datidens ufuldkomne tekniske kunnen. Det samme remedie på lidt over 1 % var fastsat i de nævnte svenske møntordninger og i kong Hans' privilegier for guldsmedene i København 1496.

Dines skulle kun stå til rette for kongen selv; men de andre personlige forrettigheder, frihed for »al told, skat og al anden Vor og bysens tynge« er ikke nævnt. Derimod skulle han indtil videre være fri for slagskat. Denne var i

Sverige 1497 fastsat til ½ gylden af hver kølnsk mark guld (1/144 eller 7 promille) og 12 ørtuger af hver kølnsk mark sølv. – Forpligtelsen til at udmønte 20 mark guld og 20 mark sølv for kongen på egen bekostning stemmer næsten ordret med den svenske møntordning af 1497; og også her genfindes bestemmelserne om lejde for købmænd og møntersvende til fremme af møntens virksomhed.

Inden der blev udmøntet videre efter denne møntordning, er man øjensynlig blevet klar over dens uheldige sider med den store forskel imellem dansk og lybsk mønt med en skilling regnet til 32 stk. på en rhinsk gylden i stedet for som tidligere regning med 24 stk. på gyldenen. I sommeren 1514 udkom så en ny og forbedret møntordning »efter menige Danmarks Riges Raad og Samtykke ... menige Rigens Indbyggere til Gavn Bestand og Forbedring«.[103] Derefter fik møntmester Dines kongens brev om den nye mønt, hvis bestemmelser lader sig omregne og opstille i skema:

Marken 230 g	Stk. på kølnsk ℔	Råvægt gram	Karat og lod	Tusindedel	Finvægt gram	Stk. på rh. gl.
Nobel	16	14,375	23,5	979	14,08	1/6
Rhinsk gylden	72	3,194	18	750	2,436	1
Sølvgylden	8,5	27,06	14	875	23,68	1
Halv sølvgylden	17	13,53	14	875	11,84	2
Tolvtedel gylden	58	3,96	8	500	1,98	12
Skilling	88	2,61	6	375	0,98	24
Hvid	220	1,05	5	312	0,33	72
Blaffert	496	0,46	5	312	0,14	144
Penning	864	0,27	4	250	0,07	288

Af hele dette møntsystem udmøntedes, så vidt man kan slutte af de overleverede mønter, kun noble, sølvgylden og skillinge. Christiern II's noble fra 1516 og 1518 viser en lille nedgang i råvægt og finhed fra kong Hans'. De 5 til nutiden bevarede exemplarer vejer for de fires vedkommende fra 14,00 til 14,31 g, men et femte exemplar er temmelig overvægtig med 16,06 g. Man kunne have ventet større nøjagtighed i justeringen af så kostbare mønter. Præget er i det hele det samme som på kong Hans noble, men med en anden bagsideomskrift: XPS IHS ELEGIT ME REGEM POPVLO SVO »Christus Jesus udvalgte mig til konge for sit folk«, der lader formode, at kongen vil se bort fra, at det var det danske rigsråd, der valgte ham. Det er lånt fra liber sapientiæ cap. 9 vers 7: Tu eligisti me regem populo tuo. Den sidste forvirrede og meningsløse del af omskriften NORHVIEI ATRN (Anno Tertio Regni Nostri?) blev 1518 ombyttet med IN ANO' EI[9] 1518 (in anno eius), i hans år 1518 (**37**).

Medens der mærkelig nok ikke synes at være udmøntet rhinske gylden, er der med disse nobelstempler blevet taget sølvafslag, der efter vægten kunne gå for sølvgylden, eller som det hedder i forordningen 1514: »Sølvpendinge paa en Gylden Stykket«. Da kongen rejste bort i april 1523, lod han forinden Jørgen Kock udmønte et større antal af disse sølvgylden, hvoraf han tog med sig måske for henved 42000 mark. De kaldtes også *gyldengroschen* eller lidt senere *dalere*. Dette sidste navn er som bekendt forkortet for Joachimstalere, der udmøntedes i Joachimstal i Böhmen fra 1519. Forbilledet var de gyldengroschen (i værdi lig rhinsk gylden), som ærkehertug Sigismund lod slå i Hall i Tyrol fra 1484. De fandt efterligning i Bremen 1511, men ellers ikke i Nordtyskland før langt senere, således i Lybæk 1528, Lyneborg 1546, Vismar 1547 og Hamborg 1553. Men medens disse mønter sloges til 8 stk. på den kølnske mark og således vejede 2 lod eller en unce (deraf latin *uncialis*), bestemte møntordningen af 1514 mærkelig nok, at de skulle slås til 8½ stk. på marken og dog være af samme værdi som den tilsvarende (danske) rhinske gylden. Det lader til, at man har indset uholdbarheden af dette og mulig rettet det i møntordningen af 1515. Foreliggende exemplarer i KM vejer nemlig 28,85 g (1516), 28,45 g (1518), 28,56, 28,75 og 28,98 g (1523). De må være slagne til 8 stk. på marken, som det var nødvendigt, hvis de skulle svare til en rhinsk gylden i værdi, og til forholdet mellem guld og sølv, der var omtrent 1:11 (**38**).

Skillingen var den mønt, der blev slået i forholdsvis rigelig mængde til at dække det almindelige behov. Selv den bedste årgang, 1514, med vægte fra 2,18–2,25 g, når ikke nær op til den foreskrevne råvægt 2,61 g. Nogle af de ældste skillinger er præget med et kongebillede med glorie, altså nationalhelgenen Sankt Knud (**39 A-B**).

Den 6. maj 1515 leverede Dines Blicher kongen selv 900 gylden i hele skillinger af den nye mønt og den 3. juli ligeledes 600 gylden i hele skillinger. Disse to udmøntninger har altså udgjort i alt 36.000 skillingsstykker.

24. august 1515 kom en ny møntordning, »Skikkelse på en ny Mønt, som vor Møntmester herefter mønte skal«. Den nærmere ordlyd kendes ikke, men hviden blev nedsat endnu engang: »6 danske Hvide af den gamle Mønt skal gaa paa en Skilling«.[104] Det blev forbudt at indføre ringholdigt sølv og at udføre den danske mønt, det være sig den gamle eller den nye. Skillingene af 1515, 1516, 1517 og uden årstal bærer i modsætning til skillingene fra 1514 betegnelsen »Moneta nova«, »ny mønt«. Skillingene 1516 og 1517 var af en anden type, meget lig kong Hans' skillinge (**39 C, 41**).

Det bør lige nævnes, at Brenner i sit møntværk fra 1731 afbilder en smukt udført skilling 1515 med kongens kronede brb. over et oldenborgsk skjold i omskriften på fs., i øvrigt som den kendte skilling 1515.[105] Brenner har selv tegnet og stukket denne tavle 1714. Noget exemplar af mønten er ikke kendt. Man kan formode, at den har været i Brenners samling, som blev solgt til Rusland (**40**).

Malmø-borgmesteren Hans Mikkelsen havde allerede 1513 været mellemmand mellem kongen og møntmesteren. Måske har han været en slags tilsynsførende. 1517 27. maj leverede han kongen 700 mark på regnskab af mønten. Det har formodentlig været i skillingsmønt: ca. 11200 stk. Hertil var bl.a. medgået 100 vejne mark sølv, som kongen den 18. dec. 1515 havde udleveret ham til udmøntning, og som han aflagde regnskab for den 12. dec. 1517. Samtidig gjorde han regnskab for, hvad »fordel og slagskat som på mønten faldt«.[106]

1518 12. april leverede Hans Mikkelsen borgmesteren i København Albreth van Gock 500 mark danske penge på regnskab af, hvad kongen skyldte denne sin trofaste tilhænger; det var af det sølv, kongen lod udmønte i Malmø.

1519 10. februar fik Hans Mikkelsen kvittering for to års regnskab 1517 og 1518 samt for hvad guld- og sølv, han har modtaget af kongens 8 skrivere, nemlig 680 mark 13 lod 1 quintin sølv og 24 lod guld. Hermed ophørte Hans Mikkelsens tilsyn med mønten. Denne hans stilling overtoges af Mor Sigbrits broder Herman Villumsen, kaldet Hund. Han optrådte som »relator« ved Hans Mikkelsens regnskab.

Da var der forlængst sket store forandringer i møntvæsenet. Kongens rustninger mod Sverige og lønninger til lejetropper krævede store rede pengesummer. Det var vanskeligt at skaffe det fornødne sølv til veje. Det blev umuligt at overholde den møntfod, som møntordningen påbød, og udmøntningerne måtte gå så hurtigt for sig, at der ikke blev tid til at give mønterne den traditionelle runde form. Således bar det hen mod klippingene.

Mulig har Dines Blicher ikke følt sig tilpas i embedet, og senest i april 1518 er han fratrådt sin stilling som møntmester. Den 23. april fik han et kongeligt beskærmelsesbrev »at ingen skal være hans dommer udi de sager, som bør for ingen herre at forhandles uden Hans Nåde selv. Han skal blive boende i Malmø eller andetsteds i riget, hvor ham lyster, og han kan bjerge sig, og han skal være fri for al kongelig og bys tynge, hvor han end bor, saa længe han lever. Dog skal han give told og cise af, hvad gods han handler med som andre undersaatter.«

Det er forrettigheder, som ellers almindeligvis tilkom en fungerende møntmester, som således udstraktes til at gælde for Blicher som afskediget. Han har rimeligvis som andre af datidens møntmestre drevet købmandskab ved siden af. Det har været en vis betryggelse for ham, at kongen således tog ansvaret for hans virksomhed; selv de bedste skillinge var jo ikke på højde med møntordningens krav. – I øvrigt benyttede mester Dines sig ikke længe af dette protectorium; allerede 1522 blev han ansat som møntmester i Vismar, hvor han med nogen afbrydelse virkede til sin død i december 1543.

Den, der tog mønthamren op efter Dines Blicher, var Jørgen Kock.[107] Han stammede fra Vestfalen, var født 1487 eller 1488, altså nu ca. 30 år gammel og gift med den rige enke Sidse Kordtsdatter, der havde en voksen søn af første ægteskab, den siden navnkundige kaperhøvding Claus Kniphof (ca. 1500–1525).

Kongen, der forgæves måtte vente på udbetaling af dronningens udlovede rige medgift, måtte nu finansiere krigen mod Sverige bl.a. ved at lade slå ringholdig og undervægtig mønt; nok havde Dines Blicher måttet udnytte møntregalet kraftigt, men nu blev alle hensyn tilsidesat.

Jørgen Kocks første regnskabsperiode gik fra påske (4. april) 1518 til torsdag næst efter Dorotheæ virginis dag (10. februar) 1519, da han sammen med Hans Mikkelsen aflagde regnskab for Herman Villumsen for hvad sølv og andet »pauiment« han på kongens vegne havde oppebåret og annammet og deraf møntet udi »klipte penninge och dubbelte skillinge«: 112.880 mark og 14 skillinge, som han fik kvittering for på Københavns slot.

De nævnte dobbeltskillinge har været af en forholdsvis god møntsort, velkendt fra de vendiske stæder og fra hertug Frederiks Husum-mønt; de var optagne som tolvtedelgylden i møntordningen 1514. Da ikke en eneste dobbeltskilling fra Christiern II er overleveret til vore dage, må man gå ud fra, at de ret hurtigt er gået i smeltediglen igen for at genopstå som usselige klippinge, slået med skillingstempler på for små, primitivt tildannede blindmønter (**42**).

Jørgen Kocks anden regnskabsperiode gik fra 10. februar 1519 til 19. november 1520. Regnskabet omfattede 288.872 ½ mark; selv om det ikke altid siges, er der ingen tvivl om, at denne mægtige sum er udmøntet i klippinge. Den sidste post i regnskabet, 24.000 mark, antvordet kongen på regnskab, er dateret 21. april 1520, altså kort før han sejlede af sted til det belejrede Stockholm. – Nu da sejren var vundet, kongen kronet (1. nov.) og modstanderne henrettet (8.–9. nov.) mødte Jørgen Kock op i Stockholm og aflagde regnskab for sin højt betroede landsmand Didrik Slagheck, der således har afløst Herman Villumsen.

Den 20. november fik han på Stockholms slot »Quittanciam at han haffuer giordt gode Rede och Regenskap for hues Guld Sølff och Pauimenthe som han nu i thesse thwo forledne Aar af myn Herris Nade och alle andre paa myn Herres Nades weigne haffuer upbarit oc annammet Thesligist oc for hues han ther aff y Mynt mynthet oc igen fran sig leffueret haffuer och bliffuer han myn Herre ther aff epther hans Regenskaps Lydelse han myn Herre anthuordet haffuer aldeles inchtet skyldug,«

Det her nævnte guld har Jørgen Kock almindeligvis omvekslet i sølv; således fremgår af hans første regnskabs-

post i dette regnskab (dateret 17. maj 1519), at han dette år i fasten (10. februar?) har været i »Lanteholsten«, hvor rentemester Anders Glob udleverede ham guld og sølv, der stammede fra lån, kongen havde stiftet på det forudgående Kieleromslag. Med guldet rejste Jørgen Kock til Lybæk og købte sølv i stedet. De bevarede optegnelser nævner intet om udmøntning i guld. Ikke desmindre foreligger i to exemplarer afslag i guld af klippinge.

Det synes, som om der har været en vis pause i udmøntningerne af den slette krigsmønt. Nu var sejren jo sikret, selv om en vis Gustav Vasa søgte at vække uro i Dalarne; men ham fik man sikkert ret snart taget ved vingebenet. Og så skulle gode love bøde på krigens sår, handel og industri blomstre op i Nordens stæder og et solidt møntsystem erstatte det ødelagte. I sommeren 1521 rejste kong Christiern til Nederlandene for at besøge sin svoger kejser Karl og bringe dronningens medgift i venlig erindring, således at krigsmønten kunne afvikles og alt sættes på god fod igen. Den 13. juli udbetaltes 3000 gylden til en vismand, Jorys Dirckzoon, der skulle komme til Danmark og ordne møntvæsenet. 5. august udbetaltes 2000 gylden til stempelskærerne Peter og Gerbrand Dirckzoon.[108] De nåede dog, så vidt vides, ikke frem til Danmark, før oprøret brød løs, Men muligvis skyldes den smukke prøvemønt, som nu forefindes i Bibliothèque Nationale i Paris dette besøg (**44**). Rejsen var i det hele mislykket, for så vidt kongen kun fik en mindre udbetaling af dronningens tilgodehavende, og rejsen blev skæbnesvanger i sine følger.

Jørgen Kocks tredje regnskabsperiode gik fra 19. november 1520 til 13. december 1521. Om udmøntninger i denne tid forlyder intet; men Jørgen Kock var i sommeren 1521 i Stockholm og hentede sølv: det var fru Christina Gyldenstiernes sølv, det kongelige bordsølv, sølv, udredet af Stockholms borgere og sølv og penge, som blev ført over fra Tavastehus i Finland.

Jørgen Kocks fjerde regnskabsperiode gik fra december 1521 til 1. april 1523. Udmøntningerne er sat i sving igen og omfatter i alt 114.580 mark. Dermed nåede summen af de kendte udmøntninger, som Jørgen Kock fik kvittering på, op til 516.333 mark.[109] Selve dette efter datidens forhold enorme beløb syntes i april 1523 så godt som givet ud til ingen nytte. Sverige var i hovedsagen befriet af Gustav Vasa. I Jylland havde den lumske forræder, hertug Frederik, ladet sig hylde som konge.

Men det hele kunne endnu ende godt, om kong Christiern blot kunne få udbetalt de 150.000 rhinske gylden, han endnu havde til gode af dronningens medgift. Den 13. april 1523 sejlede kongen bort for at indkræve sine penge i Nederlandene. Hans gode trofaste mænd i København, Malmø, Visby og andre stæder skulle sagtens kunne holde borg og fæste en tre-fire måneders tid, til han vendte tilbage og undsatte dem med en snes tusinde nyhvervede krigsknægte. Det er sandsynligt, at den sidste store pengesum på 41.948 mark, som Jørgen Kock leverede kongen den 1. april på Københavns slot, ikke har været i klippinge, men i de kendte gode sølvgylden med årstallet 1523. Dem kunne kongen bruge som fuldgod betaling i Nederlandene og Tyskland, og med dem alene kunne han rejse en hær på 10.000 mand.

Samme dag, Jørgen Kock afleverede de mange penge, fik han »Quittanciam Quittanciarum at han haffuer giort myn Herres Nade gode Rede og Regenskap fore alt thet Sølff Kobber oc Pauiment han aff myn Herres Nade uppboret oc i Mønt igien leueret haffuer ... Och bliffuer myn Herre ther aff enchtet skyldug effter thet Registers Lydelse han myn Herre ther paa offuerantwordet haffuer«.

Selv om klippingene blev modtaget med uvilje i alle samfundslag i Danmark, har den travle virksomhed på møntergården i Malmø sikkert været til gavn for staden, og Jørgen Kock har forstået at vinde sine medborgeres tillid i den grad, at de først udbad sig kongens tilladelse til selv at vælge en borgmester og derefter valgte Jørgen Kock. Det har just været efter kongens ønske. Samtidig med, at han gav sin velfortjente møntmester førnævnte saldokvittering, stadfæstede han de malmøborgeres valg »och befoell hannom Malmø stadt, at han skulle holde hannom den til gode«.

Så sejlede kongen bort til glæde for sine modstandere, til sorg for sine venner, bort til sine skuffelser, sorger, savn og ydmygelser. Oprørernes pennefører, Povl Helgesen, indførte ham talende i sin fortsættelse af den danske rimkrønike:

»Jeg loed oc slaa en skendelig Mynt
Som aldrig vaar før i Danmark begynt,
Jeg kalledis Konning Klipping i samme stund
For jeg fand først paa den falske fund.«[110]

Frederik I

Frederik I var født 1471 og blev især efter dronning Dorotheas ønske opdraget i hertugdømmerne i den hensigt, at han alene kunne arve dem. 1482 blev han dog tilligemed sin broder kong Hans valgt til hertug af Slesvig og Holsten. Ved delingen den 10. aug. 1490 valgte han den gottorpske del for sig og sine arvinger. Han antog titlen »arving til Norge«, som bibeholdtes af alle de følgende hertuger. Hans krav om dele af kongeriget blev afvist af stændermødet i Kalundborg 1495. Han følte sig dybt forurettet og bar på nag til sin broder; det udviklede sig til åbent fjendskab mod brodersønnen. Det var hans ulykke, at han ikke var den ældste, har man sagt.

Ved sin landsforræderske holdning aftvang hertugen kongen store indrømmelser ved forliget i Bordesholm kloster 13. august 1522. Det gav ham mod på mere. Gennem sine forbindelser med jydske adelsmænd lod han fornemme, om han kunne finde tilslutning, dersom han antog sig riget.[110A] Ni jydske råder og adelsmænd indgik 21. december i Viborg en sammensværgelse mod kongen. Den 29. januar 1523 modtog hertug Frederik i sin svigersøn Herman Hoyers hus i Husum landsdommer Mogens Munk, der som udsending fra de oprørske jydske adelsmænd tilbød ham kronen og bad ham fordrive sin brodersøn. Hertug Frederik blev takket være Johan Rantzaus landsknægte hurtigt herre i Jylland og hyldedes som konge på Viborg landsting den 26. marts. Den (foreløbige) håndfæstning, han udstedte samme dag, indledtes med en række anklagepunkter mod kong Christiern. Blandt meget andet i hans synderegister opførtes også klippingmønten, og den nye konge lovede, at »huad ther skall mynthis eppther thenne dag i Danmarck, skall myntis ligegoett ved Lybeck, Hamborg og Lanteholdstenn«.[111] I den kort efter udstedte proklamation til fynboerne udmaledes yderligere kong Christierns ubillige skatter og »denne skændelige fordærvelige mønt klippinge, der dog aldeles intet duer til at handle med udenlands eller indenlands.« For at kunne inddrage klippingene måtte den nye konge og rigsrådet pålægge nye tunge skatter; og klippingene værdsattes til indløsning efter deres forringede købeevne i forhold til gylden: 5 eller 6 mark klippinge = 1 gylden. Den ene forordning efter den anden udkom, efterhånden som kong Frederiks hærfører Johan Rantzau havde fremgang; den 23. juli i Jylland, 16. og 25. august på Sjælland og 30. august i Skåne. Menigmand fik at føle, at han nu var kommet fra asken i ilden, og antagelig har klippingene, så slette de end var, haft større købeevne end kong Frederiks møntmestre har villet indløse dem for. Der opstod så voldsom gæring blandt bønderne især i Jylland, at kongen i september atter måtte tillade, at klippingene blev gangbare til en værdi af 4 hvide.[112]

Imidlertid var kong Christiern kommet til Nederlandene som en højst ubelejlig kreditor. Statholderinden, hans dronnings faster, havde ingen penge, og den hær, kongen fik samlet, opløstes i oktober. Henrik Gjøe, Christiern II's befalingsmand på Københavns slot, havde store vanskeligheder ved at udrede sold til sine knægte, der ikke ville modtage klippingene, som fortsat udmøntedes i København. Det blev derfor umuligt for Henrik Gjøe at formå knægtene til at rykke ud mod Frederik I's hær, der gjorde landgang i Korsør omved 1. juni. Fra 10. juni var København indesluttet. Det hedder i et brev af 26. august 1523, at »høvedsmændene i København hver dag støber bøsser [kanoner] og lader penge mønte«.[113] De nævnte mønter lader sig ikke identificere; det har utvivlsomt været kobberholdige klippinge slået i Christiern II's navn.

I samme måned fik den udvalgte konge og rigsrådet pålagt en landehjælp at udrede inden Mikkelsdag; endvidere blev der fra Tyskland indforskrevet en møntmester til ommøntning af kong Christierns klippinge. Først gjaldt det nu at fremskaffe mønt til lønning af belejringshæren. Jørgen Drewes fra Husum har antagelig fulgt med kong Frederik og har indrettet en møntsmedje i Roskilde, hvorfra de første »skillinge til 10 hvide« også kaldet »lejrskillinge« udgik (**51**). Omkring den 9. october er møntmesteren i Roskilde blevet afløst af Berndt Buske, antagelig den tyske møntmester, man indforskrev i august.[114] Efter betegnelsen »Lejrskilling« har man antaget, at der er blevet indrettet en møntsmedje i lejren, i landsbyen Serridslev, som Frederik I lod udslette. Dens jord, der strakte sig fra Søerne til Lersøen og fra Ladegaardsaaen til Sundet, skænkede han 1525 til København. Man ved ikke rigtig, hvor selve landsbyen har ligget; man antager et sted ved Tagensvej, hvor de nu tilkastede små søer, »Holger Danskes Briller« kan have været gadekær.[115] – Disse »lejrskillinge« efterlignede i deres præg de holstenske dobbeltskillinge, som hertug Frederik havde ladet Jørgen Drewes slå i Husum lige siden 1514, men de var måske ikke helt så gode. De var prydede med en from sentens, Deo duce milites triumphant (Med Gud som fører sejrer soldaterne), der må have været krigsknægtene til god betryggelse. Navnet *lejrskilling* forekommer i den københavnske reces af 18. oct. 1540 (se nedenfor side 33). De blev snart efter prøvede af en øvresaksisk wardein, Rudolf Teufinck: »Densche stedergr. 12 vff 1 fl. gemuntzt, mit denn 3 lewen vnd geharnnesche manne, genn in de mk 57 stucke vnd helt 1 mk. 4 lot 0 qu 0 ℔ vnd wirt de mk fins vff 18 fl. 15 gr 9 ℔ awfgebracht. Demnach ist eyner Nor 11 ℔ vnd $\frac{1}{8}$ ℔ werth.«[116] Efter nutids regning er formlen 4,00 g – 0,250 – 1,00 g. Først da alt håb om undsætning var bristet, måtte Henrik Gjøe efter et tappert forsvar overgive København på ærefulde vilkår den 6. januar 1524. Samme dag overgav Malmø sig også på de bedste vilkår, efter at Jørgen Kock dygtigt havde ledet forsvaret i otte måneder, mere end dobbelt så længe som aftalen med kong Christiern forudsatte.

Jørgen Kock gik nu over i kong Frederiks tjeneste. Han beholdt sin stilling som borgmester, og straks efter kapitulationen lånte han kongen 1500 mark dansk mod pant i Mønten, således at lånet skulle afregnes i slagskat. Dertil fik han Bultofte, uvist som pant eller til eje.

Den 25. februar kom rigsrådets brev om ommøntning af klippingene. Det er indlysende, at Jørgen Kock må have givet råd og haft den væsentlige del i brevets affattelse. Ingen anden end han kunne have haft et sådant

kendskab til de hemmelige kendetegn på klippingenes forskellige godhed. Der er ingen oplysning om, at klippingene har gået til forskellig kurs efter forskellige udmøntninger. Nu blev de efter deres holdighed delt i fire grupper:

»The førstte klippinge, som konning Christiernn loedt fyrstt slaa aff thett bestte slag, er paa thennd ene sziide et kronet skiolldt met tree leonner met vdtrectte twnger och met kraaget och kruszet rumpe och eth kaars vnder vaaben met lilier i endenn, the schulle myntthes met saadantt vaabenn: paa thenndt ene sziide eth kronet skiolldt och ther vdi tree leoner met eth kaarss, paa thennd andenn sziide vor naadigste herris vaaben, och gellde xiiij pendinge (**56**).

Thet andet slag klippinge, som er tegnet med tree leoner vdenn twnger och met en sleett rumpe och eth slett dubilld korss vdmet siiderne the schulle tegnis met saadannt vaabenn: paa thendt ene siide iij leoner vdi eeth skiolldt, paa thendt andenn sziide voer naadigste herris vaabenn met sleett kaarss och en krone paa skiolldett, oc the schulle giellde vi pendinge (**57**).

Thet tredie slag klippinge, som er tegnet met sleett dubilldt kaarss (och ett tryntt øge vti szamme kaarss) hart optill skiollden, och paa thendt ene sziide, szom konningens billet staar oppaa, er tegnet vdi eblet, szom ther vaare tree ruder vdi, samme klippinge schulle ommynttes, paa thend ene sziide met eett kronnet ff och paa thendt andenn sziide met eth sleett (skiolldt mett eett) genemgangende kaarss, och the schulle giellde en dansk hwiidt (**58**).

The(t) fierde slag klippinge, som ere tegnet met for^{ne} iij leonner vdenn twnger och eth sleet enfolldigtt kaars vdmet skiolldet, och eth kleffuerbladt vdi kongenns eble paa thendt anden sziide, samme klippinge schulle ommynthes met vor naadigste herris vaabenn, met eett kaars paa thendt ene sziide och eett leonehowet paa thendt andenn sziide, och the schulle giellde iij danske pendinge.«[117]

Det må have været lødigheden af disse forskellige klippinge, der har været afgørende for, hvilke møntsorter de skulle ommøntes til. I det kort efter følgende kongebrev gentages disse bestemmelser ordret, men der tilføjes lødigheden for den første slags: 3 lod 6 gren (0,208) og for den anden slags 2 lod 3 gren (0,135). For den tredje slags, for hvilken lødigheden ikke angives, bestemmes nu, at de skulle udmøntes til trepenninge (i stedet for hvide = 4 penninge). Og for den fjerde slags, der må have været meget ringholdig, forordnes, at de skal forbedres med fint sølv, så at de holder 2 lod (0,125), og ommøntes til penninge. Den tredje slags klippinge kendes ikke i vore dage, derimod foreligger en hvid (**58**), der er blevet udmøntet efter det første brev af 25. februar. Den fjerde slags klippinge er heller ikke bevaret til nutiden og heller ikke de trepenninge eller penninge, hvortil de skulle ommøntes. Da de to ringeste slags klippinge må have været mindst lige så almindelig gængse i omløbet som de bedre, har indløsningen og omsmeltningen været grundig. Bestemmelserne er ufuldstændige, da det ikke kan oplyses, hvor mange stykker af de nye mønter, der skulle slås på den lødige mark, således at vi ikke kan udregne den lovbestemte vægt. Besynderlig er den nye mønt, fjortenpenningen, der passede så slet til det danske møntsystem, hvorefter en skilling var 12 penninge, og ligeså mærkeligt er præget, der kun afviger fra sekspenningen eller søslingen ved den forskellige anbringelse af skjoldene.

For at kunne fremskynde klippingenes ommøntning indrettedes møntsmedjer i København (i Vingården), Ribe (i Sudergade over for St. Kathrine kirke), Ålborg, ja, endog i Landskrone, der dog lå så nær ved hovedmønten i Malmø.

I Ålborg har der været særlige besværligheder med den unævnte møntmester der i staden.

I et brev af 24. februar 1525 til kongens kansler anmoder møntmesteren Jørgen Drewes om at få et brev fra ham til borgmester og råd i Ålborg, at de vil skaffe ham et hus til mønten, som de har lovet kongen, da han var der. Det er endnu ikke sket. Han vil straks sende sine svende derhen og beder om, at de må blive forskånede for overfald på grund af, at den møntmester, som nu er der, har ladet sig forlyde med trusler imod ham. Han beder, at brevet også går ud på, at rådet afæsker møntmesteren alle stempler og opbevarer dem på rådhuset, eller at man slår dem i stykker, så at de ikke kan bruges mere til udmøntning. Kongen har befalet ham at lade gøre et brev på dansk.[118]

Samtidig med ordren om ommøntning af klippingene fulgte en almindelig møntordning, hvorefter alt skulle sættes i god skik igen.

Der skulle udmøntes i guld: noble og rhinske gylden, i sølv: tomark, mark, halvmark, kvartmark (4 skilling), firehvide-skilling og hvid.[119]

Møntordningens bestemmelser lader sig omregne og opstille i følgende skema:

	Marken 230 g	Stk. på kølnsk mark	Råvægt i gram	Finhed karat, lod	Tusindedele	Finvægt i gram
Nobel		16	14,375	23,5	979,16	14,08
Rhinsk gylden		72	3,194	18	750	2,40
Tomark		11	20,91	14	875	18,30
Mark		22	10,45	–	–	9,15
Halvmark		44	5,23	–	–	4,57
Kvartmark		88	2,61	–	–	2,29
4 hvide-skilling		96	2,40	$5^2/_{18}$	319	0,76
Hvid		300	0,77	4	250	0,19

Denne møntordning var såre langt fra håndfæstningens løfte om, at mønten skulle sættes på samme fod som den lybske. Den lybske mark (hovedmønten) sloges siden 1515 med 12 stk. på den kølnske mark (= 19,48 g) med lødighed $14\frac{1}{2}$ (= 0,906,25) og altså med finvægt 17,64 g. Man regnede 1524 med 27 skilling lybsk på en rhinsk gylden.[120] Men selv denne ringere møntordning var det vanskeligt at føre ud i livet. Af den større mønt udmøntedes lidt eller intet. Der var kun råd til at slå ringholdig småmønt. (Om Søren Norby i Landskrone og Ronneby se s. 37).

På herredagen i Odense 1526 henstillede rigsrådet til kongen med hensyn til mønten i Malmø, »att hans nadhe mett allderførsthe indløsser samme mynth och beholler thet selffuer till riigens nytthe och behoff.« I sit svar anmodede kongen rigsrådet om at anvise udvej til at indløse Malmø-mønten og spurgte, hvor »wij skulle offuerkomme sølff at lathe mynthe aff, eftherthy at Kronens rentthe er saa formyndskedt, at wij ther aff inthet kunne bekomme at forskicke ind paa mynthen«. Rigsrådet vidste naturligvis intet andet råd, end at Malmø-møntens indløsning måtte tages af kronens indkomster, og henviste til, at i kong Hans' tid »gaff mønthemestheren wdaff huer lød marck sølffuer en beneffnd Pendinge, och flyett seg sellfuer søllfuer.«[121]

Ved denne tid var arbejdet med ommøntningen af klippinge afsluttet og virksomheden i filialmøntstederne ophørt. Da prisen på sølv måtte stige i forhold til den svage valuta, kunne fortsat udmøntning ikke betale sig, og den pengekloge møntmester i Malmø nedlagde hammeren i begyndelsen af 1528. I brev af 6. maj 1530 til sin forretningsforbindelse i Bergen, lensmanden på Bergenhus, Esge Bille, meddelte Jørgen Kock: »her er ingen mynt mynttet her udj Danmark, huercken gammell eller ny, ther som er mynttett mere vdaff en marck purt sølff end 10 gylden, $2\frac{1}{2}$ marck for 1 gylden, en ort mere eller mindre på en marck purt sølff; therfore at Søllfuet reyszer seg her saa höit, haffuer myntten ligget stille, saa at her er icke mynttet paa tridie aar, oc haffuer ieg ingen beffalning nu at myntte vndentaget støcket paa 1 mark oc 2 marck oc paa 8 β, oc ther vdaff skal en vegne marck holle aff alle honde thre slaa mynt 14 lodt purt sølff, oc aff the støcke som sculle gelle 2 dansche marck sculle gaa paa en vegne marck 11 stöcke, oc the stöcke som skulle gelle 1 mark 22 støcke paa en vegne marck oc the støcke paa 8 β skulle gaa paa en vegne marck 44. The fire huide β mynttis her icke nu i landet, men de siste fire huide schelinge som mynttetis bode her i byen oc i Kiøpnehaffuen, ther vdaff holt 1 vegne marck 5 lodt oc 2 grein oc scrode paa en vegne marck 96 støcke ...«[122] Disse opgivelser er i overensstemmelse med møntordningen af 1524.

Den 19. juli 1530 havde kong Frederik endelig fået indløst mønten i Malmø. Jørgen Kock havde fået sine penge, og kongen gav ham nu brev paa, at efterdi »han siden Indløsningen ikke har ladet noget mønte, da lade vi ham og Arvinger aldeles kvit for al ydermere Krav for, hvad han skulle give os af Mønten til denne Dag.«[123] – 1526 blev Malmøhus len oprettet og den nye lensmand, Albert Jepsen Ravensberg, fik anvist bolig på møntergården, som han af lenets indtægter og egne udlæg i forskud skulle udbygge til et befæstet slot. Jørgen Kock måtte forlægge sine udmøntninger, der nu var aftagende, til det store hus, som han havde købt 1522 af Marieklostret i Sorø, og som han 1525, hvad årstallet på gavlen bevidner, havde ombygget og forskønnet.

På lignende måde gik det mønten på vingården i København. Efter at den havde ligget stille i nogle år, blev den 1529 af kongen med rigsrådets samtykke skænket til Johan Rantzau.[124] Hvis staden ikke havde dagtinget på gode vilkår, men var blevet taget med storm, tilkom der den sejrrige feltherre en god gård i den erobrede stad.

Uvirksomheden ved mønten i Malmø og København varede ikke længe. Nu kom kong Christiern tilbage; kejseren havde endelig udbetalt ham hans tilgodehavende penge – mere end 10 år for sent. I november 1531 landede Christiern II i Norge og lagde sig for Akershus. Kong Frederik måtte hverve landsknægte, der skulle have sold i klingende mønt. Tunge skatter blev atter udskrevet, og kirkerne plyndredes for klokker og altersølv, der skulle ommøntes efter hemmeligholdte bestemmelser, der langt fra svarede til møntordningen af 1524. Der blev nu i årene 1531–2 af Jørgen Drewes i København slået mønt for 96.518 mark og af Jørgen Kock i Malmø for 131.078 mark.[125]

Således skulle firskillingene (kvartmarker) efter 1524-ordningen være 14-lødige, men en prøve viste kun $4\frac{1}{2}$-lod, og selv om det prøvede stykke var meget tungere (4,46 g i st. f. 2,6 g) var finvægten kun lidt over, hvad den skulle være. Intet under, at den nye krigsmønt blev modtaget med mistænksomhed, og at godtfolk foretrak at få betaling i de søslinge, som nu engang var blevet den almindelig gængse mønt, og som man vidste, hvad var.

Også nogle få guld- og større sølvmønter blev slået. Tidens alvor gav sig udtryk i de fromme omskrifter: COR REGIS IN MANV DOMINI (Kongens hjerte er i Herrens hånd). Det er lånt fra Salomons ordsprog cap. 21 vers 1 og sat på en ungarsk gylden 1531. – ERVDIMINI QVI IVDICATIS TERRAM (Lader Eder råde I jordens dommere). Det er lånt fra Davids Psalmer 2 vers 10 og sat på en halv sølvgylden 1531.

30. juli 1532 førtes kong Christiern imod det givne lejde som fange til Sønderborg. Dermed kunne udmøntningen af krigsmønt ophøre. Nu blev der endda råd til at slå nogle pragtfulde mønter som noble og sølvgylden med kongeparrets portrætter. Som devise sattes et tankesprog

fra Jesu Sirachs visdom (Ecclesiasticus X.4): IN:MANV: DOMINI:OMNIS:POTESTAS:TERRE: 1532 (I Herrens hånd er al jordens magt). (*45*)

Rigsrådet, Grevefejden og Christian III

Skærtorsdag den 10. april 1533 døde »den kirkerøverske« konge på Gottorp. Kongevalget blev udskudt på grund af rigsrådets uenighed om den protestantiske prins Christiern. Den kongeløse tid varede til 4. juli 1534, da nogle jydske adelsmænd i Ry kirke kårede hertug Christiern til konge. Rigsrådet fik slået en toskilling (**81**), inden grevefejden brød ud i maj 1534. Sankthansaften gik grev Christopher af Oldenborg i land ved Skovshoved i Christiern II's navn. Christian III's hærfører Johan Rantzau tog 18. december s.å. Ålborg med storm, og hans møntmester Reynold Junge måtte nu forlade Gottorp og indrette en møntsmedje i kongeriget og slå dansk mønt til krigsknægtenes sold.

Det kostede 443 gylden i mønt at bygge møntsmedje ved åen i Århus. Dyrere var rejsen med svende og folk fra Gottorp til Århus i december 1534–januar 1535: 5000 mark dansk = 2000 gylden.[126]

Efter at Reynold Junge i januar 1535 havde indrettet sig i sin nybyggede møntsmedje i Århus, fortsatte han som begyndt på Gottorp at slå klippinge. »De første klippinge, som er møntet i Århus, holder 8 lod; deres mærke er et kløverblad med en ombøjet stilk, som står i C'et mellem tallene 35.« Der er tale om danske tomark, 16 stk. på marken (= 14,38 g). De kendes ikke i nutiden.[127]

»Den anden slags klippinge, som er møntet i Århus, holder 7 lod; deres mærke er et kløverblad med en ombøjet stilk og over tallene 2 prikker.« De er af samme råvægt som de første, men finvægten er kun 6,29 g. De er som Schou 1535, 49 (Tavle 7: 1535,48); men vægten af de bevarede exemplarer er langt under, hvad regnskaberne kræver (**92 A**).

»Den tredje slags klippinge, som er møntet i Århus, holder også 7 lod; deres mærke er et kløverblad med en glat stilk som et Antonius-kors og 2 prikker over tallene.« Skønt sammenligningen med et Antonius-kors er besynderlig, må der menes klippinge som Schou 1535.48 (urigtigt benævnt »mark«) (**92 B**).

»Otteskillings klippinge, – deres mærke er et glat kløverblad i C'et med to ciffre; holdt 7 lod.« Det er Schou 1535, 239, (urigtigt benævnt »fireskilling«) (**93**).

»Fireskillings klippinge; deres mærke er et glat kløverblad i C'et med to ciffre, på den anden side to ciffre, holdt 7 lod.« Det er Schou 1535, 240 (urigtigt benævnt »toskilling«) (**94**).

Der blev til klippinge på Gottorp og i Århus 1534–5 udmøntet af ca. 3508 kg sølv af finhed 7–10 lod.

Imidlertid må Reynold Junge have fået fremskaffet stempler til normale mønter, således at klippingene kunne ommøntes til fireskillinge. Dette betød dog ikke, at mønterne også i sølvindhold blev bedre – tværtimod. Der udmøntedes tre slags fireskillinge:

»Den første slags, deres mærke er på begge sider af skjoldet to o, de har under billedet årstallet og holder 5 lod (0,312).« (*95*) Det er mønter som Schou 1535, 65–8, der vejer fra 3,40–3,82 g.

»Den anden slags, deres mærke er et glat kløverblad over skjoldet med to tal på begge sider af skjoldet, de holder 4 lod (0,250)«. Det er mønter som Schou 1535, 69–99, der vejer 2,27–3,35 g.

»Den tredje slags, de har intet kløverblad over skjoldet, hvilket er deres kendemærke, og de holder 3½ lod (0,219).« Ingen exemplarer er kendt i nutiden.

Med disse udmøntninger sluttedes Reynold Junges virksomhed i Århus.

Johan Rantzau havde imidlertid ført sin hær over til Fyn og vundet slaget ved Øxnebjerg, derefter var han gået over til Sjælland og havde indesluttet København. Mønten måtte følge hæren. I august 1535 overflyttedes den fra Århus til Roskilde, hvor der endnu for en halv snes år siden havde været møntsmedje. Det har sandsynligvis været ved kongsgården (»ann hoff tho Roskildt«), at Reynold Junge lod mønten bygge op med fem store skorstene.[128] Det kostede over 2000 mark dansk eller 800 gylden, men det synes også, som om man havde tænkt sig en varig virksomhed. Reynold Junge havde fra Århus 40 møntersvende; han havde to sendebud til Køln, Sankt Annenberg og Joachimstal for at hverve flere, og der kom fra Tyskland ydermere 20 svende, der hver fik 4 gylden i tærepenge på hidrejsen og ved ankomsten til Roskilde en klædning, ligesom de tidligere svende havde fået. De gamle svende fik 6 mark hver til et par hoser og tilsammen 60 gylden mønt, »kgl. Majestæt til bedste, at de skulle arbejde desto flittigere, så at hans nådes krigsfolk kunne blive befordret i betalingen.«[129]

Der udskreves svære sølvskatter, i Skåne således (24. august 1535 og ca. 14. april 1536) skatter, der indgik til Mønten med 96.540 lod sølv. I Sjælland og Smålandene udskreves (4. nov. 1535 og 17. marts 1536) lignende skatter, der indgik til mønten med 107.598 lod. Den sølvskat, der skulle udredes af klostrene med 59.000 lod, indgik kun med 38.580 ½ lod. I alt 242.718 ½ lod sølv og dertil kom andre store beløb fra Jylland og Fyn.[130]

Nu kunne således udmøntningen ret gå an. Der blev i Roskilde med årstal 1535 slået tomark, mårk og firskilling (**97, 98, 99**).

Tomarken var hovedmønt; der blev slået 16 stk. på den 6½ lødige mark, altså efter formlen 14,375 g – 0,406.25 – 5,84 g. De enkelte markstykker vejede det halve. – Af

dobbelte og enkelte markstykker udmøntedes i alt 1.481.439.

De bar alle på forsiden kongens harniskklædte brystbillede, på bagsiden Danmarks kronede våbenskjold med tre løver.

Firskillingene var af samme bagsidepræg i mindre størrelse, medens forsiden med krigsmanden (kongen) i harnisk ligner præget på de holstenske dobbeltskillinge.

Endelig 29. juli 1536 overgav København sig, og dermed endte grevefejden. Reynold Junges udmøntninger løb i følge hans regnskaber op til henved en million gylden for de pågældende to år, medens Christian III opgjorde sine krigsudgifter til halvanden million gylden. Reynold Junges regnskaber giver følgende udmøntningsforhold:[131]

Marken 230 g	Stk. på kølnsk ℔	Råvægt i gram	Finhed, karat, lod	Finhed, Tusinddele	Finvægt i gram
Rhinsk gylden	72	3,19	17½	764	2,44
Joachimsdaler	8	28,75	14½	906	26,05
Holstenske 2 ß	59	3,90	7 9/16	472	1,84
Klipping 2 ß 1534	16	14,38	10	625	8,98
1. Klipping 2 ß 1535	16	14,38	8	500	7,19
2. Klipping 2 ß 1535	16	14,38	7	437	6,29
3. Klipping 2 ß 1535	19	12,12	7	437	5,30
1. Firskilling	62	3,71	5	312	1,16
2. –	75	3,06	4	250	0,77
3. –	73	3,15	3½	218	0,69
Tomark	16	14,38	6½	406	5,84
Mark	32	7,19	6½	406	2,92
Toskilling	120	1,75	3	187	0,33
Skilling	200	1,15	2½	156	0,18

Medens Reynold Junge arbejdede på de forskellige møntsteder, var også grev Christophers møntsmedjer i København og Malmø i fuldt sving. Jørgen Kock, der 1533 havde slået en skilling for rigsrådet, satte nu mønten i gang igen i gamle kong Christierns navn. Ældst er antagelig to tomark klippinge med et kronet C i et kronet skjold mellem årstallene 1534 eller 1535 (**82, 83**). Forholdsvis almindelige er fireskillinge af typer fra Frederik I's tid: kongen på tronen (våbenskjold). En angiver sig slået i Malmø 1535 (**86**). En anden har som datering på forsiden: IMMERITI·CARCERIS·APVD·HOLSATAS·3 »I det tredje år af det uforskyldte fangenskab hos holstenerne« (**85**). Mere forhåbningsfuldt lyder omskriften på en halv sølvgylden: MANVS·DEI·ERVET·ME·IMPII·CARCERIS AN°4 »Guds hånd skal udfri mig i det skændige fangenskabs 4. år« (**84**). En hvid fra 1535 er slået i København (**87**), ligesom en hvid uden årstal og med kong Hans' kronede monogram ℏ (**88**). Ved siden af disse mønter har andre grev Christophers navn og våbenskjold på bagsiden: firskillinge fra 1535 og uden årstal (**91**), enkelt og dobbelt rhinsk gylden uden årstal (**89–90**). Også grev Christophers forbundsfælle, hertug Albrekt af Meklenborg skal have slået mønt under København belejring; men de er ganske ukendte.[132] Jørgen Kock havde både fra greven og hertugen modtaget gældsbreve på adskillige tusinde mark og gylden, som han måtte overdrage til Christian III. De var endnu 1548 ikke blevet indfriet.

Endnu i slutningen af 1536 sloges i Roskilde rhinske gylden af en levering på godt 11 kg guld[133] (**131**), men ellers forlagdes møntvirksomheden til København. Her sloges firskillinge med det antedaterede årstal 1535 (**104**). Medens alle mønter med årstallet 1535 har den korrekte titel *electus rex*, har mønterne med årstallet 1536 alle *rex*, og på to- og eneste skillingene er kongebilledet endogså kronet (**105–6**). Da kroningen først fandt sted i august 1537, må også mønterne af denne årgang være antedaterede. Forklaringen på denne foreteelse kan være den, at kongen ønskede at bringe sin mønt på god fod igen og afskaffe den slette krigsmønt. Allerede i Malmø reces af 6. april 1536 efter stadens overgivelse lovede kongen at ville »thet første os muligt er, giøre en god skickelse och ordinants paa thenne adskillige mynt, som her er udi riget«.[134] Dette tilsagn fik sit udtryk i forordningen af 21. october 1537,[135] men man har ikke magtet at gennemføre denne møntreduktion før ved recessen 1540. Forordningen er blevet stående på papiret; man har fortsat udmøntningen som før, men givet mønterne gamle årstal 1535 og 1536.

I den københavnske reces af 1540 18. october (cap. 12) gjorde Christian III endelig op med krigsmønten. Alle gamle danske hvide, to- og firehvide samt kong Frederiks søslinge og fjortenpenninge, skulle beholde deres værdi, men i øvrigt reduceredes

gamle danske toskillinger		til	4 hvide
Fred. I	8-skilling	–	4 skilling
	4-skilling	–	2 skilling
	10 hvide, »Lejrskilling«	–	3 skilling
Chr. III	2 mark	–	32 ß
	mark	–	16 ß
	4 skilling	–	4 alb
	2 skilling	–	2 alb
	skilling	–	1 alb

En rhinsk gylden eller en joachimsdaler skal regnes for 3 mark danske og en mark danske for 16 skilling danske.[136]

Efter at grevefejden var afsluttet, blev en del af møntens folk anvendt andetsteds. En smedemester og 10 svende blev sendt til Ribe, hvor Frederik I's gamle møntsmedje blev taget i brug igen, men allerede i efteråret 1538 blev virksomheden standset efter kongens ordre. Der kendes nu af Ribemønt kun firskillinge 1535 og to- og eneste-skillinge 1536, der utvivlsomt er antedaterede[137] (**107–9**). På lignende vis er Reynold Junges gamle mønt i Aarhus taget i brug igen. Den 2. september 1538 blev en i øvrigt ukendt møntmester Hans v.d. Viidhe optaget som borger der i staden. De toskillinge, der foreligger fra Aarhus med årstallet 1536, er sandsynligvis også antedaterede[138] (**96**).

Hertugdømmerne

Ovenfor (s. 16–7) er skildret udmøntningen i Flensborg fra ca. 1359 til c. 1398, idet de lybske, holstenske witten var en forudsætning for, at man i kongeriget genoptog møntprægning, men efter lybsk møntsystem. Efter 1398 synes møntvirksomheden at være gået i stå, ikke blot i Flensborg, men også i de holstenske stæder – i al fald er ingen mønter kendte. Det var de fire stæders, den vendiske møntunions mønter, der derefter fyldte det naturlige behov for mønt.

Da kong Christiern efter sin morbroder hertug Adolfs død var bleven valgt af landenes stænder til hertug af Slesvig og greve af Holsten (2. marts 1460) måtte han forpligte sig og sine efterkommere til ikke at lade slå anden mønt i disse lande end sådan, som var gængs og gæv i Lybæk og Hamborg. Det skete ved et tillæg af 5. april 1460 til landsprivilegierne, »ene tappere vorbeteringhe«: »Oc scholen wy vn vnse nakomelinge in desse landen nene munten setten sunder sodann alse to Lubeke vnd Hamborgh genge vn geue is«.[139]

Igennem århundreder, lige til 1864, vogtede det slesvig-holstenske ridderskab nøje over, at dette tilsagn blev overholdt. – Christiern I har øjensynlig lige så lidt som sin morbroder ladet slå mønt, men overladt det til Hamborg at forsyne landene med den fornødne mønt. Der foreligger en hulpenning ganske som de hamborgske, men med det oldenborgske våbenskjold med de to bjælker i stedet for det holstenske nældeblad i porten[140] samt en blaffert med det oldenborgske våbenskjold.[141] De er af nogle forfattere blevet henført til Christiern I, men det er mere sandsynligt, at de hører til grevskabet Oldenborg, 15. årh. En blaffert har over skjoldet et lille utydeligt bogstav mellem to kløverblade; hvis dette bogstav skal læses K, vil det unægteligt bekræfte Merzdorfs henførsel til grev Christian VIII (1440–8), d.v.s. Christiern I, før han blev konge og få år efter afstod sin del af grevskabet til sin broder Gerhard den stridbare.

Erhvervelsen af Slesvig og Holsten kom kong Christiern dyrt at stå. Alene grev Otto af Schauenborg og kongens to brødre Gerhard og Moritz skulle have 123.000 gylden i bestemte terminer; dertil måtte han overtage sin morbroders, hertug Adolfs store gæld til medlemmer af ridderskabet i fyrstendømmerne.[142] Han, der i forvejen var en dårlig husholder, kom derved ind i økonomisk uføre. Kieleromslag, der holdtes i ugen efter helligtrekongers dag, hvor fyrstendømmernes ridderskab og adel mødtes og ordnede deres økonomiske mellemværende, blev fra nu af en årlig institution. De kontante penge, der skulle udredes, måtte leveres af Hamborg. Således anmodede kongen den 19. januar 1473 rådet i Hamborg om at få en del sølv udmøntet »in yuwen Name uns to gude upp yuwer Münte.«[143] Det hastede, fordi det skulle bruges nu på omslaget. Det har sikkert været dobbeltskillinge, der fra 1463 for længere tid var hovedmønten. Det er muligt, at de ikke har været helt efter ønske. Da kongen på sin romerrejse 1474 både på ud- og hjemrejsen besøgte kejser Frederik III, først i Rotenborg, hvor han bl.a. fik Holsten ophøjet til et hertugdømme (14. februar), dernæst i Augsborg, klagede han over, at de fire stæder, Hamborg, Lybæk, Lyneborg og Vismar i de sidste tre år havde slået skillinge, der måtte regnes 24 til 25 på en gylden, hvorved renter og afgifter, der var beregnet til 23 skilling på en gylden, blev dyrere. Naturligvis pålagde kejseren (allerede den 13. febr.) de fire stæder at slå mønten med 23 skilling på gyldenen under straf af møntrettens fortabelse og 100 mark lødig guld i bøde »halvt til vort kejserlige kammer og halvt til vor kære broder, kongen af Danmark«.[144] – Hamborg havde 1293 forpagtet mønten af de holstenske grever og 1325 endelig købt den. Landsherrerne havde dog forbeholdt sig et vist opsyn og dømmende myndighed; fremdeles stod det holstenske nældeblad i porten af byvåbenet. Derimod var Lybæk allerede 1226 blevet rigsstad og havde mod en årsafgift på 60 mark sølv fået fri rådighed over mønten.

Lige så lidt som Christiern I har hans efterfølgere Hans og Christiern II ladet slå mønt i hertugdømmerne. Den ovenfor nævnte underlødige rhinske gylden med et nældeblad i skjoldet mellem kongens fødder, som kong Hans lod slå, vel til sold i Ditmarskerkrigen, skulle måske gå for at være slået i det holstenske; men sandsynligvis er den udgået fra Mønten i Malmø eller København.

Det var hertug Frederik, der lod indrette en møntsmedje i Husum i »Herrehuset«, som den dag i dag ligger på torvet, lige foran slottet.[145] Møntmesteren hed Jørgen Drewes. Udviklingen krævede nu større mønter, og både Lybæk og Hamborg var fra 1501 gået i gang med at slå $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{6}$ mark og fra 1504 også hele markstykker. Med årstallet 1514 foreligger en hel serie mønter slået i hertug Frederiks navn (**115–120**). Der foreligger ingen møntordning, men udmøntningsformlerne for den vendiske møntunion fra 1492 (1506) har øjensynlig været rettesnor for møntmesteren.[146]

Mønterne er smukt præget, og stemplerne er skåret af en dygtig, men ukendt stempelskærer. Mark, halve og kvarte mark viser på forsiden Hellig Anders med sit kors over det oldenborgske våbenskjold. Omskriften DILEXIT DOMINVS ANDREAM (Herren har elsket Andreas) er taget fra gradualet ved hans kirkefest (30. november). Det er noget gådefuldt, hvorfor hertug Frederik har pry-

det sine mønter med denne helgens billede, da han ellers ikke hørte til de helgene, som hertugen bad til og betænkte med offerpenge. Nogen tilknytning til Sankt Andreasberg i Harzen kan der ikke være tale om. Derimod bærer møntmesteren dette helgennavn (Drewes = Andreas).

(Lødig mark = 230 g)	Stk. på lødig mark	Råvægt gram	Lødighed	Finhed i tusindedele	Finvægt gram
Mark	12	19,48	14,5	906	17,64
Halvmark	24	9,74	–	–	8,82
Kvartmark	48	4,87	–	–	4,41
Dobbeltskilling	69	3,39	12	750	2,54
Skilling	103,5	2,26	9	562	1,27
Søsling	190	1,21	8	500	0,61

Bagsiden bærer det hertugelige våbenskjold: Norge, Sønderjylland, Holsten, Stormarn med oldenborgsk hjerteskjold. Tilstedeværelsen af den norske løve er begrundet i den titel, hertugen egenmægtig antog, skuffet over delingen 1490: HERES NORVEGIÆ (arving til Norge), en titel, som vedblivende blev båret af alle de følgende hertuger. – På alle sine hertugelige mønter betegner hertugen sig som „dux Holtzatiæ" og lader ligesom Slesvig gå op i det sydlige hertugdømme; til gengæld betegner mønterne sig som »ny slesvigsk mønt«, uanset, at de er slået i Husum, og at Møntsmedjen 1522 flyttede til Gottorp.

De tre stormønter er næppe slået i større antal og kun med år 1514; udmøntningen har rimeligvis ikke kunnet svare regning. Derimod har dobbeltskillingen åbenbart været mest anvendt, og er som hovedmønt blevet slået igennem hele Frederik I's tid. Den blev dog – ligesom den lybske dobbeltskilling – fra ca. 1522 forringet noget. Også den blev snart prøvet af den førnævnte wardein Rudolf Teufinck: »Holstenn stedergr. Mit denn 2 lewen vnnd harneschenn Manne genn in de mk. 57 stucke vnd hallten 7 lot 2 qu. vnnd wirt de ffine mk. vff 10 fl. 14 gr. gemuntzt. Demnach ist eyner 21 ℔ werth«.[147] – Omsat i nutids regning: 4,00 g – 0,468 – 1,87 g.

Sølvgylden fik efterhånden større betydning, navnlig efter at en masseudmøntning var begyndt i Joachimstal i Bøhmen 1520.[148] Medens den vendiske møntunions stæder var meget tilbageholdende, så indgroet den lybske markregning var, var hertug Frederik tidlig på færde. 1522 lod han slå en daler i Husum (**114**). Husumdaleren har sin særlige interesse ved det meget smukke portræt af møntherren med hans mutte ansigtstræk, hans skipperskæg, hans mærkelige hovedtøj og påklædning. Arbejdet minder om en „contrafeier" som Jacob Binck, men det er ikke kendt, at han på et så tidligt tidspunkt har været i hertugens tjeneste. Med samme stempler er slået en dobbeltmark og et afslag i guldblik – det sidste rimer sig dårligt med bagsideomskriften: MONET(A) NOVA ARGENT(E)A HVSEMEN(SIS) 1522.

Efter at Mønten 1522 var flyttet til Gottorp og indrettet i en bastion nordøst for slottet, fortsattes den årlige udmøntning af dobbeltskillinge her til og med 1527. Omtrent samtidig med i kongeriget gik udmøntningen i stå, og møntbygningen i Husum blev 1529 afhændet til bygmesteren Martin Bussart.[149] Men freden varede ikke længe. Da Christiern II vendte tilbage og landede i Norge i begyndelsen af november 1531, måtte man i hertugdømmerne som i kongeriget ruste sig og genoptage udmøntningen til krigsknægtenes sold. Der blev slået rhinske gylden (1531), søslinge (1532) og dobbeltskillinge (1533) (**122, 126, 124**). Et par mærkelige klippinge (af vægt som en sølvgylden) fra disse år kan sandsynligvis være slået på Gottorp[150] (**123**).

Skærtorsdag 1533 døde kong Frederik på Gottorp. Samme år døde hans mangeårige møntmester Jørgen Drewes, der stadig var blevet boende i Husum, hvor han sammen med sin svoger Herman Hoyer nød skattefrihed.

Prins Christiern (Christian III) blev hyldet som hertug af Slesvig og Holsten i Kiel og stadfæstede hertugdømmernes privilegier i sit og sine umyndige brødres navn 8. juni 1533. Efter at Jørgen Drewes var død, var den unge hertug i nogen tid i forlegenhed for en møntmester; og han måtte forud for Kieleromslaget 1534 sende guld og sølv til Hamborg for der at få formøntet og vekslet til den sum mønter, han skulle bruge. Men i april 1534 nævnes atter en møntmester i Husum: Reynold Junge. Før 1530 havde han været smedemester ved mønten i Reval, derefter til 1533 møntmester i Lyneborg. Nu overtog han både Jørgen Drewes' møntsmedje og hans efterleverske, Kirstine Hoyer, og fik derved de bedste forbindelser.[151] Selv om han ligesom sin forgænger nævntes som møntmester i Husum, var det på Gottorp, han virkede. Her slog han rhinsk gylden (**130**), dobbeltskilling (**132**) og søsling (**133**) efter slesvig-holstensk-lybsk møntordning.

Da grev Christopher i maj 1534 åbnede kampen for Christiern II's sag ved et indfald i Holsten, kom Reynold Junge for alvor på prøve. Det gjaldt jo først og fremmest at skaffe mønt til de mange krigsknægte, som nu måtte hverves.

Hvad guldmønten angik, modtog Reynold Junge i tiden fra 23. maj til 20. juli 1534 på Gottorp i alt 133 lødige mark 5 lod (= ca. 30 kg 654 g) 23 karat fint guld. Guldet hidrørte dels fra kong Frederiks skatkammer på Gottorp, dels fra enkedronning Sophies smykker. Særlig nævnes en guldkæde, der vejede over 80¾ mark (18½ kilogram). Man kan jo gætte på, at det har været Christiern II's gyldne Vlies' ordenskæde. Heraf kunne rentemester Henrik Schulte allerede 17. juli udbetale 3000 mark lybsk i

rhinsk guld »af hertug Karsten til Holstens egen mønt, en gylden til 29 skilling lybsk.« Derefter tilbageholdt hertugen alt guld, som måtte indkomme, lige til efteråret 1536, da krigen var overstået.[152] Denne gylden (*130*), som sloges 72 stk. af marken til 17⅓ karat, viste på bagsiden et rigsæble i et trepas således som det tysk-romerske riges guldgylden.

Hovedmønten, dobbeltskillingen (**132**) sloges nu 59 stk. på den $7\frac{6}{16}$ lødige mark, noget ringere end før, men åbenbart stadig jævngod med den lybske mønt. Typen var den samme som i Frederik I's tid. Til udmøntningen modtog Reynold Junge sølv og billon af meget forskellig lødighed, bl.a. hertughoffets bordsølv og dronning Sophies sølvtøj. Endvidere 1088 jochemsdaler, stk. til 29 skilling lybsk, 200 lybske mark, stk. til 19 skilling lybsk og 903½ gylden i schreckenbergere, 7 schreckenbergere regnet på en gylden til 29 skilling lybsk. Om disse tre møntsorter siges, at de skulle ommøntes til femlødige firskillinge til lønning af krigsfolkene i Jylland.[153]

Foruden dobbeltskillingen foreligger en søsling fra 1534 af samme type som Frederik I's fra 1533 (**133**). Den er ikke særlig nævnt i Reynold Junges regnskaber, idet dens udmøntningsforhold er indregnet under dobbeltskillingen. Da Johan Rantzaus hær var rykket ind i Jylland, skulle knægtene have deres sold i dansk mønt, hvor man regnede 2½ mark = 1 gylden eller 40 skilling dansk = 29 skilling lybsk. Endnu medens han var på Gottorp, måtte Reynold Junge tage sig af denne opgave. Han har øjensynlig ikke haft folk nok til at give mønterne den sædvanlige runde form; de måtte udmøntes som firkantede klippinge uden bagsidepræg. Skønt de skulle gå som dansk mønt, fremtræder de meget holstenske i præget med nældeblad, hvorover et C med et kløverblad samt årstal.

De på Gottorp udmøntede klippinge beskrives i regnskaberne med kendetegnene: årstallet 34 med to små trekanter. De holdt 10 lod (0,625). De kendes ikke i nutiden. De skulle antagelig gå som tomark.[154] Den 18. december 1534 tog Johan Rantzau Ålborg med storm. Reynold Junge måtte nu forlade Gottorp og indrette møntsmedje nærmere ved hæren.

Derefter ophørte Christian III's udmøntninger på Gottorp. De rhinske gylden 1536 (**131**) og dobbeltskillinge 1536 og 1537 (**132**), som giver sig ud for at være fra Slesvig, er slået i Roskilde og København. Den rhinske gylden 1536 havde ligesom den fra 1531 billede af St. Andreas på forsiden. Det er besynderligt, at en så nidkær lutheraner som Christian III har villet bevare dette levn fra papismens tid; også på den rhinske gylden, som blev slået af Reynold Junge i Flensborg 1546, bibeholdtes denne type.

Alt i alt har Reynold Junge 1534–40 udmøntet 24.470 gylden i rhinske gylden og 86.401¼ gylden i dobbeltskillinger

Gulland

Gulland blev fra gammel tid regnet som hørende til Sverige, men bevarede en vis selvstændighed og slog sin egen mønt. Visby var før Lybæk den betydeligste Hansestad og var før den begyndt med at slå større mønt end penningen. Muligvis udmøntedes disse »goter« allerede fra 1320'rne, svarende til gutniske ørtuge til 12 penninge efter gammel nordisk møntregning.[155] (**134–6**). De sloges i henved 130 år med samme type: på forsiden en lilje, sammensat af 5 mindre liljer, muligvis forestillende livsens træ og mærke for stadens tyske borgerskab, på bagsiden Visbys våben: guds lam med fanen. Omskrifterne MONETA CIVITATIS) (WISBVCENSIS er ofte forvanskede. Ved Valdemar Atterdags erobring 1361 skete ingen forandring, men i tidens løb gjorde en vis inflation sig gældende, og vægten mindskedes fra ca. 1,37 g til ca. 0,60 g. En møntmesters hustru Gesicke nævnes 1427.[156] – Da *Erik af Pommern* blev led og ked af den megen modgang i sin regering, trak han sig 1436 tilbage til Gulland og hævdede sin stilling i den stærke fæstning Visborg til 1449, da han overgav den og øen til Christiern I. I denne tid lod han slå en gote med sit navn: REX ERIC GOTOR [um])(MONETA WISBIEN [sis] (**138**). For at få sølv til sin udmøntning fastsatte kong Erik 1447, at enhver skipper, der løb ind i en gullandsk havn, skulle indlevere en halv mark lødigt sølv på mønten mod at få fire mark i penge til erstatning.[157]

Fra *Christiern I*'s tid udmøntedes goterne som danske hvide,[158] og liljevæksten erstattedes med et skjold med en tværbjælke, der antagelig skal være forvansket af det oldenborgske våben (**139**). En møntmester og borgmester Mathias' enke Giseltrud nævnes 1482.[159] Kong *Hans* lod slå en hvid af ganske samme type som hans Malmøhvide (**141**). Den kendes kun i to exemplarer, af hvilke det ene fremkom i et fund fra Voldtofte 1842,[160] det andet i et fund fra Assens 1927.[161] Desuden lod han slå hvide som de nævnte fra Christiern I, men med en kalk foran lammet og omskriften AGNE DEI MISERERE MEI, »Guds lam, hav medlidenhed med mig« (**140**).[162] Det er

lånt fra slutningen af litaniet »Kyrie eleison«: »Agnus Dei qui tollis peccata mundi miserere nobis«, der atter er formet efter Johannes-evangeliet cap. 1 vers 29: »Se det Guds Lam, som bærer Verdens Synd«. Disse goter er temmelig ringe, vejer 0,65–0,80 g og holder kun 2 lod 10 gren (0,160).

1517 den 28. april modtog Søren Norby fra 18. maj 1518 Gulland som pantelen på livstid.[163] Efter Christiern II's flugt i april 1523 måtte herr Søren som sin konges trofaste tilhænger værge sit len mod tronrøveren Frederik, oprøreren Gustav Vasa og rigsstaden Lybæk og derfor holde en ret stor troppestyrke, der stadig skulle forsynes med mønt. Han lod da slå skillinge og hvide, der på forsiden bar hans navn (SEVERIN NORBI) og våbenskjold, på bagsiden den ovennævnte devise og Guds lam (**144, 145**). Medens disse mønter, som ikke har årstal, utvivlsomt er slået 1523, er typen ændret på de skillinge, herr Søren lod slå 1524 og 1525, idet bagsiden med det gullandske lam (»Severin Norbi schaf« kaldte man mønten)[164] ombyttedes med det kronede danske rigsvåben og omskriften MO[neta] NO[va] | WISB | ICEN[sis] | 1524 (**143**). Herr Søren har dermed understreget sin mening om øens samhørighed med Danmark. Han må have fået kongens tilladelse til møntprægning før hans bortrejse, thi allerede den 28. april er i stockholmske regnskabsnotater indført »aff Söverins mynt 173 mark holmske«.[165]

Allerede i et brev af 14. september 1523 til Christiern II skrev han, at han har måttet skaffe krigsknægtene deres sold af sin egen pung og mangler sølv til at mønte af, hvorfor han beder kongen sende så meget sølv, som det er ham muligt.[166] Skillinge uden årstal vejer 2,30–2,67 g og de med årstal 3,75–4,35 g. Hvidene vejer 0,70–0,75 g. Holdigheden er selv sagt meget ringe, flere exemplarer nærmest som kobber med spor af forsølvning. Visborg blev fra maj til 5. oktober 1524 belejret af en svensk hærstyrke og fra april til oktober 1525 af lybækkerne. Udmøntningerne, der vakte megen forargelse, kan for så vidt betragtes som belejrings- eller nødmønt.

I marts 1525 gik herr Søren fra Visborg over til Bleking, hvor han indtog Sølvesborg og drog videre ind i Skåne, hvor han rejste bønderne til kamp i kong Christierns navn. Medens han selv lå for Helsingborg, blev hans bondehær den 7. april ved Lund besejret af Johan Rantzaus krigsknægte. Søren Norby måtte derefter indeslutte sig i Landskrone, hvor han blev hårdt belejret, til han 27. juni måtte dagtinge på gode vilkår. Han måtte afstå Visborg med Gulland, men fik Sølvesborg med Bleking og Lister i forlening og blandt andet fik han øjensynlig opfyldt sit krav om ret til at udmønte 40.000 mark til lønning af sine krigsfolk.[166] Under denne belejring lod han slå mønt, hvoraf en skilling er bevaret til vore dage.[167] Den er af ganske samme præg som hans Visbymønt med årstal, blot med bagsideomskriften MONET | ANOV [a] | LANS | KR [one] 1525 (**80**). Der var jo nylig indrettet en møntsmedje i Landskrone til ommøntning af klippinge, hvad der kom herr Søren vel til pas.

I oktober 1525 overgav Søren Norby Gulland til kong Frederik. Han tog derefter ophold på Sølvesborg, som han havde fået til len i stedet for Gulland. Her fortsatte han sin kaperkrig mod lybækkerne og holdt en stor besætning, til hvis sold han lod slå mønt, søslinge, i Ronneby, dog i kong Frederiks navn, men med sit våbenskjold i omskriften (**67**). Han hævdede stillingen i Blekinge, til han i august 1526 bukkede under for den tredobbelte overmagt af en dansk-svensk-lybsk flåde og flygtede østerud til nye æventyr.

Efter at Frederik I havde fået Gulland i sin magt, sloges atter hvide af den tidligere type: forsiden: våbenskjold med tværbjælke, MONETA: WISBW [ensis], bagsiden: Lammet med fanen og kalk, AGNE DEI MI[serere] MEI (**146**).

Søren Norbys og Frederik I's møntmester i Visby hed, som fremdraget af Rasmusson, Hans Seyer. Han var, tillige rådmand der i staden og gift med en borgmesterdatter.[168] 1533 havde han fået orlov af lensmanden Henrik Rosenkrantz for at rejse til Hamborg og kræve nogen arv. Da nu grevefejden brød ud, havde lensmanden brug for ham og søgte ligesom også hans hustru og borgmesteren at formå ham til at vende tilbage; men et brev til Mønten i Rostock, hvor han var rejst hen, og hvor han sad i økonomiske vanskeligheder på grund af gældsbreve, han havde udgivet for Søren Norby, var forblevet ubesvaret. Alligevel fik Henrik Rosenkrantz ved en i øvrigt ukendt møntmester Jacob sat mønten i gang og fik slået skillinge med årstallene 1535, 1536 og 1537 i Christian III's navn (**147**). De blev modtaget med uvilje af gullænderne, og i sin reces 1537 fastsatte kongen streng straf for at vrage denne underlødige mønt. Samme år ophørte udmøntningen, og snart efter nedsattes skillingene til halv værdi, til søslinge, og sattes 1541 1. juli helt ud af kurs.[169]

Norge

De norske udmøntninger synes at være gået i stå snart efter Håkon VI's død (1380) og blev ikke sat i gang igen før under kong Hans. På rigsmødet i Skara i januar 1458 stadfæstede Christiern I »sættergerden« i Tønsberg af 9. aug. 1277 mellem kong Magnus Håkonsson og ærkebisp Jon Raude; ifølge denne (§ 14) fik ærkebiskoppen ret til at lade slå mønt i Nidaros. Det var dog kun en enkelt »sølvslaattemand« og hans håndlanger, ærkebiskoppen fik ret til at holde, og hans mønter skulle være af samme møntfod som kongens.[170] – I øvrigt synes ærkebispen ikke at have gjort videre brug af sin møntret. I kong Hans' norske håndfæstning af 1. februar 1483 hedder det, at der skal slås mønt jævngod med den danske i Oslo og Bergen samt i Nidaros efter ærkebispens privilegier.[171] I Bergen er slået en skilling og søsling foruden hvide. Skillingen kendes kun i 3 exemplarer, hvoraf det første blev fundet på Holbæk kirkegård og blev bekendtgjort 1878.[172] (**148**). Det er hovedsagelig hvide, der er udmøntet i ret mange typer, der dog hver især er temmelig sjælden. Kongens kronede navnebogstav ℏ går ofte over til ℚ, således især og uden krone på ærkebiskoppens hvide, hvor det kan fortolkes som *Norvegia*. Hvide med *Sanctus Olaus* eller med et kronet O er antagelig slået i Nidaros, dels af kongen, dels af ærkebiskoppen. Hvide uden angivelse af møntstedet er formentlig slået i Oslo.[173]

Efter Christiern II's regeringstiltrædelse udkom 3. august 1514 en forordning for Norge, at norsk mønt skulle være lige så god som dansk og være gangbar lige med den i begge riger,[174] samt at sølv- og guldvægten skulle være ens i Danmark og Norge, for fremtiden skulle den cølnske mark bruges, og at sølv, som var ringere end 15-lødigt (0,938) med 1 quintin (0,016) til remedium, ikke måtte forarbejdes og sælges. Der foreligger udmøntet efter denne forordning to forskellige skillinge, den ene fra Oslo (**164**), den anden uden angivelse af møntsted (**163**) (kun kendt i 2 ex.). De svarer nøje i præget til de danske, men med norsk våben og kongetitel.

Efter Christiern II's bortrejse lod den designerede biskop, magister Hans Mule som slotsherre på Akershus slå ringholdige dobbelthvide med omskriften ARMA REGIS NORVE[giæ] omkring et skjold med den norske løve.[175] Bagsiden: MON [eta] NOV[a] ASLO[e]N-S(is) omkring et stort kors lagt på et tomt skjold (altså som hvidetypen). De er meget underlødige (ca. 4 lødige) og vejer 0,60–1,18 g (**165**).

Denne ilde berygtede slotsherre, som i oktober 1523 hyldede kong Frederik, lod derefter i Oslo slå firehvideskillinge uden årstal af samme type som dem, der var slået for Christiern II. De synes at veje lidt mindre end disse, men være af samme lødighed (0,250). (**166**)

1524 20. juni sendte kong Frederik brev til biskop Mogens af Hamar med ordre om at lade slå firehvideskillinge til 96 stk. på den femlødige mark og hvide til 300 stk. på på den firelødige mark. På den ene side af begge slags mønter skulle stå *Frederic dei gra rex Norvegie* og det oldenborgske våben og på den anden side *Moneta nova Hameren* og Norges riges våben.[176] Omsat til nutidsformel:

Mark = 230 g	Stk. på marken	Råvægt gram	Lødighed	Tusinddele	Finvægt gram
Firehvid	96	2,40	5	0,312	0,75
Hvid	300	0,76	4	0,250	0,19

Om denne ordre fra kongen er blevet efterkommet, og om biskoppen overhovedet har haft nogen møntmester og møntsmedje til rådighed, er uvist; i al fald er ingen af disse mønter kendt. Kongen har muligvis ønsket at have disse mønter rede til det legale kongevalg den 5. august.

1524 afleverede Hans Mule Akershus til sin efterfølger Olaf Galle, der i begyndelsen af 1525 lod slå firehvide, formentlig efter samme møntformel som den, der var foreskrevet Hamarbiskoppen. Allerede Lucæ evangelistæ dag den 18. oktober samme år gav statholderen søndenfjelds møntmester Hans Hansen i Oslo ordre til at udmønte firehvidene med 112 stk. på den firelødige mark: (**166–7**) 2,05 g råvægt, 0,51 g finvægt. En lødig mark fint sølv skulle derefter komme på 15 rhinskgylden, hver gylden regnet for halvtredje mark danske eller 30 firehvide. Om en lødig mark holder et halvt quintin (0,008) mere eller mindre end 4 lod og udi penninge et stykke eller to mere eller mindre, da skal det ej være møntmesteren til straf »thii han kand icke altidt ramme szaa liighæ tiill.« Møntmesterens løn skulle være halvtredje mark danske af hver lødig mark fint sølv, han forarbejder. Møntmesteren må købe sig sølv og veksle penge til at sætte på mønten med. Han skal give statholderen 10 skilling i slagskat af hver lødig mark fint sølv. Item skal han også være fri for alle skatter, told, sise og anden tynghe og bruge sin »købenskab« til sit bords opholdelse og nødtørv. Ingen skal »straffe« (kritisere) eller probere hans mønt med mindre det »forskydes« til tre »berygtede« møntmestre og da efter møntmesterens ret etc. – Det er de almindelige rettigheder for møntmestre, som således også gælder i Norge.[177]

Heller ikke denne møntordning blev af lang bestandighed. Torsdag før Mortensdag, 8. november 1526 udstedte Olaf Galle på kongens vegne en ny ordning. På grund af »brist og trang« på penninge, og da kun »ganske føje sølv her i landet er«, skulle firehviderne, indtil anderledes bestemtes af kongen med rigets råd, udmøntes som $3\frac{1}{2}$-lødige i stedet for firelødige, hvorefter en mark fint sølv kommer på 17 rhinskgylden: 2,05 g – 0,2189 – 0,45 g.[178] Udmøntningen af disse firehvide fortsættes under de følgende statholdere 1528 og 1530. Desuden foreligger en skilling fra 1531 af en lidt anden type, et defekt unikum i KM stammende fra Haubergs auktion 1929 nr. 3122, atter fra Grimsgaards samling 407[179] (**168**).

Også i Bergen blev der slået mønt. Nytårsdag 1526 fik Vincents Lunge, ridder, slotsherre på Bergenhus og statholder nordenfjelds, kongens brev om at lade slå mønt, således som det var forordnet for biskop Mogens i Hamar. Der foreligger derefter firehvide og skillinge[180] (**169, 170**). Lige så lidt som i Oslo kunne man fastholde denne møntordning. 1527 onsdag efter midfaste søndag, 3. april gav Vincents Lunge møntmester Hans i Bergen ordre til at slå $4\frac{1}{2}$-lødige firehvide, 106 stk. på marken med 2 til fare, og $3\frac{1}{2}$ lødige hvide, 320 stk. på marken.[181] Omsat til nutids formel:

Mark = 230 g	Stk. på marken	Råvægt gram	Lødighed	Tusinddele	Finvægt gram
Firehvide	106	2,17	4,5	0,281	0,61
Hvid	320	0,72	3,5	0,219	0,16

Det var altså en betydelig nedsættelse af møntens sølvindhold. Man må antage, at det er samme møntmester, Hans Hansen, der forekommer både i Oslo og Bergen. Det er ikke uden sidestykke, at en møntmester kunne fungere i et par møntsteder samtidigt.

I begyndelsen af 1529 blev Vincents Lunge afløst af Esge Bille som slotsherre på Bergenhus. Han indstillede udmøntningen antagelig efter kongens ordre. Men i et brev af 10. juni samme år anmodede Vincents Lunge Esge Bille om tilladelse til, at Hans møntmester desuagtet måtte udmønte 30 lødige mark sølv, som han havde fået leveret, og som hr. Vincents skulle bruge til lønning af sine folk. Det har måske medvirket til, at herr Esge selv foreslog kongen i brev af 13. januar 1530 at lade udmøntningen genoptage og udbad sig nærmere ordre om, hvor vidt den skulle stemme overens med den danske og om anvisning desangående fra møntmesteren i Malmø.[182] Jørgen Kocks brev af 6. maj samme år er anført ovenfor s. 31. Den 7. august tilskrev kongen Esge Bille, at han har ladet prøve de mønter, som udmøntes i Norge, og som ikke er af det korn og pagemente (= skrot), som han lader slå. Han beder, at dersom Esge Bille herefter vil lade mønte, at hans mønt da bliver lige god i korn og pagemente som den danske, så vil han lade Esge Billes mønt blive gængs i Danmark – i modsat fald beder han ham aldeles intet lade mønte.[183] – Der foreligger en skilling fra Bergen fra 1530 med det norske våbenskjold på forsiden og det kronede danske på bagsiden (**169**). Det synes altså, at Esge Bille har sat en udmøntning i gang, men efter Schives stregprøve synes disse firehvide ikke at holde mere end $4\frac{1}{2}$ lod, 112 på marken og ikke $5\frac{1}{8}$ lod, 96 på marken, som Jørgen Kock sagde.

I 1531 var det endelig lykkedes Christiern II at samle en hær i Nederlandene, hvormed han i efteråret sejlede til Norge. 5. november ankrede han op i Hesnes havn nær Grimstad. Han indtog Oslo, men lensmanden Mogens Gyldenstierne på Akershus holdt stand. For at skaffe penge til lønning af sine krigsfolk måtte kongen under våbenstilstanden 24. november låne møntredskaber og møntmester af herr Mogens. Den 9. januar og 19. februar 1532 skrev kongen til sin vigtigste støtte, ærkebiskop Olav Engelbrektsen i Nidaros og bad ham sende det sølv, han kunne skaffe, til møntmesteren Peter Rytze i Hamar. 22. marts 1532 kvitterede ærkebiskoppens møntmester i Nidaros Jacob Schult for 100 mark sølv, som skulle føres til biskop Mogens i Hamar. 2. april kvitterede kong Christiern for modtagelsen af dette sølv (99 løde mark og 6 lod) i Oslo. Det kan derfor som påpeget af Kolbjørn Skaare lige så vel have været i Oslo som i Hamar, at udmøntningerne fandt sted.[184]

Indtil for få år siden kendte man kun to klippinge med kronet C og årstal 1531, hvoraf et exemplar i KM vejer 6.70 g og antages at være slået for en mark, medens et andet exemplar i Berlin vejer 13.06 g og derefter antages at være en tomark. (**172–3**) – Ved udgravninger i Gamlebyen, Oslo, fandtes 1962 en tredje klipping af samme type, men med årstal 1532. Medens sølvet i disse mønter er usædvanlig fint, foreligger nogle mindre finholdige små klippinge, skillinge eller søslinge uden årstal, som henføres til samme tid. De har samme kronede C, men på bagsiden det kronede oldenborgske våbenskjold[185] (**174, 174A**).

I den kongeløse tid efter Frederik I's død har slotsherren på Akershus, Erik Gyldenstierne eller Vincents Lunge, ladet slå firehvide i hertug Christierns navn med den af ham (ligesom af hans fader) egenmægtig antagne titel D G¯HERES NORVE[GIE]. Navneformen Christiern (eller som på mønten: Christern) benyttedes, indtil hertugen var blevet lovformelig konge, hvorefter han kaldtes *Christian*, måske til forskel fra den gamle kong Christiern. Forsiden viste det oldenborgske våbenskjold lagt i et tomt skjold på et stort kors som på firehviderne

1525–1530. Bagsiden: MONETA NOVA ASLOENSIS 1535 omkring et skjold med den norske løve. (**175**) – Hyldet, endsige kronet til Norges konge blev Christian III ikke. Recessen af 30. oktober 1536 slettede Norge som et selvstændigt rige og sidestillede det med de andre danske lande. Ikke des mindre blev der i 1537 i Bergen slået en skilling i Christian III's navn som Norges konge: CHRISTIANI DIE GRA REX NORVIE. (**176**). Det var sidste gang; på alle senere norske mønter er titlen »Danmarks og Norges konge« med Norge på andenpladsen. – Da lensmanden i Bergen Esge Bille på kongens ordre skulle sende krigsknægte mod ærkebispen i Trondhjem og skulle skaffe mønt til deres lønning, måtte møntmesteren i København, den ovenfor omtalte Reynold Junge sende en »møntforstander« med tre svende til Bergen. Omkostningerne ved deres rejse, lønning, indkøb af digler, vinsten, proberskåle, glødepander m. m. afholdtes af Reynold Junge på kongens vegne. De arbejdede fire måneder, og de samlede udgifter var 735½ mark danske = 294 gylden 8 skilling dansk.[186] – Der foreligger en skilling ganske som de fra 1537, men med årstallet 1533; det kan kun skyldes en »skrivefejl« fra stempelskæreren, der jo også har skrevet DIE i stedet for DEI.

Ærkebiskopperne

Gaute Ivarsson (1474–1510) var den første ærkebiskop, der benyttede den 1458 genvundne møntret, antagelig dog først i slutningen af sit lange liv, samtidig med kong Hans' udmøntninger. Der foreligger hvide og hulpenninge. Hvidene bærer ikke ærkebiskoppens navn, men Olav den Helliges, Norges rex perpetuus. I midten af den ene side ses den norske løve i et skjold lagt på et stort kors. På den adnen side læses med forkortninger „Moneta archiepiscopi Nidarosiensis "omkring et ᚱ, der meget ligner kong Hans' monogram, men her står for Norvegia (**177**). Af de fire forskellige hulpenninge (**178–181**), som her er henført til ærkebiskoppen, er måske de to snarere slået for kongens regning.[187]

De af Erik Valkendorf (1510–22) udmøntede ældste skillinge, hvide og hulpenninge må antages slået efter møntordningen 1514. De smukt prægede skillinge bærer på forsiden Hellig Olavs navn med stiftvåbenet eller helgenen trædende på hedenskabets monstrum, på bagsiden ærkebiskoppens navn og slægtsvåben (**182–3**). Hvidene er af sædvanlig type på forsiden og med Hellig Olavs navn, medens ærkebiskoppens navn og slægtsvåben står på bagsiden (**184**). Hulpenningene har kun ærkebiskoppens slægtsvåben (**185**). I modsætning til Christiern II's møntforringelse synes ærkebiskoppen at have holdt sin mønt ved magt.

Den sidste norske ærkebiskop, Olav Engelbrektsen (1523–38) har ladet præge en større mønt, der efter vægten af Schive antages for en otteskilling, af Schou for en mark (**186**). Den viser på forsiden den tronende Sankt Olav, bagsiden bærer domkapitlets og ærkebiskoppens våben. Kun tre exemplarer er kendt.[188] Desuden foreligger firehvide, ligeledes med Hellig Olavs navn på forsiden og ærkebiskoppens på bagsiden. På forsiden står domkapitlets våben og på bagsiden ærkebiskoppens (tre Liljer om en roset) (**187**). Hans møntmester, Jacob Schult, nævnes 1529 og 1532.[189]

Sverige

Det stigende behov for større mønt end de små og skrøbelige hulpenninge gjorde sig også gældende i Sverige. Det var naturligt, at man der i kong Albrekts tid fulgte eksemplet fra Meklenborg og slog mønt i lighed med den vendiske møntforenings witten. Som Sveriges konge (1363–89) førte *Albrekt* i sit skjold de tre kroner, og dette mærke for Sverige kom også på hans mønter.[190] Et par af hans fire mønttyper viser et kongehoved, som ligner det på de engelske sterlinge. En type med et kronet ᗅ, der er slået i Kalmar, er uforklarlig, hvis det da ikke er St. Erik det står for. En fjerde type med et kronet S med et lille p ved siden antages slået ved Silvberget i Vesterås stift [191] (**188–9, 192–4**). De vejer 1,17–1,65 g, i gennemsnit af 33 stk. 1,29 g. Holdigheden varierer mellem 0,755 og 0,859. Med en gennemsnitsfinhed af 0,816 bliver finvægten 1,053.[192] Til sammenligning anføres den lybske witten, der 1375 skulle veje 1,33 g råvægt og 1,079 g finvægt (Finhed 0,812).[193] Det har sandsynligvis været hensigten, at de svenske hvide penninge skulle kunne kursere på lige fod med de tyske. De svenske hvide penninge, som efterhånden fik den gamle nordiske betegnelse ørtuge, gjaldt 8 penninge.

I fund fra datiden forekommer hulpenninge med kronet hoved (ældre type),kronet A (Albrekt) og kronet S (Stockholm), der må antages at høre til kong Albrekts udmøntninger (**190–1**).

Der synes at have været et ophør i udmøntningen efter kong Albrekts tilfangetagelse 1389 eller efter Stockholms

overgivelse 1395, indtil kong *Erik* (1396–1439) genoptog møntprægningen ca. 1405, først i Stockholm og Vesterås, senere (ca. 1409) i Åbo. Som forsidetyper anvendtes på Stockholm-ørtugene kronet hoved eller tre-kroner-skjold, enten alene eller lagt på et kors, på Vesterås- og Åbo-ørtugene tre-kroner-skjold. Bagsidetype på Stockholm-ørtugene er ⊖ på kors, på Vesterås-ørtugene et kronet hoved eller korsprydet A (= Aros), på Åbo-ørtugene et kronet A (**192–200**). Middelvægten for Stockholms-ørtugene (71 stk.) er 1,10 g, middelhalten 0,779 og finvægten således 0,857 g. Det er en nedgang i forhold til Albrekts ørtuge. Fra Åbo foreligger desuden et par mønter, der i størrelse og vægt er mindre end ørtugen. Den største har på forsiden ⊖ på et kors, og på bagsiden ⊼ . Middelvægten af 12 exemplarer er efter Thordeman[194] 0,865 g af en finhed 0,528, altså af en finvægt 0,457 g. Den må antages at være en såkaldt »Åbo« til 6 penninge, senere benævnt halvørtug og fyrk.[195] (**201**). Den mindste har på forsiden en krone på et stort kors og på bagsiden ⊓ . Middelvægten af 3 exemplarer er efter Thordeman 0,813 g, finhed 0,518 og finvægt 0,42 g. Den er af Hildebrand benævnt sterling[196], og kronen i præget minder da også om den danske sterling, men efter vægten svarer den til en halv ørtug (4 penninge) (**202**). Hulpenninge fra kong Erik kendes ikke.

Blandt kong Eriks møntmestre nævnes c. 1415 og 1421 i Stockholm Rolaf Comhaer, som c. 1428 efterfulgtes af Arent van Bommeln (se ovfr. s. 18).

Fra *Christopher af Bajern* (1441–48) foreligger mønter i fire typer fra Stockholm og Åbo (**203–5, 207**). De har alle samme forside: tre-kroner-skjoldet, oftest lagt på et kors ligesom Erik af Pommerns mønttype. Bagsiden har ⍺ , ⍺ på kors, K og K med omvendt kronet A – den sidste fra Åbo. Middelvægten af 12 ørtuger er 1,09 g, en enkelt analyse viser 0,812, altså en finvægt på 0,885 g.[197] – Hulpenninge fra kong Christopher kendes ikke, medmindre man tør henføre en ellers ubestemt penning i KM med ⍺ til ham (**206**). Efter vægten (0,31 g) svarer den til møntordningen fra 1449, efter præget til Christopher af Bajern eller Christiern I.

Karl Knutssons ørtuge (fra hans første kongetid 1448–57) viser på forsiden 1) tre-kroner-skjoldet, 2) tre-kroner-skjoldet lagt på et stort kors, 3) Bondeslægtens våbenskjold (båd) på stort kors, 4) samme med S over båden, 5) samme med kronet A over båden[198] (**208–13**). Den ældste møntordning, som kendes i Sverige, fremgår af en kontrakt med møntmesteren Heyne von Nadelwigh i Stockholm, dateret 2. maj 1449.[199] »I thet första skal han göra eth Mynth som kallas Örtogh saa goth, ath een mark wäghen skal holla tija lodh Silf, ett halfft qwintin ofwan äller nedhen vtan fara, oc af tesse forscrefne mark wegne fire oc tretigi kast, twa pänninga ofwan äller nedhen vtan fara.« Hvis man med Forsell sætter den her nævnte Stockholms-mark til 210,6 g og et kast er 4 stk.,[200] har man i moderne regning formlen 1.53 g – 0,625 – 0,97 g. Hvis den tyske møntmester har regnet med den cølnske mark, som man i Norden i datiden næppe tør fastsætte nærmere end til et rundt tal: 230 g, får man formlen 1,69 g – 0,625 – 1,06 g. De foreliggende ørtuge vejer gennemgående noget mindre, efter Wallroth var middelvægten af 37 stk. 1,36 g.[201]

Ligeledes skulle der udmøntes små hule penninge, 672 stykker på den femlødige mark: 0,31 g – 0,312 – 0,09 g.[202] Af disse måtte ikke udmøntes flere end 100 mark vejet (67.200 stk.) årlig. Møntmesteren fik fritagelse for told, skat og pålæg i Stockholm og skulle kun stå til rette for kongen eller hans hofmester. Han skulle gøre regnskab to gange om året.

Kong Karl og rigsrådet udstedte 17. sept. 1453 en forordning om kursen på udenlandsk mønt og om sølvtold:[202A]

8 goter (gotniska) nye som gamle = 1 ørtug
4 (danske) grosser = 1 ørtug
1 dansk skilling = 10 penninge
1 stæder skilling = 11 penninge
1 dansk hvid = 3 penninge
1 ny dansk engelsk = 2 penninge
1 gammel engelsk = 3 penninge
8 stæder penninge = 1 ørtug
8 lebards lybske = 1 ørtug
16 danske lybske = 1 ørtug

Foruden i Stockholm skulle der være mønt i Kalmar, Söderköping og Åbo. Folk, som fører udenlands varer til disse byer, skulle af hver fyrretyve marks gods svare en lødig mark sølv til møntmesteren i hver stad. Da kursen på en lødig mark sølv var 8 mark penge, var tolden, der skulle erlægges i sølv, 20%.

Ovennævnte Heyne var antagelig møntmester allerede under kong Christopher. Han kom efterhånden i bittert fjendskab til kong Karl, forblev møntmester for Christiern I og døde kort før, Karl Knutsson vendte tilbage 1465 og i nogen tid boede på mønten i mester Heynes hus, der lå på Myntmestaregatan mellem Köpmangatan og Sortebrødrekloster. Kong Karl lod sig tildømme hans hus for et tilgodehavende. Hans enke Birgitta nævnes 1479, da hun arvede en søster i Lybæk.[202B]

Christiern I's svenske mønter, der alle er ørtuger, slået i Stockholm, må antages prægede i hans første kongetid 1457–64. De er af tre typer: 1) K på fs., tre-kroner-skjold på bs., 2) ⍺ på fs., samme bs., 3) samme fs., tre-kroner-skjold på bs. Middelvægten skal efter Thordeman være 1,27 g, finheden 0,556 og finvægten 0,706 g (**214–6**).

Christiern I, som altid var i pengetrang, og som i Sverige fik øgenavnet »bottenlös tom taske«, synes dog ikke mere end vanligt at have forringet den svenske mønt, hvorimod hans danske hvide i mængde fik indpas i Sverige.

Til *interregnet* mellem Karl Knutssons anden og tredje kongetid, altså 1465–7, henføres her et par i Stockholm slagne ørtuge med Erik den Helliges navn (**217–8**). Med mindre god begrundelse er de henført til interregnet mellem Erik af Pommern og Christopher af Bajern, til 1439–41. Middelvægten af 7 mønter er efter Thordeman 1,36 g, finheden 0,606 og finvægten 0,824 g. De to typer viser ⍺ på stort kors) (tre-kronerskjold på stort kors og ⍺ med to stjerner på lille kors) (som forrige.

Sten Gustafson Sture (1470–97, 1501–03) lod slå mønt, ørtuger og halvørtuger (fyrker) i Erik den Helliges navn i Stockholm, Vesterås og Åbo. Hans mønttyper var (ørtuger 1–6, fyrker 7–11):

1) Kronet hoved.) (Tre-kroner-skjold på stort kors. Stockholm.
2) Samme) (Tre-kroner-skjold. Sstds.
3) Samme med årstal 1478 (eller forkortet: 78 eller 8). Sstds.
4) Samme) (Kronet A. Vesterås.
5) Tre-kroner-skjold) (Samme. Sstds.
6) Tre-kroner-skjold og Scs. Henricus) (Kronet A. Åbo.
7) Kronet hoved) (Krone med årstallet 1478. Stockholm.
8) Bogstavet S) (Samme. Sstds.
9) Krone) (Bogstavet S. Sstds.
10) Samme) (Bogstavet A. Vesterås.
11) Samme) (Bogstavet A. Åbo. (**219–27**)

Fra Sten Sture d. Æ. er to møntordninger bevaret, en af 4. juli 1478 for møntmesteren Hans Grave i Stockholm[203] og en af samme indhold af 12. september 1480 for Cornelius Jacobsson i Vesterås.[204] Deraf kan efter Wallroth udledes følgende formler:

ørtug: 1,56 g – 0,500 – 0,78 g
fyrk 0,99 g – 0,375 – 0,37 g
penning: 0,31 g – 0,312 – 0,10 g

Denne sidste møntsort kendes ikke nutildags.

Hans Grave fængsledes 1484 for bedrageri og døde 1487 i fangetårnet. Den navnkundige Bernt Notke skal som påvist af Erik Moltke, have været møntmester i Stockholm c. 1491–1496.[204A]

Her må også nævnes en ørtug og halvørtug med + NICOLAVS STVRE omkring et kronet ⍰) (+S. IN VALDIBVS om et tre-kroner-skjold eller (halvørtugen) om en krone[205] (**228–9**). Disse mønter er unike i Kungl. Myntkabinettet i Stockholm, men foreligger i forfalskninger fra 17. århundrede og senere. De blev publicerede af Brenner, der henførte dem til »Daljunkeren«, Nils Sture, der 1526 rejste oprør i Dalerne mod Gustav Vasa. Men som påvist af Rasmusson og nærmere udarbejdet af Lagerqvist må denne gamle bestemmelse sandsynligvis være urigtig.[206] Det vil være mere rimeligt, om det er Svante Stures fader, *Nils Bosson Sture* af slægten Natt och Dag, der har ladet disse mønter slå. Han var fra 1466 til 1493 lensmand i Vesterås og Dalerne. Hertil kommer, at ørtugen efter prøve holder 0.53 og fyrken 0.29, hvad der passer godt med Sten Sture d. Ældres ørtug 1478: 0.51 og mindre godt med hans fyrker 1478: 0,35–0,41.

Sten Stures styre blev i fire år afbrudt af kong Hans, der 1497 26. november blev kronet i Stockholm. Kort efter, på sancte Barbaræ dag, den 4. december 1497, sluttede han kontrakt med Mikkel Johansson som møntmester i Stockholm.[207] For sølvmøntens vedkommende gentoges bestemmelserne fra 1478 og 1480, hvilket var i overensstemmelse med håndfæstningen i Halmstad af 1. februar 1483 og Kalmarrecessen af 7. september 1483, hvorefter kong Hans, når han blev taget til konge i Sverige, ville holde mønten oppe »som det tilforn været hafver«.[208] Al told i Sverige skulle erlægges i sølv til møntens behov. Endvidere skulle han ikke tillade at udmønte flere små penninge end som møntmesterens brev lød på (1478, 1480: 100 vejne mark om året).

Kontrakten indeholdt en vigtig nyhed: »Guld mønt på rhinsk gylden slag, og skal hver gylden gælde halvanden Stockholms mark[209], så at vejen kølnsk mark deraf skal holde atten gradh (karat) og en gren fint nobel guld 3 gren mere eller mindre. Og skal der skroden af forskrevne vejen kølnsk mark guld holde to og halvfjerdsindstyve gylden, en ort mere eller mindre.«

Stk. på kølnsk mark	Råvægt i gram	Karat	Finhed tusindedele	Finvægt
72	3,2	18¼	0,760	2,43 g

Forbilledet, de fire rhinske kurfyrsters gylden efter overenskomsten af 2. februar 1491, var en smule finere, nemlig 18½ karat (0,771) og med en råvægt af 3,23 g havde den en finvægt af 2,5 g.[210]

Den svenske rhinske gylden blev imidlertid ikke udmøntet. Sandsynligvis skulle den danske guldmønt være slået efter samme formel. Remediet er påfaldende stort, således at 17½ karat kunne tages for gode varer.[211]

I øvrigt lod kong Hans slå ørtuge og halvørtuge (fyrk) både i Stockholm og Vesterås:

1) Ørtug. Det oldenborgske våben) (tre-kroner-våbnet. Stockholm.
2) – Samme våben lagt på stort kors) (tre-kroner-våbnet. Stockholm.
3) – Tre-kroner-våbnet med et lille oldenborgsk våben over) (kronet A. Vesterås.
4) Fyrk. Som 1. Stockholm.
5) – Som 4.) (krone. Stockholm.
6) – Som 2.) (krone. Stockholm.
7) – Som 6. Vesterås.
8) – Som 6) (A. Vesterås.
9) – Krone) (A. Vesterås (**230–8**).

Dertil kom en hulpenning, der antages at have været af den gamle type med kronet hoved og kronet A – hvis den er blevet slået.

Da man 1501 skulle retfærdiggøre oprøret mod kong Hans, henviste man bl.a. til hans dårlige mønt: »Item/at hand vilde forbedre Mynten der i Landet/huilcket hand loffvede/oc icke er skeet«[212] Thordeman har imidlertid prøvet kong Hans' mønter og er kommet til det resultat: »Då silverinnehållet i såväl örtug som halvörtug enligt vår undersökning t.o.m. är något bättre än i Sten Sture d.ä:s mynt förefaller den anmärkning, som vid konungens avsättning riktades mot hans mynt, icke ha varit berättigad.«[213] På grundlag af Thordemans undersøgelser har Wilcke opstillet dette udmøntningsskema:[214]

Mønt	Antal exemplarer vejede	Middelvægt gram	Finhed af 1 exp.	Finvægt gram	Lovbestemt finvægt, gram
1 ørtug	5	1.38	0.568	0.783	0.780
½ ørtug	9	0.90	0.388	0.349	0.376

Svante Nilsson Sture til Eksjö af slægten Natt och Dag, var rigsforstander 1504–1512.

Fra hans regering foreligger kun en ørtug og en halv ørtug fra Vesterås, begge slået i Erik den Helliges navn og oftest med Natt-och-Dag-våbnet i omskriften (**239, 240**). Ørtugen var afbildet af Brenner,[215] hvorefter adskillige kopier udførtes; kun i Upsala Universitets myntkabinet og i privateje i Göteborg foreligger ægte exemplarer. Halvørtugen foreligger i flere varianter. Der kendes ingen mønter fra Stockholm, men der må dog være foretaget udmøntninger der, thi i det anklageskrift, som rigsrådet rettede mod rigsforstanderen 1511, hedder det, at han slog mønt hos sig på slottet, således at holdigheden ikke kunne kontrolleres, således som det (ifølge privilegiebrev af 1. maj 1436) tilkom Stockholm stad at gøre. Han anklagedes også for at have »fornedrat oc forarget« mønten således, at kronen, kirken og ridderskabet mistede hver femte penning af deres årlige rente. Den betydelige inflation må ligge i, at der sloges få eller ingen ørtuge og for mange halvørtuge; thi prøven viser, at denne sidste vejer ca. 0,95 g og holder 0,333, hvilket ikke er så meget afvigende fra den forordnede vægt: 0,99 g og finhed 0,375.[216]

Svante Stures søn, *Sten Sture d.Y.* var rigsforstander 1512–20. Et afslag i kobber, antagelig prøve for en guldmønt, fandtes 1908 ved gravning i slotsbakken, Stockholm. Det viser på forsiden kong Erik med scepter og rigsæble over tre-kroner-skjold, på bagsiden et forsiret stort kors SCS ERICVS REX) (MONETA REGNI SVECIE (**241**). Det hører med størst sandsynlighed til tiden 1501–1512.[217]

Hvorledes det end måtte forholde sig med udmøntning af rhinsk gylden, så indførte Sten Sture d.Y. stormønt i sølv, markstykker 1512. Til denne møntsort var just kommet forbilleder i markstykker fra Hamborg og Lybæk. 1506 skulle markstykker udmøntes med 12 stk. på den 14,5-lødige mark (19,48 g – 0,906 – 17,64 g).[218] De svenske »markstykker« vejer uheldigvis meget forskelligt, således at de ikke kan have gået som mønt i almindelighed. Dertil kommer, at de tidligt er gjort til genstand for efterligning, idet der til glæde for samlere i 1700-tallet er skåret nye stempler. Det er derfor et ret vanskeligt problem at finde ud af, hvilke eksemplarer, der er samtidige præg fra herr Stens tid. Appelgren har forsøgt det med det resultat, at kun ca. ti af de kendte exemplarer er ægte.[219] De foreligger i tre varianter: St. Erik stående med sværd og rigsæble, kappe over rustningen; et lille skjold med Natt-och-Dag-våbnet forneden mellem fødderne; bueramme (ca. 35 mm). – Uden bueramme (ca. 30–32 mm). – Uden bueramme og kappe (ca. 35 mm). Af den førstnævnte variant foreligger et afslag i guld (35 g) i Dresden (**242**).

Medens stormønten ligesom den hidtidige Sture-mønt blev slået i Sankt Eriks navn, bar den almindelige gangbare mønt rigsforstanderens navn: STEEN STVRE RITTER

Den almindelige gangbare mønt udgjordes af ørtuge, slagne i Stockholm med årstallet 1512, halvørtuge slagne i Stockholm med årstal 1515 og uden år og halvørtuge slagne i Västerås uden år. Stockholms-ørtugen foreligger dels med S, dels med kronet S på bagsiden. Af den sidstnævnte slags foreligger tykmønt, 10-11 mm, 33-34 g (**243-5**).

Ørtugen var imidlertid sjælden, det var halvørtugene, der prægede omsætningen. Stockholm-halvørtugene viste krone) (S med eller uden tværstreg, med eller uden årstal 1515. En variant har ombyttet S med tværstreg) (krone. En anden variant (med eller uden 1515) har – ligesom den danske skillingsmønt – MONETA NOVA STOCHOL.[220]

Christiern II vides ikke i sin korte regeringstid at have slået svensk mønt, men ladet sine undervægtige og underlødige danske klippinge kursere til godtfolks harme. Jørgen

Kock besøgte Stockholm gentagne gange mellem nov. 1520 og maj 1522 og skulle efter kongens ordre i al hast slå mønt; det var uden tvivl klippinge. De var forbilleder for Gustav Vasas klippinge, der sloges i Hedemora, Söderköping og Västerås under oprøret 1521–23.[221]

Af en hel anden (tilgivelig) form for falskmøntneri var de skillinge med årstal 1535, som kong Gustav lod slå i Christian III's navn til lønning af de tyske lejetropper' der skulle kæmpe i Skåne imod Christiern II's partigængere. Og dog har – som påvist af Appelgren[222] – møntmestrene i Stockholm, Anders Hansson og Morten Jönsson, ærligt og redeligt sat deres kendingsmærker på disse mønter, der både i skrot og korn var jævngode med deres danske forlæg (**246–51**).

MØNTFORTEGNELSE

DANMARK, kongeriget

RIBE

1. Hvid c. 1380
   7 fund med 21 stk., heraf Aarhusfundet 13 stk.
   1,09–1,30 g, gn. 1,19 g 0,800
   Hauberg 1886, fig. 5: 5 varianter.
   Jesse 1928 nr. 692 (urigtig datering).
   Galster 1942 nr. 1.
   Galster 1947 fig. 46.
   Ernst 1948 fig. 9.
   Lindahl 1955 fig. 5 nr. 1–9.

Erik af Pommern

1396 – 1439

NÆSTVED

2. Hvid c. 1400
   1 fund med 4 stk.
   0,95–1,01 g.
   Hauberg 1899 s. 226.
   Lindahl 1955 fig. 7.
   Galster 1966.
   Af Stegefundets 4 stk. ligger de to i KM; det tredje hos Bruun (3725), det fjerde i Fyns Stiftsmuseum.

3. Hvid c. 1400
   Unik (KM 1,15 g).
   Hauberg 1886 fig. 6.
   Jesse 1928 nr. 693.
   Lindahl 1955 fig. 6.
   Galster 1966.
   Mønten tilbyttedes 1874 fra Vilh. Bergsøe, der havde købt den sammen med 20–30 sterlinge af antiquitetshandler Johan Martin Emil Bolvig, der må have købt den på en auktion den 12. maj 1874 over hovedsagelig kaptajn P. Smidts møntsamling (2170a). Fundet, der i øvrigt er ukendt, opgives at være indkøbt i Nykøbing F (Galster 1924 s. 115).

4. STERLING (Engelsk, Trepenning) ca. 1405–20
10 fund med 5691 stk.
0,50–1,00 g, gn. 0,70 g 0,606 – 0,857.
Hauberg 1886 fig. 8: 12 varianter.
Jesse 1928 nr. 69 (urigtig benævnt Witten (hvid)).
Lindahl 1955 fig. 10 nr. 16–31.
Galster 1966.
Rasmusson 1944: 13 stk. 0,61–0,92 g efter analyse 0,664.
Hansereces 31. marts 1406: 0,81 g – 0,625 – 0,51 g.
En prøve af en sterling fra Næstved viste 0,625 og 0,001 guld (KM journal nr. 187/59).

5. HULPENNING (samme fra Lund) ca. 1400–20
9 fund med 129 stk.
0,21–0,37 g, gn. 0,29 g 0,000–0,212.
Hauberg 1886 fig. 10: 0,222.
Jesse 1928 nr. 696.
Lindahl 1955 fig. 11 nr. 33.
Galster 1966.
En prøve 1959 af to hulpenninge viste så forskelligt sølvindhold som 0,263 og 0,003.

6. HALVPENNING (skærv) ca. 1400–20
1 fund med 15 stk.
0,12–0,17 g, gn. 0,14 g 0,334–0,413.

Lindahl 1955 nr. 33a (Bruun 3751).
Lindahl 1960 s. 86 nr. 2.
Galster 1966.
Galster 1971 s. 222-5

7. KOBBERSTERLING ca. 1422. Møntmærke: Kløverblad.
9 fund med 322 stk. fra forskellige møntsteder (nr. 19, 14 og 15).
0,75–1,33 g, gn. 1,01 g.
Hauberg 1886 fig. 11 (bis): 8 varianter.
Jesse 1928 nr. 698.
Lindahl 1955 fig. 13 nr. 42–49.
Galster 1966.

8. LEBARD (penning lybsk efter reces 8. oct. 1424). Kløverblad fn.
4 fund med 24 stk., hvoraf dog flere fra Lund (nr. 12).
0,336 g – 0,453 – 0,152 g.
Således efter recessen, men efter vejning 0,20–0,39 g, gn. 0,27 g.
Rasmusson 1944 s. 68: 0,27–0,46 g, 0,400 efter strygeprøve.
Hauberg 1886 s. 173 fig. 17.
Lindahl 1955 fig. 18.
Rasmusson i Kult.Leks. X 1965 s. 390.
Betegnelsen »Lebard« forekommer første gang i Karl Knutssons forordning om kursen på udenlandsk mønt Stockholm 17. sept. 1453: »item otta Lebardtz Lybska for en örtug, item sextan danska Lybska for en örtog« NNÅ 1967 s. 15.
Næstved eller Lund, se ovenf. nr. 5–6.

LUND

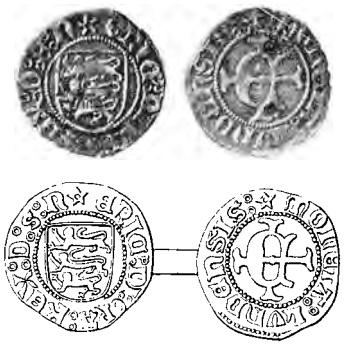
9. STERLING (Engelsk, Trepenning) ca. 1405–20
7 fund med 7265 stk.
Hansereces 31. marts 1406: 0,81 g – 0,625 – 0,51 g.
0,50–1,00 g, gn. 0,70 g. 0,532.
Rasmusson 1944 s. 68: 13 stk. 0,58–0,84 g, efter analyse 0,560.
Hauberg 1886 fig. 7: 10 varianter 0,545.
Jesse 1928 nr. 695.
Galster 1943: 0,70 g–0,729–0,50 g.
Lindahl 1955 fig. 8 nr. 3–15.
En prøve 1959 af en sterling fra Lund viste 0,540 og (0,001 guld).

9A. Afslag i guld 9,55 g
Unik (KM).
Luxdorph 1765 s. 635 note s[3].
Hauberg 1886 s. 166.
Lindahl 1955 note 11.
Det findes ikke i Lauerentzens Museum Regium 1710, og der vides intet om dets proveniens.

Hulpenning og halvpenning se ovfr. nr. 5–6 Næstved.

10. Kobbersterling ca. 1422
Fund og vægt se ovfr. nr. 7 Næstved.
Hauberg 1886 fig. 11: 7 varianter.
Jesse 1928 nr. 697.
Lindahl 1955, nr. 34–41.

11. Søsling (Sekspenning)
efter Hansereces af 8. oct. 1424.
5 fund med 5 stk.
1,37 g – 0,703 – 0,96 g
Hauberg 1886 fig. 16: 4 varianter.
Jesse 1928 nr. 484.
Lindahl 1955 fig. 17 nr. 59–62.
Kaldet »Dronning Philippas søsling«. Længe efterlyst i den ældre numismatiske litteratur, til det første ex. fremkom i fund 1847.

12. Lebard
0,34 g – 0,453 – 0,15 g, efter recessen 1424.
Hauberg 1886 s. 173.
Jesse 1928 nr. 485.
Variant med to kugler i randen mellem strålerne.

13. Gros (Nipenning) 1430'rne
2 fund med 36 stk.
0,93–1,75 g, gn. 1,27 g. 0,232 og (prøve 1959) 0,202.
Hauberg 1886 fig. 18: 9 varianter.
Rasmusson 1944 s. 69:
34 stk. 0,90–1,49 g. 0,232 efter analyse.
Lindahl 1955 fig. 19 nr. 64–74.

ODENSE

14. Kobbersterling ca. 1422
Fund og vægt se ovfr. nr. 7 Næstved.
Hauberg 1886 fig. 12: 4 varianter.
Lindahl 1955 fig. 14 nr. 50–53.

RANDERS

15. KOBBERSTERLING ca. 1422. Møntmærke ³
Fund og vægt se ovfr. nr. 7 Næstved.
Hauberg 1886 fig. 13.
Lindahl 1955 fig. 15 nr. 54–58.

GURRE

16. GROS (Nipenning) 1430'rne
1,50–1,60 g.
4 fund med 118 stk.
Rasmusson 1944 s. 68: 44 ex. 0,69–1,63 g.
0,224, 0,232, 0,256 (efter analyse 1944),
0,202 (med 0,0005 guld!) efter prøve 1960.
NNUM 1942 s. 70f. (Langebek 1752).
Hauberg 1886 fig. 19: 26 varianter 0,222.
Jesse 1928 nr. 699.
Lindahl 1955 fig. 20 nr. 75–101.

Christopher af Bajern

1440 – 1448

LUND

17. SØSLING (?) (1440–2)
Unik (Stkh.): 1,04 – 0,750 – 0,78 g.
Rasmusson 1944 s. 70f.
Lindahl 1955 fig. 21.

18. SKILLING (1440–2)
3 fund med 13 stk.
1,87–2,38 g, gn. 2,11 g.
Rasmusson 1944 s. 69–70: 2 ex.: 2,22, 2,44 g. 0,500 efter strygeprøve.
Hauberg 1886 fig. 21: 13 varianter.
Jesse 1928 nr. 705.
Lindahl 1955 fig. 22 nr. 2–15.

19. STERLING
0,61–0,73 g, gn. 0,67 g.
Hauberg 1886 fig. 20: 3 varianter.
Jesse nr. 704.
Lindahl fig. 23 nr. 16–18:
a. REX DAC' (nr. 17–18)
b. REX D'S'N' (nr. 16: efter maj 1442)

20. HVID
13 fund med 144 stk.
0,48–1,06 g, gn. 0,79 g. 0,370–0,400.
Hauberg 1886 fig. 22: 15 + 8 varianter. 0.375.
Jesse 1928 nr. 703.
Lindahl 1955 fig. 24 nr. 19–35, 36–47.
a. REX DACIE
b. REX D'S'N'

Rigsrådet

jan. – sept. 1448

MALMØ

21. SKILLING
Hauberg 1886 fig. 23: 4 varianter.
Schou 1–10.

22. HVID
Hauberg 1886 fig. 24: 4 varianter.
Schou 11–14.
Assensfundet gn. af 78 stk. 0,75 g – 0,275 – 0,11 g.

Christiern I

1448 – 1481

MALMØ

23. HVID
a. R'D'
Hauberg 1886: 6 varianter.
Schou 1–15.
Assensfundet 53 stk. gn. 0,81 g 0,290–0,305.

b. REX·D'
Hauberg 1886: 13 varianter.
Schou 16–39.
Assensfundet 128 stk. gn. 0,72 g. 0,275–0,280.

c. D'G'R'D'
Hauberg 1886: 17 varianter.
Schou 40–69.
Assensfundet 191 stk. gn. 0,76 g. 0,260.

d. DEI G'R'D'
Hauberg 1886: 10 varianter.
Schou 70–99.
Assensfundet 82 ex. gn. 0,74 g. 0,270–0,305.

Hans

1481 – 1513

MALMØ eller KØBENHAVN

24. NOBEL
1496, 2 ex. (KM 14,75 g, E 14,74 g.)
Schou 2–3.
1502 Unik (St. 14,73 g). Kongen med glorie (St. Knud).
Berch s. 36. Schou 2.
Falsk nobel 1508, sølvafstøbning, se nedenfor nr. 252.

25. TREDOBBELT NOBEL
1496 Unik (KM 44,72 g).
Schou 1496 1.

26. DOBBELT NOBEL
1502 Unik (KM 27,90 g).
Schou 1502 1.
KM's exemplar blev 1933 købt fra hertugen af Saksen-Gothas samling. Muligvis stammer den fra den udvalgte prins Christian (V)s kunstkammer og er med hans enke Magdalene Sibylla kommet til Saksen (NNUM dec. 1959 s. 184). Victor Hermansen: Den udvalgte Prins og Rariteterne: Kulturminder Ny Række Bind III (Kbh. 1960) s. 37.

27. RHINSK GYLDEN
A. U.år. Oldenborgsk våbenskjold.
3,278 g – 0,739 – 2,424 g.
Schou U.år 1–6.

B. U.år. Holstensk våbenskjold med nældeblad.
3,249 g – 0,708 – 2,301 g.
Kendes ikke mere.
Lauerentzen [1710] Part II Sect. V Tab. I 3.
Schou U.år 7.
Wilcke 1920 s. 38–44 og 1950 s. 131.

28. HALV RHINSK GYLDEN
U.år (1,639 g – 0,739 – 1,212 g).
2 ex. (KM 1,54 g, E).
Schou U.år 8.

MALMØ

29. SKILLING
1,96–2,95 g.
1512 Schou 1–13.
U.år Schou 31–91.

30. SØSLING (halvskilling)
1,43 g.
1512. Schou 14. Unik (KM 1,43 g).
U.år. Schou 94–9.

31. HVID
0,60–0,90 g.
U.år Schou 124–167.
Assensfundet 703 ex.: Schou 125: 144 ex. gn. 0,73 g. 0,245–0,260.
– 127: 68 ex. gn. 0,77 g.
– 130: 31 ex. gn. 0,76 g.
– 148: 112 ex. gn. 0,75 g.
– 153: 253 ex. gn. 0,74 g. 0,280.

31A. KLUMPMØNT
slået med stemplerne af en hvid (cf. Schou 153). Unik? KM 7,75 g.
Schou. U.år 19.

KØBENHAVN

32. SKILLING
U.år. Schou 24–30.
Assensfundet 86 Schou 26: 16 ex. gn. 2,44 g.

34. HVID
0,74–0,86 g.
U.år Schou 119–123.

33. SØSLING (halvskilling)
1,09–1,20 g.
U.år Schou 93.

ÅLBORG

35. SKILLING
2,34–2,59 g.
U.år Schou 20–23.

36. HVID
0,66–0,96 g.
U.år. Schou 102–118.
Schou 102–6. Assensfund 27 ex. gn. 0,74 g. 0,270.
– 107–16. – 92 ex. gn. 0,75 g. 0,255–0,270.
– 117–8. – 23 ex. gn. 0,73 g. 0,245–0,260.

Christiern II

1513 – 1523

MALMØ

37. NOBEL
14,375 g – 0,979 – 14,08 g.
1516 Schou 1. 3 ex. (KM 16,06 g, St. 14,3 g, Gotha 14,00 g).
1518 Schou 1. 2 ex. (KM 14,21 og 14,31 g).
Sølvafslag se sølvgylden.
1516 ex. i KM er 1927 deponeret fra Stockholm (NNUM 1939 dec. s. 184).

38. SØLVGYLDEN
27,06 g – 0,875 – 23,68 g.
1516 Schou 2. 3 ex. (KM 28,85 g. E., privateje).
1518 Schou 2. 5 ex. (KM 28,45 g. St., Gotha 25,45 g, Bruun 3931 28,89 g, privateje).
1523 Schou 1–5. Prøve 1560: 0,889.
Sølvafslag 1516: 19 g (Bruun 3927), 8 g (St.).
Nyere afstøbninger foreligger.

39. SKILLING
2,61 g – 0,375 – 0,98 g.
A. 1514 Schou 1–2.
U.år Schou 16. Unik (Bruun 3942).

B. 1514 Schou 3–4.
1515 Schou 1–15.
U.år Schou 8–15 (Schou 9: 0,330, 0,426–0,442).
Guld- og sølvafslag se nfr. 42. Klipping.

C. 1515 Schou 16–19.

40. SKILLING
1515 Schou 20. Unik. Kendes ikke mere.
Brenner tab. X, 1.
Wilcke 1920 s. 235f. 1950 s. 159.
Rasmusson 1965 s. 329.

41. SKILLING
2,61 g – 0,375 – 0,98 g.
1516 Schou 4–5. 3 ex. (KM, Lund, St.).
1517 Schou 1–9.

42. KLIPPING (slået 1518–22 med skillingsstempler)
A. Schou U.år 26, 29, 30 (!) Ommøntet 1523 til Fjortenpenninge.
Guldafslag Schou U.år. 1. 2 ex. (KM 2,23 g, Bruun 3936, 2,4 g).
Sølvafslag, klumpmønt, klipping: Schou U.år 25 Unik (KM 7,32 g).
B. Schou U.år 31. Ommøntet 1523 til søslinge.
C. Schou 0. Ommøntet 1523 til hvide.
D. Schou 0. Skulle 1523 ommøntes til trepenninge. Kendes ikke.
Se ovenfor s. 30.

43. HVID
1,04 g – 0,246 – 0,25 g.
1513 Schou 1–3.

STED I NEDERLANDENE

44. SØLVGYLDEN, prøve
U.år. Schou 2. Unik (Paris). 11,72 g.
Jean Babelon i Arethuse I 1924 p. xxxv.
Christensen 1936, s. 416–8.
I feltet »18«, gammelt inventarnummer.
Stykket, der stammer fra St. Genovevas kloster, synes at være forsvundet og erstattet med en galvanisk copi. Schive Tab. XV. 23: Billon 10,155 g.

Frederik I

1523 – 1533

KØBENHAVN eller MALMØ

45. NOBEL
14,375 g – 0,979 – 14,08 g.
1532 Schou 1.3 ex. (KM 13,55 og 15,08 g, Paris 17 g).
Ernst 1938 s. 52.
Sølvafslag se sølvgylden.
Bagsideomskriften er lånt fra Jesu Sirachs visdom cap. 10 vers 4: IN:MANV:DOMINI:OMNIS:POTESTAS:TERRE:1532: »I Herrens hånd er al jordens magt«.

46. UNGERSK GYLDEN
3,49 g – 0,986 – 3,44 g.
1531 Schou 1. 3 ex. (KM med ring og øsken, Bruun med affilet øsken 3,48 g, E).
Ernst 1938 s. 52.
Bagsideomskriften er lånt fra Proverbiorum liber cap. 21 vers 2: »Sicut divisiones aquarum, ita *cor regis in manu Domini* quacumque voluerit inclinabit illud«: »Kongens hjerte er som bække i Herrens hånd; han leder det hen, hvor han vil.« – KM's exemplar blev indkøbt, uvist hvorfra, af Hielmstierne for 54 rdr. 1749 (se Galster 1933 s. 248; 74f.).

47. Sølvgylden. Afslag af nobel
1532. Schou 4. 2 ex. (Stkh. 28,5, Wien 29,52 g).

48. Halvanden sølvgylden. Unik Schou 2 (KM 45,58 g).

49. Halv sølvgylden. Afslag af nobel
1532 Schou 7–8 (KM 14,98 g, E).
– – 9–11.

50. Halv sølvgylden
1531. Schou 4. Unik (KM 14,26 g). Andre ex. støbte.
Ernst 1938 s. 41–52.
Bagsideomskriften, ERVDIMINI QVI IVDICATIS TERRAM, »Lader eder råde, I jordens dommere«, er taget fra Davids Psalmer 2 vers 10.
Falsk »sølvgylden« 1531 se nedenfor nr. 255.

LEJREN FOR KØBENHAVN
(SERRIDSLEV – ROSKILDE)

51. Skilling (10 hvide) kaldet Lejrskilling
4,00 g – 0,250 – 1,00 g.
1523 Schou 1. 2 ex. (KM 4,02 g, St.).
Schou 2–3. 3 ex. (KM 4,06 g, Bruun 3,97 g, privateje).
Schou 4–13.
U.år Schou 1–3.
1524 Schou 1. Unik (KM 4,03 g).
Schou 2–3. 5 ex.

KØBENHAVN

1532 Schou 6. Der kendes ingen ægte exemplarer af denne sølvgylden, kun støbte. Se nedenfor nr. 256.

52. Kvart sølvgylden
6,75–7,19 g.
1532 Schou 14–17.

53. Mark
10,45 g – 0,875 – 9,15 g.
1529 Schou 1. Unik (KM 10,90 g).
Wilcke 1933 s. 112. Ernst 1938 s. 49.

54. HALVMARK (8 skilling)
5,23 g – 0,875 – 4,57 g.
1532 Schou 18–37. 3,20–4,44 g.

55. SKILLING
2,40 g – 0,319 – 0,76 g.
1525 A. KOPEHAGENS Schou 2–5.
B. HAENIENSIS Schou 6–8.
Klumpmønt. Schou 1. 2 ex. (KM 16,13 g, Bruun 25,9 g).

56. FJORTENPENNING
1,83–2,34 g.
1524 Schou 4–5.
Ommøntet af Christiern II's første sort klippinge.

57. SØSLING
1,50–2,37 g.
1524 A. KOPEHAGEN Schou 40–49.
B. HAFNENS Schou 50–99.
Prøve 1934 af Schou 60 : 0,140.
Ommøntet af Christiern II's anden sort klippinge.

58. HVID
0,77 g – 0,250 – 0,19 g.
U. år. Schou 34.
– tyk. Schou 34a. 2 ex. (KM 2,25 g; Bruun 9281 2,45 g).
Ommøntet af Christiern II's tredje sort klippinge.

MALMØ

59. RHINSK GYLDEN
3,19 g – 0,750 – 2,40 g.
1527 Schou 1–3.
Galster 1956 s. 30–1 nr. 9.

60. HALVMARK (8 skilling)
5,23 g – 0,875 – 4,57 g.
U. år Schou 6–17. KM: 8 ex. 3,07 – 3,88 g.

61. SKILLING
2,40 g – 0,319 – 0,76 g.
1525 Schou 9–10.
1531 Schou 5.

62. FJORTENPENNING
1,64–2,20 g.
1524 Schou 6–13.
Hertil foreligger en klumpmønt, Schou 14. 14,48 g.
1525 Schou 16. 2 ex. (KM, Br.).

63. SØSLING
1,52–2,08 g.
1524 Schou 113–125.
1525 Schou 25–38.
1526 Schou 2–4.
1527 Schou 4–10.
1528 Schou 2. 2 ex. (KM, privateje). Ernst 1938 s. 49.

64. HVID
1524 Schou 133. 2 ex. (KM 2,28 g, Br. 1,83 g).

LANDSKRONE

65. FJORTENPENNING
1524 Schou 1–2. 2 ex. (Br. 1,70 g, St. 1,57 g).

66. SØSLING
1524 A. Electus. Ukronet skjold. Schou 18–19. 3 ex. (KM 1,91 g, Br. 1,55 g, St.).
B. – Kronet skjold. Schou 9–17. 1,64–1,76 g.
C. Kronet konge. Schou 100–112.
1525 Schou 21–24.

RONNEBY (SØREN NORBY LENSMAND)

67. SØSLING
1525 RADENBV Schou 44.
– ROTENBI Schou 45–67.
U. år Krone i st. f. Søren Norbys våben. Schou 30–31.
Schou U. år 31 har over skjoldet 22v, ved siderne s-x
3 ex. (KM, E). Devegge II s. 120 nr. 76 med (usandsynlig) fortolkning (KM 1,57 g).
Schou U. år 30 med BIEMSIS Unik (KM 1,25 g).

68. NOBEL (ukendt). Afslag i sølv
U. år. Schou 3. Med titlen »electus Norvegiæ« fra årene ca. 1523–5. Unik (KM 22,70 g). Jacob. Mus. Reg. 1696 T. XVIII. 1.
Der foreligger en del støbte. Se nr. 254.
Galster 1947 s. 606–612. Ernst 1948 s. 15–18.

69. NOBEL
14,375 g – 0,979 – 14,08 g.
U. år. Schou 1. Unik (KM 17,40 g).
Afslag i sølv. Schou 5. Unik (KM 14,20 g = halv sølvgylden).
Der foreligger en del støbte (sølv), således har en mønthandler i København ca. 1900 ladet udføre en del afstøbninger.

70. FJORTENPENNING
1524 Electus. Schou 4. 2,35 g. 9 ex.
Galster 1943 s. 2f.
Galster 1947 s. 606–612. Ernst 1948 s. 15–18.

71. FJORTENPENNING
1524. Kronet. Schou 15–22. 1,55–2,10 g.
Ernst 1920 s. 93–4 (1,65 g).
Galster 1947 s. 606–612. Ernst 1948 s. 15–18.

72. SØSLING
1524 Electus. Schou 6–8. 1,13–1,40 g.
Galster 1947 s. 606–612. Ernst 1948 s. 15–18.

73. SØSLING
1524 Kronet. Schou 126–131.
1525 Schou 39–43.
1526 Schou 5–7.

AALBORG

74. FJORTENPENNING
1524 Schou 3. Unik (Odense. Defekt 1,61 g).
Ernst NFM 1920 s. 94f.

75. SØSLING
1524 Electus. Schou 5. 2 ex. (KM 1,19 g, privateje).

76. Søsling
1524 Rex. Schou 23–29.
1525 – Schou 17–20.

77. Hvid
U. år. Schou 32–33.

UDEN STED

78. Tomark klipping
1532 Schou 13. Unik (Berlin 13,93 g).
NNÅ 1948 s. 101 ff.
Den er på grund af bogstaverne RD (= rex Daniæ) og den indgraverede bagsideindskrift henført til kongeriget, skønt den er af samme arbejde som de (holstenske) klippinge, der i begyndelsen af grevefejden blev slået på Gottorp og i Århus. Vægten er meget under, hvad en tomark skulde veje efter møntordningen 1524 (20,91 g). 1529 skulle en mark i Hamborg veje 19,48 g (Jesse 1928 s. 211).
Bagsideindskriften fra Psalme 21 vers 2: »Gud! Kongen skal glæde sig i Din kraft.«

79. Hulpenning. Blaffert
U. år. Schou 40.
Den er på grund af det *kronede* F (jfr. tomark klippingen) henført til kongeriget, skønt den ligeså godt kunne være slået i hertugdømmerne (Gottorp). Da vægten ligger mellem 0,40 og 0,53 g, vejer den øjensynlig dobbelt så meget som en penning efter møntordningen 1524 (0,24 g). En lybsk blaffert skulle efter 1501 veje 0,53 g (Jesse 1928 s. 209).

Søren Norby

Christiern II's hærfører i Skåne 1525

LANDSKRONE

80. Skilling
1525 Schou 4–5. 9 ex. 2,96–4,08 g.
Antiquarisk Tidsskrift 1846–8 s. 231.

Rigsrådet

1533-4

MALMØ

81. TOSKILLING
1533 Schou 1–2.

CHRISTIERN II

under grevefejden 1534-36

MALMØ eller KØBENHAVN

82. TOMARK KLIPPING
1534 Schou C. III 1534–1. Unik (KM 14,80 g).

83. TOMARK KLIPPING
1535 Schou C. III 1535–17. 2 ex. (KM 14,42 g, Bruun 14 g).
82-83 af Schou og Reynold Junge 4–5 urigtig henført til Christian III, se Wilcke 1950 s. 227ff.

84. HALV-SØLVGYLDEN
1536 Schou 1. 2 ex. (KM 13,40 g, Lund 14 g).
MANVS · DEI · ERVET · ME · IMPII · CARCERIS · AN° · 4 ·
»Guds hånd skal udfri mig i det skændige fangenskabs 4. år.«

85. FIRSKILLING
1535 Schou 18–36. (KM 3,35 g).
IMMERITI · CARCERIS · APVD · HOLSATAS · 3 ·
»3. år af det ufortjente fangenskab hos holstenerne.«

MALMØ

86. FIRSKILLING
1535 Schou 13–17.

KØBENHAVN

87. HVID
1535 Schou 37–39. (KM 0,29 g, Br. 0,41 g).

88. HVID
U. år. Schou 9. (KM 0,63 g).
Med kong Hans' navnebogstav.

Christiern II og grev Christopher af Oldenborg

1534–1536

MALMØ eller KØBENHAVN

89. UNGERSK GYLDEN
U. år. Schou 2. Unik (KM 3,48 g).

91. FIRSKILLING
1535 Schou 1–12.
U. år. Schou 3–8.

90. DOBBELT UNGERSK GYLDEN
U. år. Schou 1. Unik (KM 6,98 g).

Christian III

1535–1559

ÅRHUS

92. TOMARK KLIPPING
A.
1535 Schou 49. R. J. 6a.
14,38 g – 0,437 – 6,29 g.

B. 1535 Schou 48,50. R.J. 6b.
12,12 – 0,437 – 5,30 g.
De første klippinge, som blev udmøntet i Århus, holdt 8 lod (14,38 g – 0,500 – 7,19 g). R.J. s. 109. De kendes ikke i nutiden.

93. Otteskilling klipping
1535 Schou 239. R.J. 7.
KM; 3,32 g.

94. Firskilling klipping
1535 Schou 240. R.J. 8.
KM: 1,51 g.
Klippinge nr. 92–4 er efter præget helt hertugelige (holstensk nældeblad) og kan måske oprindelig være bestemt til udmøntning på Gottorp. De foreliggende exemplarer vejer adskilligt mindre end det forordnede. Disse klippinge er da også betegnede som dansk (ikke tysk) mønt.

95. Firskilling
A. 3,71 g – 0,312.5 – 1,16 g.
1535 Schou 65–8. R.J. 9. Årstal under brb., oo ved skjoldet.
B. 3,06 g – 0,250 – 0,77 g.
1535 Schou 69–99 RJ 10. 35 ved skjoldet.
En tredje variant uden møntmærke (kløverblad) på bs. (3,15 g – 0,219 – 0,69 g) kendes ikke i nutiden R.J. s. 110.
Prøve 1934 af Schou 89: 0,268.

96. Toskilling
1536 Schou 1–17. R.J. s. XXIII. Antedateret
Prøve 1934 af Schou 15: 0.203.
For Århusmønterne nr. 92–96 se Thomsen (1838) 1938 og Galster 1956.

ROSKILDE

97. Tomark
14,38 g – 0,406 – 5,84 g.
1535 Schou 1–16. R.J. 11.

98. Mark
7,19 g – 0,406 – 2,92 g.
1535 Schou 18–45. R.J. 12. Prøve 1934 af Schou 22: 0,440.

99. Firskilling
3,06 g – 0,250 – 0,77 g.
1535 Schou 146–238. R.J. 13.

100. Toskilling
1,75 g – 0,187 – 0,33 g.
1536 Schou 78. R.J. 15. Unik (Ermitagen, Reichel V 149).

101. JOACHIMSTALER
28,75 g – 0,906 – 26,05 g.
A. 1537 Schou 1.
Unik (KM. Beskrivelsen 109 (støbt) ombyttet med Thomsen 103 (fra Timm 430), overvægtig 36,31 g).

102. B. 1537 Schou 2–13. R.J. 20.

103. HALV JOACHIMSTALER
14,38 g – 0,906 – 13,03 g.
1537 Schou 14–17. R.J. 21. 5 ex.

104. FIRSKILLING
3,15 g – 0,219 – 0,69 g.
1535 Schou 100–135. R.J. 14. Antedateret.
Prøve 1934 af Schou 117: 0,280 og 119: 0,254.

105. TOSKILLING
1,75 g – 0,187 – 0,33 g.
1536 Schou 18–73. R.J. 76.
Prøve 1934 af Schou 42–62: 0,202.

106. SKILLING
1,15 g – 0,156 – 0,18 g.
1536 Schou 79–112. R.J. 17.

RIBE

107. FIRSKILLING
3,15 g – 0,219 – 0,69 g.
1535 Schou 136–145. Antedateret (R.J. s. xxiv).

108. TOSKILLING
1,75 g – 0,187 – 0,33 g.
1536 Schou 74–77.

109 SKILLING
1,15 g – 0,156 – 0,18 g.
1536 Schou 113–119.

HERTUGDØMMERNE

Valdemar og Henrik

1330 – 1364 – 1375

FLENSBORG

110. WITTEN CA. 1359–80
(1,29 g – 0,779 – 1,00 g).
10 fund med 88 ex.
Hauberg 1886 fig. 2 (7 varianter).
Jesse 1928 nr. 339.
Nöbbe 1930 fig. 1.
Galster 1934 fig. 76.
Galster 1942 nr. 2.
Lindahl 1955 nr. 1–10.
Galster 1967.
Til Fritze Lindahls anførte 8 fund skal føjes Lelkendorf, Neukalen i Meklenborg 1902: 1110 mønter, hvoraf 2 fra Flensborg og 2 fra Ribe, samt Glasow 10 km fra Lelkendorf 1866: 608 mønter, hvoraf 2 fra Flensborg (O. Oertzen i Berl. Münzbl. 1902 s. 107f.).

111. VIERTELWITTEN CA. 1359–80
(0,34 g – 0,530 – 0,18 g).
7 fund med 49 ex.
Hauberg 1886 fig. 3 (3 varianter).
Jesse 1928 nr. 340a–b.
Nöbbe 1930 fig. 2.
Galster 1934 fig. 77.
Galster 1942 nr. 3.
Lindahl 1955 nr. 11–17 (7 varianter).
Galster 1967 fig. 2.

Holstensk besættelse

(GREVERNE KLAUS og HENRIK) 1375–86

112. WITTEN CA. 1380–86
1,14–1,27 g.
4 fund med 6 ex.
Hauberg 1886 fig. 1.
Jesse 1928 nr. 371.
Nöbbe 1930 fig. 3.
Galster 1934 fig. 75.
Galster 1942 nr. 4.
Lindahl 1955 fig. 3 nr. 18–20.
Galster 1967 fig. 3.

Gerhard Henriksen

hertug 1386 – 1404

113. DRELING (dreiling, trepenning) ca. 1392–98
0,73–1,18 g. 0,675,0,759 efter prøver.
7 fund med 132 e–x.
Hauberg 1886 fig. 4 (4 varianter).
Jesse 1928 nr. 427.
Nöbbe 1930 fig. 4 (ca. 20 stempelvarianter).
Galster 1934 fig. 78.
Galster 1942 nr. 5.
Lindahl 1955 fig. 4 nr. 21–29.
Galster 1967 fig. 4.

Frederik I

1490 – 1533

HUSUM

114. SØLVGYLDEN, kaldet Husumdaler
1522 Schou 1. 10 ex. KM 28,90 g. Galster 1934 fig. 103.
Afslag på tung blindmønt: 35,21 g Unik. Wilcke 1933 s. 114, kaldet tomark. Wilckes samling III 1946 s. 9 nr. 1. Wilcke 1950 s. 184.
Afslag på guldblik. Unik (KM 6,35 g).

115. MARK
19,48 g – 0,906 – 17,64 g.
1514 Schou 1–2. 11 ex.

116. HALVMARK (otteskilling)
9,74 g – 0,906 – 8,82 g.
1514 Schou 3. 5 ex.

117. KVARTMARK (firskilling)
4,87 g – 0,906 – 4,41 g.
1514 Schou 4. Unik (Ermitagen 4,66 g).

118. DOBBELTSKILLING
3,39 g – 0,750 – 2,54 g.
A. 1514 Schou 5. 2 ex. (KM 3,35 g, Ermitagen 3,40 g).

119.
B. 1514 Schou 6. Unik (KM 3,24 g).
C. 1514 Schou 7. Unik (KM 3,19 g).
1518 Schou 1. Unik (KM 3,75 g).
1520 Schou 4. Unik (Sammlung Vogel 1927 nr. 1035 Taf. 9 3,19 g).
1522 Schou 2.
U. år. Schou 21–30; 31.
D. 1520 Schou 1–3. 7 ex.

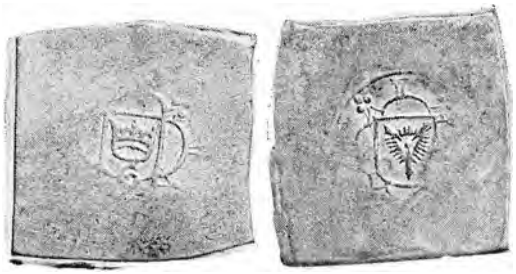
120. SKILLING
2,26 g – 0,563 – 1,27 g.
A. 1514 Schou 8–9. 2 ex. (KM 2,05, 2,12 g).
1516 Schou 1. Unik (KM 2,06 g).
U. år. Schou 42–49. 12 ex. 1,77–2,28 g.
B. U. år. Schou 39–41. 4 ex. 2,05 g.

121. SØSLING
1,12 g – 0,500 – 0,62 g.
1516 Schou 2. 2 ex. (KM slidt, perf. 1,05 g, Berlin 1,15 g).
U. år se Gottorp.

122. RHINSK GYLDEN
3,25 g – 0,750 – 2,44 g.
1531 Schou 1–4. 6 ex. 3,23–3,25 g.
U. år Schou 1–4. 4 ex. 3,23 g.

123. SØLVGYLDEN KLIPPING
29,23 g – 0,875 – 21,92 g.
U. år Schou 0. 2 ex. (Berlin: 28,137 og 28,211 g).
NNÅ 1948 s. 102–4. Wilcke 1950 s. 224–5.
Det kronede G må antages at betegne Gottorp. Mønten formodes at være omtrent samtidig med klippingen ovfr. nr. 78 eller mulig fra tiden mellem Frederik I's død 10. april og hertug Christierns hylding som hertug 8. juni 1533.

124. DOBBELTSKILLING
4.17 g – 0,469 – 1,96 g eller 4,03 g – 0,484 – 1,95 g.
A. 1523 Schou 1–8 3,90–4,33 g.
U. år Schou 32–38 9 ex. 2,81–3,50 g.
B. 1523 Schou 9 5 ex. 4,14–4,23 g.
1524 Schou 1–2 11 ex. 4,21–4,40 g.
1525 Schou 1–4 14 ex. 3,86–4,37 g.
1526 Schou 1–23 3,38–4,15 g.
1527 Schou 1–28 3,42–4,30 g.
1533 Schou 1–2 4 ex.
C. U. år Schou 5–20 2,96–3,61 g.
U. år Schou 32–38 3,04–3,48 g.

125. SKILLING
2,21 g – 0,500 – 1,10 g.
A. U. år Schou 42–49 1,77–2,28 g.
B. U. år Schou 39–41.

126. SØSLING
1,12 g – 0,500 – 0,61 g.
A. 1532 Schou 1–5 0,93–1,34 g.
1533 Schou 0 Unik (KM 1,17 g. NFM XIV s. 274).
U. år Schou 50–71 1,15–1,50 g.

127. B. U. år Schou 72.

128. BLAFFERT
Schou U. år 74. 3 ex. (KM 0,53 g, Bruun 0,52 g, privateje 0,49 g).
Nöbbe 1938 s. 157 nr. 1–2. Ernst 1953 s. 9.
Henførelsen til F. I er usikker (jfr. Wilcke 1950 s. 355–6, i hvert fald urigtigt henført til Johan Adolph som biskop af Lybæk 1586–1607).

129. HULPENNING
Schou U. år 76. 3 ex. (KM 0,18 g, Bruun, privateje).
Henførelsen til F. I er usikker, jfr. lignende henført til C. III Flensborg, Hede 24 og 25.
Blafferte med det oldenborgske våbenskjold og hulpenninge med dette i en hamborgsk stadport, som undertiden er henført til C. I eller F. I som hertug, henføres med større sandsynlighed til grevskabet Oldenborg, slutningen af det 15. årh.

Christian III

1533 – 1559

GOTTORP

130. Rhinsk gylden
3,19 g – 0,764 – 2,44 g.
U. år (1534) Schou 1–2. R.J. s. XVIII.1. 5 ex. 3,15–3,23 g.

131. Rhinsk gylden
3,19 g – 0,764 – 2,44 g.
1536 Schou 1–7. R.J. s. XX.18.

132. Dobbeltskilling
3,90 g – 0,473 – 1,84 g.
1534 Schou 1–7.
1536 Schou 8–12. R.J. s. XX.19.
1537 Schou 1–25. R.J. s. XX.22.

133. Søsling
1,01 g – 0,500 – 0,50 g.
1534 Schou 8–9. R.J. s. XVIII.3.

GULLAND

VISBY

134. GOTE (ørtug) ca. 1320–ca. 1380
Hauberg 8–32: 1,20–1,37 g. LLt s. 104, 1a–c–2.

135. GOTE (ørtug) ca. 1380–ca. 1420
Hauberg 33–46: 0,95–1,10 g. LLt 3.

136. GOTE (ørtug) ca. 1420–1440
Hauberg 47–80: 0,60–0,80 g. LLt 4–5.
Rasmusson 1938 b. 125-7.

137. HULPENNING
Hauberg 81-83: 0,12 – 0.17 g. LLt 2 a-e.

Erik af Pommern

1436 – 1449

138. GOTE (ørtug) ca. 1448.
HAUBERG 84 LLt s. 106,6.
Mønten var unik i Stkh., den nævnes ikke i den ældre litteratur, og dens proveniens er ukendt. Den var forsvundet, da Hauberg i 1880'erne tegnede Visbymønterne i Kungl. Myntkabinettet, og han må ikke have vidst, at den var tegnet af Hildebrand (s. 895, nr. 798), således at han ikke har givet noget billede af denne enestående mønt. For ganske nylig er hos en møntsamler i København et andet exemplar kommet frem; det er en stempelvariant, og det er ikke så velbevaret som det først kendte (0,49 g). Den heldige samler, der meget beredvilligt har stillet sin mønt til rådighed for publikationen her, mener at have erhvervet mønten på landet i Jylland.

Christiern I

1449 – 1481

139. HVID 0,55–0,87 g.
Hauberg 85–101. Schou 100–132. LLt s. 156 nr. 1–4.

140. HVID
0,75–0,80 g. 0,153.
Hauberg 109–113. Schou C II 32–37. LLt s. 157.5.
En hvid med afklippede omskrifter er opført som en penning af Hbg. 131, Schou F. I U. år 45.

Hans

1481 – 1513

141. Hvid 0,80 g. 0,264
Hauberg 102. Schou 227. LLt s. 158–6. 2 ex.
(KM 0,80 g).

142. Hvid 0,65–0,80 g. 0,160
Hauberg 103–108. Schou (Hans U. å.) 228–235. LLt 7a–b.

Søren Norby, Lensmand

1517 – 1525

143. Skilling 3,95–4,35 g
1524 Hauberg 125–127. Schou 2–5. LLt 2a–b.
1525 Hauberg 128. Schou 2–5. LLt 3. R.
1524 Klumpmønt 19,30 g. Schou 1. Unik (KM).
1525 Klumpmønt 16,30 g (forgyldt) Schou 1. Unik (KM).

144. Skilling 2,30–2,67 g
U. år (1523?) Hauberg 114–118. Schou 1–15. LLt 1a–c. R.

145. Hvid 0,70–0,75 g
U. år. Hauberg 119–124. Schou 16–27, LLt 4a–b.

Frederik I

1525 – 1533

146. Hvid 0,75–0,80 g
U. år. Hauberg 129–30. Schou 41–44. LLt 5a–b.

Christian III

1535 – 1559

147. Skilling 1,20–1,37 g
1535 Hbg. 132–140. Schou 241–255. LLt 6a–b.
1536 Hbg. 141–144. Schou 120–125. LLt 7.
1537 Hbg. 145. Schou 23. LLt 8. R.

NORGE

Hans

1481 – 1512

BERGEN

148. SKILLING
U. år. Schive 0. Schou 92. 3 ex. (KM 2,22 g. Bruun 9222: 2,13 g og privateje).

149. SØSLING
(1,57 g – 0,344 – 0,54 g).
U. år. Schive XIV. 2. Schou 100. R.

150. SØSLING
U. år. Schive XIV 1. Schou 101. R.

155. HVID
U. år. Schive XIV.12–25. Schou 187–213. Ernst 1940 3–13. 22 ex. i KM: 0,48–0,85 g.

151. HVID
(0,548 g – 0,312 – 0,21 g.)
U. år. Schive XIV. 3–4. Schou 168–9.
Tinafslag af Schou 168 (Unik i KM).

152. HVID
U. år. Schive 0. Schou 170. Ernst 1940 1. Unik (KM 0,80 g).
Kobberafslag Schive XIV.5. Schou 170a (Unik i KM).

153. HVID
U. år. Schive XIV.6–11. Schou 171–186.

154. HVID
U. år. Schive 0. Schou 0. Ernst 1940 s. 77 fig. 3. Unik (KM 0,50 g).

OSLO

156. HULPENNING
(0,18 – 0,125 – 0,04 g).
U. år. Schive XIV.37. Schou 226. R 6 ex.

157. HVID
U. år. Schive XIV.26–30. Schou 214–8. Ernst 1940 14–20.
7 ex. i KM: 0,47–0,88 g.

158. HVID
U. år. Schive XIV. 31. Schou 219. Unik (KM 0,72 g).

159. HVID
U. år. Schive XIV. 32–3. Schou 220. Ernst 1940. 21.

160. HVID
U. år. Schive XIV.34. Schou 221. Ernst 1940. 22–23. 3 ex.

161. HVID
U. år. Schive XIV.35–36. Schou 222–3. Ernst 1940. 24–25.
2 ex.

162. HVID
U. år. Schive 0. Schou 0. Ernst 1940. S. 77 fig. 2. 3 ex.
(KM fra Ernst 0,71 g. KM NNÅ 1956 s. 210 0,62 g.
Oslo NNÅ 1967 s. 184 fig. 3 0,51 g.
NNUM 1969 s. 32f., 50f. og 186.

Christiern II

1513 – 1523

UDEN STED

163. SKILLING (Firehvid)
2,61 g – 0,375 – 0,98 g.
U. år. Schive XV.6. Schou 17.
2 ex. (KM 2,26, Bruun 2,02 g).
Schive s. 138: 2,30 g. 6 ½-lødig (0,406).

OSLO

164. SKILLING
U. år. Schive XV.7–9. Schou 18–24.
S.s. 138: 1,70–2,17 g. 4-lødig (0,250).

Interregnum 14. april 1523–5. august 1525.
(Hans Mule, slotsherre på Akershus (1516–25))

165. DOBBELTHVID
U. år. (1523–4) Schive XV.24–26. Schou 1–6. 0,60–1,18 g.

Frederik I

1524 – 1533

OSLO

166. Skilling (Firehvid)
2,05 g – 0,250 – 0,51 g.
1525 Schive XVI.1. Schou 11. Unik (Bergen 1,80 g).

167. Skilling
(1526) 2,05 g – 0,219 – 0,49 g.
1525 Schive XVI.2–4. Schou 12–15. 1,61–1,80 g.
1526 Schive XVI.5. Schou 1.
1528 Schive XVI.6. Schou 1.
1530 Schive XVI.7. Schou 4.
U. år Schive XVI.11–13. Schou 27–29.

168. Skilling
1531 Schive 0. Schou 6. Unik (KM defekt 1,44 g).

BERGEN

169. Skilling (Firehvid)
1,83 g – 0,281 – 0,82 g.
1530. Schive XVI.8–10. Schou 1–3. 1,71–2,07 g.

170. Skilling
U. år. Schive XVI.14–17. Schou 18–26. 1,58–2,17 g.

171. Hvid
0,73 g – 0,250 – 0,18 g.
U. år. Schive XVI.18–19. Schou 35–39.

Christiern II

1531 – 1532

HAMAR eller OSLO

172. MARK, KLIPPING
1531 Schive XV.5. Schou 2. (KM 6,72 g).
Efter stregprøve 0,875, finvægt 5,86 g.
1532 Schive 0. Schou 0. Skaare 1963. Unik (Oslo 6,45 g)
efter prøve 0,970 – 0,980, finvægt 6,26–6,32 g.

173. TOMARK, KLIPPING
1531 Af samme Stempler som marken, men 13,06 g. Unik.
Berlin.

174. SØSLING, KLIPPING
(1,34 g – 0,875 – 1,19 g.)
U. år Schive XV.14–15. Schou 1–3. R.

174A Skilling (?) af samme stempler, men 3,10 g (KM).

Christian III

1536 – 1559

OSLO (som »HERES NORVEGIE«)

175. SKILLING (Firehvid)
1535 Schive XVII.9. Schou s. 50 nr. 1.
Efter Schive s. 150: 1,70 g – 0,219 – 0,37 g.

BERGEN

176. SKILLING (Firehvid)
1533 (!) Schive XVII.6–7. Schou 1–2. RR.
1537 Schive XVII.10–12. Schou 18–22.

NORSKE ÆRKEBISKOPPER

NIDAROS (TRONDHJEM)

Gaute Ivarsson

1479 – 1510

177. HVID
0,56–0,76 g.
U. år. Schive XVII.24–27. Schou 1–13. Ernst 1940. 26–36.

178. HULPENNING
0,10–0,28 g, gennemsnit (7 ex.) 0,19 g ca. 0,250.
U. år Schive XVII.30. Schou 14.
Efter Ernst 1940 s. 80: kongelig udmøntning.

179. HULPENNING 0,12–0,27 g, gnsnt. (13 ex.) 0,19 g.
U. år Schive 0. Schou 15.
Efter Ernst 1940 s. 80: kongelig udmøntning.

180. HULPENNING 0,10–0,41 g, gnsnt. (12 ex.) 0,26 g
U. år Schive XVII.29. Schou 16.

181. HULPENNING 0,16–0,19 g, gnsnt. (4 ex.) 0,18 g
U. år Schive 0. Schou 17. 4 ex.

Erik Valkendorf

1510 – 1522

182. SKILLING
1,64 g–2,52 g.
1518 Schive XVIII.1–2. Schou 1–2. RR.
1519 Schive XVIII.3–4. Schou 1–3.
U. år Schive XVIII.9–12. Schou 1–8.

183. SKILLING
U. år Schive XVIII.5–8. Schou 9–13. R.

184. HVID
0,60–0,69 g.
U. år Schive XVIII.13. Schou 14–15. R.

185. HULPENNING
U. år Schive XVIII.14–16. Schou 16–19. R.

Olav Engelbrektsson

1523 - 1537

186. MARK
(7,32 g - 0,562 - 4,12 g.)
U. år Schive XVIII.17. Schou 1.
3 ex. (KM 7,35 g, Bergen 6,84 g, Oslo 6,73 g).

187. SKILLING (Firehvid)
(1,86 g - 0,312 - 0,58 g.)
U. år Schive XVIII.18-25. Schou 2-11.

SVERIGE

Albrekt af Meklenborg

1363 - 1389 (1395)

STOCKHOLM

188. ØRTUG
(1,29 g - 0,816 - 1,053 g.)
Type I. Hild. 648. Bruun 11220 (154). LLt s. 108. 1. R.

189. ØRTUG
Type II. Hild. 649-50. Bruun 11221-2 (155-61) LLt 2-4c. R.
Hild. 649: ALBERTVS REX
Hild. 650: - DEI GRACIA

190. HULPENNING
0,20-0,30 g.
Kronet hoved. Hild. 654-8. Bruun 11226-9 (169-178). LLt s. 97 XXXII. 1a-11.
Mange varianter, med og uden skæg. Jfr. det skæggede hoved i kong Albrekts sekret (LLt 2).
Udmøntet før og efter Albrekts tid.

191. HULPENNING
Kronet S. Hild. 663-5. Bruun 11234-6 (182-188). LLt XXXIIIB 2a-3.
Mange varianter (bitegn: ringe).

VESTERÅS

192. HULPENNING
Kronet A. Hild. 659–662. Bruun 11230–3 (179–181).
Mange varianter (bitegn: stjerner, ringe) LLt s. 99 XXXIIIA, 1a–f.

KALMAR

193. ØRTUG
Type III. Hild. 651. Bruun 11223–4 (162–4). LLt 5a–8. R.

SILVBERGET

194. ØRTUG
Type IV. Hild. 652. Bruun 11225 (165–8). LLt. 9a–10b R.

Erik af Pommern

1396 – 1439

STOCKHOLM

ØRTUG
1,10 g – 0,779 – 0,857 g.
195. ØRTUG type I. Hild. 678. Bruun 11239–44 (189–194). LLt 1a–b.

196. ØRTUG type II. Hild. 679. Bruun 11245–50 (195–198). LLt. 3.

197. ØRTUG type III. Hild. 680. Bruun 11251–64 (199–208). LLt 2.

VESTERÅS

ØRTUG
1,20 – 0,734 – 0,884 g.
198. ØRTUG. Type I. Hild. 681. Bruun 11265–74 (209–13). LLt 5a–b.

199. ØRTUG. Type II. Hild. 682. Bruun 0. LLt 6a–b–7. R.

ÅBO

200. ØRTUG
1,057 g – 0,808 – 0,854 g.
Hild. 683. Bruun 11275 (214). LLt 8a–b. R.

201. SEKSPENNING
0,865 g – 0,528 – 0,457 g.
Hild. 684. Bruun 11276–7 (215). LLt 9a–b. R.

202. FIREPENNING
0,813 g – 0,518 – 0,42 g.
Hild. 685 – Bruun 11278–82 (216–20). LLt 10. R.

Christopher af Bajern

1440 – 1448

STOCKHOLM

203. ØRTUG
c. 1,10 g – 0,800 – 0,89 g
Type I. Hild. 688. Bruun 11288–94 (223–7).
Ant. 340–2. LLt 2a–c. R.

204. ØRTUG
Type I. var. α uden kors, ring t.h. KM 1,11 g.
Thomsen 11657. LLt 4. R.

205. ØRTUG
Type II. Hild. 689. Bruun 11295–7 (228–9). LLt 5. R.

206. HULPENNING. Unik? (KM 0,31 g) Hild., Bruun, LLt 0.
Henførelsen usikker.

ÅBO

207. ØRTUG
HILD. 690. Bruun 11298 (230). LLt 6. R.

Karl Knutsson Bonde

1448 - 1457

STOCKHOLM

208. ØRTUG
1,54 g – 0,625 – 0,96 g, efter møntordning 1449, men efter de foreliggende mønter (Wallroth og Thordeman): 1,36 g (af 36 ex.) – 0,592 – 0,80 g.
Type I. Hild. 691. Bruun 11299–11300 (231–232). LLt 1a–b. R.

209. ØRTUG
Type II. Hild. 692. Bruun 11301–3 (233–236). LLt 2a–b. R.

214. ØRTUG
(1,27 g – 0,556 – 0,706 g efter Thordeman 1936 s. 42.)
Type I. Hild. 699. Schou 1–7. Bruun 11316a–b (254). LLt 1. R.

210. ØRTUG
Type III. Hild. 693. Bruun 0. LLt 4a–b. R.

211. ØRTUG
Type IV. Hild. 694. Bruun 0. LLt 5. R.

212. ØRTUG
Type V. Hild. 695. Bruun 11304–9 (237–242). LLt 3a–b.

ÅBO

213. ØRTUG
Hild. 696. Bruun 11310 (243–7). LLt 6.

Christiern I

1457 - 1464

STOCKHOLM

215. ØRTUG
Type II. Hild. 697. Schou 8–12. Bruun 11316e–p (249–53). LLt 2.

216. ØRTUG
Type III. Hild. 698. Schou 13–40. Bruun 11316c–d (248). LLt 3.

Interregnum

1465 – 1467

STOCKHOLM

217. ØRTUG
Type I. Hild. 686. Bruun 11283 (222). LLt 1.
Lagerqvist 1961 s. 64f. fig. 6, gn. 1,43 g – 0,605 – 0,87 g.

218. ØRTUG
Type II. Hild. 687. Bruun 11284–5 (0). LLt 2a–b. R.
Lagerqvist 1961 s. 64f. fig. 7–8, gn. 1,37 g – 0,605 – 0,83 g. Variant med stjerner i ☩ .

Sten Gustafsson Sture

1471 – 1497, 1501 – 1503

STOCKHOLM

ØRTUG
1,56 g – 0,500 – 0,78 g (Wallroth 1918 s. 10).

219. 1478 Hild. 701. Bruun 11322–6 (260–1). Rasmusson 1970 bild 1. LLt 2a–e. Varianter: 1478○ ∽ over skjoldet. Bruun 11325 (259) LLt 2b.
80 Hild. 704. Bruun 11327. Rasmusson 1970 bild 2. LLt 2c. Tidligere (afHild.) henført til 1480.
U. år Hild. 706. Bruun 11318–21 (256–8). Rasmusson 1970 bild 6. S eller ∽ over trekroner-skjoldet på mange ex. og diverse bitegn.

220. ØRTUG
220. U. år (før 1478) Hild. 700. Bruun 11317 (255). Rasmusson 1970 bild 4. LLt 1. R.

Halvørtug (fyrk, 4 penninge).
0,99 g – 0,375 – 0,37 g (Wallroth 1918 s. 10).

221. Type I. 1478 (Hild. 702) Bruun 11334–8 (265–7).
78 Hild. 702 Rasmusson 1970 bild 7.
8 LLt 8.

222. HALVØRTUG
Type II. 1478 (Hild. 703).
78 Hild. 703 Rasmusson 1970 bild 3. LLt 9b. R
8 Hild. 705 LLt 9d.
U. år Hild. 707 Bruun 11328–333 (262–5). LLt 14.

VESTERÅS

223. ØRTUG
1,56 g – 0,500 – 0,78 g (Wallroth 1918 s. 10).
U. år Hild. 708. Bruun 11339 (268) 1,34 g.
Rasmusson 1970 s. 129 nr. 4. R.

224. ØRTUG
U. år Hild. 709. Bruun 11340–8 (269–277). Rasmusson 1970 bild 9.
LLt 5a–h.

225. HALVØRTUG
0,99 g – 0,375 – 0,37 g (Wallroth 1918 s. 10).
U. år Hild. 710. Bruun 11341–66 (278–292). Rasmusson 1970 bild 10.
LLt 16a–m.

ÅBO

ØRTUG (udmøntningsformel ukendt, som Stockholm?)
226. U. år (1496ff.?) Hild. 711. Bruun 11367–8 (293–4).
Rasmusson 1970 bild 11.
LLt 7.

227. HALVØRTUG
U. år Hild. 0. Bruun 11369 (295). Rasmusson 1970 bild 12.
LLt 18: 6 ex. kendt R.

Nils Bosson Sture, lensmand i Dalerne

1466–1493

VESTERÅS

228. ØRTUG
U. år Unik (Stk. 1,42 g). Lagerqvist 1962 s. 81 fig. 1 og samme 1970 s. 136 fig. 1.

229. HALVØRTUG
U. år Unik (Stk. 0,61 g). Lagerqvist 1962 s. 81 fig. 2.
Samme 1970 s. 136.
Disse mønter var tidligere henført til »Daljunkeren«, der 1527–8 søgte at vække oprør i Dalerne mod Gustav Vasa. Se i øvrigt Lagerqvist 1962. Flere forfalskninger.

Hans (Johan II)

1497 – 1501

STOCKHOLM

230. ØRTUG
1,56 g – 0,500 – 0,78 g (1,38 g (af 5 ex.) – 0,568 – 0,78 g).
U. år Hild. 712. Bruun 11316r (296). Schou 2. Rasmusson 1970 bild 13. LLt 2. R. KM 1,26 g.

231. ØRTUG
U. år Hild. 714. Bruun 11316 g (297) Schou 1. Rasmusson 1970 bild. 14. LLt 1. KM 1.43 g.

232. HALVØRTUG
(0,90 g (af 9 ex.) – 0,388 – 0,35 g).
U. år Hild. 713. Bruun 11316w–x (298) 0,94 g. Schou 13–15. Rasmusson 1970 bild 15. LLt 6.KM 0,90–0,93 g.

233. HALVØRTUG
U. år Hild. 715. Bruun 11316s (300). Schou 4. Rasmusson 1970 bild 17. LLt 4. R.

234. HALVØRTUG
U. år Hild. 716. Bruun 11316t–v (299) Schou 5–12. Rasmusson 1970 bild 16. LLt 5. R.

VESTERÅS

235. ØRTUG
U. år Hild. 717. Bruun 11316y (301). Schou 3.LLt 3. R.

236. HALVØRTUG
U. år Hild. 718. Ant. 531. Bruun 11316z–æ (302). Schou 17–18. LLt 7. R.

237. HALVØRTUG
U. år Hild. 719. Bruun 11316ø–bb (303–5). Schou 19–30. LLt 8a–h. R. KM 0,71–1,05 g.

238. HALVØRTUG
U. år Hild. 720. Bruun 11316cc–ff (306–7). Schou 31–40. LLt 9a–f. R. KM 5 ex. 0,89–1,01 g.

Svante Nilsson Sture

1504 – 1512

VESTERÅS

239. ØRTUG
U. år LLt 1. 2 ex. kendte (Uppsala og privateje 1,52 og 1,26 g). Henved 0,800.
Rasmusson 1970 bild 22. Kopier efter Brenner foreligger.
LLt 30.

240. HALVØRTUG (Fyrk)
(ca. 0,95 g – 0,333 – 0,32 g.)
U. år Hild. 721. Bruun 11370–3 (308). LLt 3a–d, 4a–c, 5, 6a–b, 7.
Rasmusson 1970 bild 23 og 24.

Sten Svantesson Sture

1512 – 1520

STOCKHOLM

241. GULDGYLDEN, afslag i kobber. Unik, fundet 1908 ved gravning i slotsbakken, Stockholm (Stkh.).
Det må stå hen, om mønten er slået som prøve i kong Hans' tid eller senere.
LLt 3.

243. ØRTUG
1512 Hild. 735. Bruun 11375–6 (309) LLt 5. Rasmusson 1970 bild 25. R.
– var. S uden krone og stjerner. Hild 734. LLt 4. Rasmusson 1970 bild 26. R.
– Tykmønt, slået med disse stempler. Hild. 733.

242. MARK 1512
15,65–18,23 g. 0,829. 7 ex.
Hild. 729–731. Appelgren 1923 II 6, 7, III 1.
LLt 1a–c.
Afslag i guld i Dresden 31,61 g. NNÅ 1970 titelkobber, farveplanche.
Forfalskninger, prægede og støbte foreligger, se nr. 260.

244. HALVØRTUG
1515 Hild. 736. Bruun 11378.
LLt 6a–b. R.
Rasmusson 1970 bild 28.
var. Hild. 737. Bruun 11377.
LLt 7a–b. R. Rasmusson 1970 bild 27.
U. år Hild. 0. Bruun 11386–9 (314–7).
LLt 8a–b. Rasmusson 1970 bild 30.
var. Hild. 738. Bruun 11379–84 (310–3). LLt 9a–g.
Rasmusson 1970 bild 29.
var. Hild. 740. Bruun 0. LLt 10. R.
var. Hild. 739. LLt 11. R.

245. HALVØRTUG
U. år Hild. 741. LLt 12a–b. R. Rasmusson 1970 bild 31.

Gustav Vasa i Christian III's navn

STOCKHOLM

246. MARK 1535
App. 1918 s. 55 note 2 og 1933 s. 96 nr. 508–9. Schou 1535–46–7.
2 ex. Bruun 4230: 7,23 g og privateje.

247. OTTESKILLING 1535
App. 1918 s. 54 nr. 2 og 1933 s. 95 nr. 498. Schou 1535–51.
Unik (KM 4,80 g).

248. OTTESKILLING 1535
App. 1918 s. 54 nr. 3 og 1933 s. 95 nr. 499. Schou 1535–52.
3 ex. (KM 5,13 g, Bruun 4231 og privateje).

249. FIRSKILLING 1535
App. 1918 s. 54 nr. 1 og 1933 s. 94 nr. 494–7. Schou 1535–53–56.
7 ex. (KM 4 ex. 3,10–4,12 g).

250. FIRSKILLING 1535
App. 1918 s. 54 nr. 5 og 1933 s. 96 nr. 507. Schou 1535–57.
Unik (KM 2,80 g).

251. FIRSKILLING 1535
App. 1918 s. 54 nr. 4 og 1933 s. 96 nr. 501–6. Schou 1535–58–64.

FALSKE MØNTER

Hans

252. NOBEL 1508, afstøbning i sølv
Beskrivelsen 1791 s. 126 nr. 4 Tab. V no. 10. Tilføjet af C. J. Thomsen i KM's håndexemplar: »Dette er et aabenbart Falskner Arbejde – Afstøbning af Guldmynterne og Aarstallet ved Gravning tilføjet eller rettere forandret – som Cabinettet uværdigt er dette Stykke udtaget af Suiterne og lagt til siden ved de falske Mynter – formodentlig existerer ej nogen ægte saadan«.
Det blev indkøbt af Hielmstierne 1750 for 94 rdr. Det var siden forsvundet fra KM, der derfor 1929 fra Haubergs auktion nr. 2922 købte et exemplar for 23 kr. (K.P. 1715 nr. 2922). Det vejer 30,92 g og er således sandsynligvis identisk med Beskrivelsens exemplar, der »veier rigelig 2 Lod« (29,412 g).
Schou har s. 13 under 1508 opført 3 varianter af »Sølv Afstøbning af en Nobel« og 4 exemplarer i sin aftryksamling: Hauberg, auktion 2922 og 2923, Bruun 3832 og Wien (nævnt som »Falsum«).
Forlæg for dette falsum har været Nobel 1502.

253. »SØLVGYLDEN«, støbt og ciceleret
Beskrivelsen 1791 s. 127f. nr. 10–13 Tab. II 6–9.
Beskr. nr. 10 Tab. II 6: 28.93 g.
Tilføjet af Axel Ernst i hans håndexemplar: »I »Münzstudien«, herausgegeben von H. Grote, I. Band (Leipzig 1857) godtgør Grote i Afhandlingen »Die Mönchsschrifts-Thaler in Arend's »Münzbuch« (pag. 412–450), at denne »Sølvgylden« ligesom en lang Række andre »Thalere« er tegnede efter Guldgyldner, se navnlig for Hans' Sølvgylden p. 421–23. og støtter sig bl.a. paa et Brev fra Thomsen, der er af samme Mening. – Se endvidere Georg Galster: Christiern II's danske Mønter (Norsk Numismatisk Forenings Småskrifter, 3) p. 8–9; Georg Galster: De saakaldte Kong Hans' Sølvgylden (Nord. Numism. Unions Mbl. 1947 (Marts) S. 49–56).
Schou har s. 14 Uden Aar nr. 9–18 opført 10 varianter og i sin aftryksamling 40 ex. (KM 7 ex. + 2 galvan.). Forlæg for dette falsum har været den rhinske gylden (Schou u. år 1–6).

Frederik I

254. »SØLVGYLDEN« Ribe 1525, støbt og ciceleret
Støbt efter »Afslag i sølv af ukendt Nobel« (ovenfor nr. 68), uden årstal, Schou 3, men med 15 25 ved kongens hoved (26,06 g ex. i KM).
Se Schou s. 33. Nævnes her, siden den forekommer i flere møntkataloger.

255. »SØLVGYLDEN« 1531 Schou 3. Støbt
Antagelig støbt efter halv sølvgylden (Schou 1531,4).
Exemplaret i KM vejer 29,12 g. Det er købt af Hielmstierne 1750 for 21 rd. Beskrivelsen 1791 s. 170 nr. 99 Tab. II no. 4. Der kendes næppe noget præget exemplar. Se i øvrigt NNÅ 1938 s. 44 og ovenfor nr. 50.

256. »SØLVGYLDEN« København 1532 Schou 6
Beskrivelse 1791 s. 171 nr. 106 Tab. X 2 og 107 Tab. X 1. 29,95 og 28,31 g. Der kendes ingen prægede ex., og sandsynligvis er de støbte efter den kvarte sølvgylden 1532 Schou 14–17 (ovenfor nr. 52).
Ernsts ex. vides at være støbt hos Dragsted (29,95 g).
Se i øvrigt Ernst i NNÅ 1946 s. 165.

257. »SØLVGYLDEN« Ribe uden år Schou 2
Beskrivelse 1791 s. 173 no. 119 Tab. VIII 7 1 lod $3\frac{1}{4}$ quint (= 26,65 g) synes at være ombyttet med et meget ringere ex. (28,15 g). Et bedre ex. mere svarende til Beskrivelsens blev købt af Glückstadt i Tyskland for 16 mark. Dette ex. er mulig identisk med Ernsts, nu i KM (26,54 g). Efter Glückstadts ex. har mønthandler Kirchhoff, der bestyrede Glückstadts samling, ladet udføre en del afstøbninger, som solgtes for 16 kr. stykket. Der kendes kun støbte ex. Axel Ernst i NNÅ 1948 s. 16f.: »Sandsynligvis en opdigtet mønt«, – med den halve sølvgylden uden år Schou 5 som forbillede.

258. »SØLVGYLDEN«, afslag i sølv af ukendt nobel. Ribe uden år. Schou 3
Beskrivelse 1791 s. 173 nr. 117 vejer 1 Lod $3\frac{1}{2}$ quint (= 27,57 g): »Samme, en Gusz, med en liden Forandring« tilskrevet: »No. 117 udlagt som Doubl. af 116.«
Afstøbninger af den unike mønt i KM (nr. 68).

Christiern II

259. KLIPPING 1535 Schou C. III 1535, 17
Beskr. s. 181 nr. 17 (ovfr. 83).
Af denne sjældne klipping lod en møntsamler (A. Diemar) tage en copi og præge en del exemplarer. Mønten er siden af Wilcke henført til C. II.

Sten Sture d. Y.

260.
Mark 1512. App. 1923 s. 84 og 87 pl. III 4.
Bruun 11391–11402.

ET BREV OM MØNTEN IMELLEM DRONNING PHILIPPA OG STÆDERNE

Wy philippa van gades gnaden coninginne van Denemarken Sweden Noorweghen wender vn der-ghoten bouen
ghenne Eny hertoghinne to pomeren Eny Vrouwe to Rostock Eny pedinnane der stede lubicke Stam
borch Lunchborch vn Sunsmer Wedenen i dessen jeghenwardighen scrifft dat wy bouenghenne phi
lippa ridderen van sodanen marcke vn bewelynghe wegheu alse vns vnse alderleuester gnedighe
he m̃ynen aff wesende de pabst vn lant bewelen heft vn hn pade vn vullmacht der pedē
vnser pabst van des sulue vnses gnedighen heren vnser vn der pabst pade vn manschop weghe
vppe de enen syde Vn wy Borghermestere vn radmanne der stede wargester van vnser stede
vnser vn vnser medeborghere weghen vppe de anderen zyde jngenteyn endracht vnme des mone
beste wille to bynden sydden ens ghe worden sint vnne ene pennigh vn munte to slande
de vn to holtsede de ghengke vn ghene wesen schal luyde jn den jarden alse verne alse de dor
vor budynghen kumpt vn ok jnden steden vorgester jn alle der wise alse hyr na screuen steyt
desse munt vn penning schal hebben en syding vn de schal gelden der lubeschen pennighe stosse de
me nu slande kumpt vn de wegen mit der syslinghe schal holden elleu loet vn j quentyn
an sulueren vn der schalme vp steenden Auende der negheste sulue werp er se dat loet kumpt vn
alse se dat kumpt ok so schal se holden Auendalkerleye werpe desses schal wesen iij syslinghe wer
den swaer vn dessen penigh schalme ghedelt enden vn steenden vn de munter schal hebben to remedie
iij grauen vnder open bouen doch der mit wille mehte to breukende Also schal id de munter plan
en holde vp den beuel Ock so wille wy hem by slan laten enen halen lubesschen penning to den
noet tome beste vnden vn scheydynghe der lude vn menschede dat vorder mehte de penig
schal holden soenen loet vn j quentyn to remedie iij grauen vnder open bouen doch mit wille
des mehte to breukende also vor screuen steyt Dessen penig schalme steenden vppe de mun
ghe wegheu verdeschalue marke lodiges vn swaer id dunt is so schal id holden iij marck
vn drie schillinghe dessen vorsten penig schal de munter ok slan vppe den beuel jegen de
penighe de alreede ghe slaghen sint jndeme pabe to denemarken de to vor penighen
vor budighet sint der schal dat stucke gelden der sulen penighe drie de nu slaghen schole
werden vp de aftosten des ghedelt jegen de sulen penighe de nu in denemarken sint
dar de krone vppe steyt der negher schole gheyn vn gelden drie vor ene sos de gotensche
also deme nochst to der tyd steyt vn se nu gaen de schalen gelden ghe lik dren halue pe
nig dar de krone vppe steyt jegen de lutke penighe de jn de vorsten steden ghe slaghen
sint de scole gelden wad an to verlubesschen alse suluen lodiges marke ene sunne mabede drie vn
veerteyn schillinghe De krone de ere wicht heft elfmerck schillinge de krone de to lichte is negentyne
schillinge penne golt ene lubesschen mark elmarnes golt veertyn schillinge dessuluen schalme schilling Dussentyges gulde
drutteyne schilling dar na alle ander golt en jewelck na synme werde jo desse vorsten munte vp
vn penig suluer vn golt schal ghengke vn ghene wesen eenme jewelken deme anderen mede vul
to donde na deme also vorscreuen is jndeme pabe to denemarken vn dar to jn swede vn jn vlandren
ghe also verne alse de vorbenomede vnse gnedighe he vn koninghe philippa edder vnse nakomelinge
dar vor budighe werden ane to berichten der screft vppe en geseet alse vppe der stede sunder-linge
tusschen vn sunte nycolawes dagh negheste komende vn nyden vorsten stede vn ene ghe wisse des
ghedelt jegen desse nygge penig vn munte de me nu slaen wert j denemarken alse vorsten is dat schal
de sosling hebben to ener syden vppe der ene syde vn en cruse vn en ee vppe der ander syde mit
name alse dre to baet vn de lyke penig ene lebare jegen der stede ene jewelken blinne by eenme tehe
dar se alderst langhe ghe legen heft jegen dat nummet van vns to hinder syden mache en schelde desse munte
vn penige to vor-engende offte to vor-anderende id ensy de mit endracht sunder alle weghe to vor
beterende Eenme deme den mach vn dat de vorbeterynghe vn vorandringhe alle weghe sta by vnsen gne
digste hern vns philippa koninginne vorbenomet vn by den steden to hebbende syde dede alle jar kerdeyn komende
to bliue hauene na vt wisynghe der verbundes vn der to same vppe desse vorsten artikele vn sunder
sit dubbelde scrifft gemaket beide va ene lude de ene vte der anderen ghe screuen de vn to beyden syden
mit openen beseghelde breuen vulcomen schole vn wille na deme also vorscreuen is vn des to eschnisse so
hebbe wy philippa erbenomet van vnses gnedighen hern vnser vn des pabes weghen vnse secret vn Witzydma
gheyn vn hern van hamen sendebaden der stede lubicke vn wismer va der suluen vorsten stede vn vnser
weghe vnse ingheseghel vppe beyde scrifft ghe druckt ghe screuen to bliue hauene na godes biert dusent
verhundert jn deme verundvyftigesten jare desse dinghes vor suet dominus dynghe des hilligen
mertelers

Wy phylippa van godes gnaden, to Dennemarken Sweden Norweghen Wenden vnde der ghoten konynghinne vnde hertoghinne to pomeren vnde wi Borgermestere vnde Radmanne der stede lubeke hamborch luneborch vnde wismer Bekennen in desser jeghenwardyghen scrift dat wy koninghinne phylyppa erbenomet van sodaner macht vnde beuelynghe weghen Alse vns vnse alderleueste gnedighe here in sinem aff wesende de Ryke vnde lant beuolen heft vnde Na Rade vnde vulborde der Redere vnser Rike van des suluen vnses gnedighen heren vnser vnde der Rike Redere vnde manschop weghen vppe de enen zyde, vnde wy Borghermestere vnde Radmanne der Stede vorgescreuene van vnser stede vnser vnde vnser menheyde weghen vppe de anderen zyde In gantzer endracht vmme des menen beste willen to beyden siden ens gheworden sint vmme enen pennygh vnde munte to hope to slande vnde to holdende de ghenghe vnde gheue wesen schal beyde in den Ryken Alse verne Alse de dar vor kundyghet wert vnde ok in den steden vorgescreuen in alle der wyse alse hir Na screuen steit

Desse munt vnde penning schal heten en sosling vnde de schal gelden der lutteken penninghe sosse de me nu slande wert vnde de wegen mark der soslinghe scal holden eluen loet vnde 1 quentyn an suluere vnde dar scal men vp scroden twe vnde verthegheste haluen worp er it wit wert vnde alse it wit is so schal it holden twe vnde vertych worpe Desses schal wesen iiij soslinghe vor den worp vnde dessen penningh schal men ghelik orden vnde scroden vnde de munter schal hebben to remedie iij grenen vnder ofte bouen doch der mit willen nicht to brukende Also schal id de munter slan vnde holden vp den ketel

Item so wille wy hir by slaen laten enen halen lubesschen penning to der noet vmme behoues willen vnde schedynghe der lude vnde menheyde vnde vorder nycht De penning schall holden souen loet vnde 1 quentyn to remedie iij grenen vnder ofte bouen doch mit willen des nicht to brukende alse vorscreuen steit Dessen penning schal me scroden vppe de mark gheweghen verde halue mark lubesch vnde wan id wit is so scal id holden iiij mark vnde twe schillynghe Dessen vorscreuenen penning schal de munter ok slan vppe den ketel

Item de pennynghe de alrede ghe slaghen synt in deme Rike to Dennemarken de to ver penninghen vor kundighet sint der schal dat stuke gelden der holen penninghe twe de nv slaghen scholen werden vnde de Aboschen des ghelik

Item de holen penninghe de nv in Dennemarken synt dar de krone vppe steit der schalt gaen vnde gelden twe vor enen

Item de gotenschen also de me nocht to der tiid sleit vnde se nv gaen de schalen gelden ghelik dren halen pening dar de krone vppe steit

Item de witten penninghe de in den vorscreuenen steden gheslagen synt de scolen gelden vord an to ver lubessche alse aldus langhe dan hebben

Desser vorscreuenen munte vnde penninghe scal de lodighe mark suluers gelden souen lubessche mark ene sware engelsche nobele twe vnde vertich schillinghe de krone de ere wicht heft twyntich schillinge de krone de to licht is negenteygen schillinge Rins golt ene lubessche mark Arnammes golt verteygende haluen scilling Biscoppes gulden drutteygen scilling dar na alle ander golt en jewelk na syme werde

Item dess vorscreuene munte vnde penning suluer vnde golt scal genghe vnde gheue wesen eneme jewelken deme anderen mede vul to donde na deme also vorscreuen is in deme Rike to Dennemarken vnde dar to in Zweden vnde in Norweghen also verne alse de vorbenomede vnser gnedighe here wi koninginne philippa edder vnse Nakomelinge dat vorkundighe werden ane to berghen dat steit vppe en berad alse vppe der stede wedder bedent tusschen dat vnde sunte nycolawes daghe neghestkomende vnde in den vorschreuenen Steden vnde eren ghe Beden des ghelik

Item desse nygge penning vnde munte de me nv slande wert in Dennemarken alse vorscreuen is des scal de sosling hebben to teken dre lebaren vppe der enen syde vnde en cruse vnde en ee vppe der anderen syde mit namen alse dar to hort vnde de holen penning enen lebaren

Item der Stede enen jewelken bliue by ereme teken dat se aldus langhe ghe had heft

Item dat numment van vns to beyden syden macht en hebben desse munte vnde penninge to vor ergerende offte to vor anderende id ensche mit endracht sunder alle weghe to vor beterende wome deme doen mach vnde dat de vorbeterynghe vnde voranderinghe alle weghe sta by vnseme gnedighe heren vns philippa koninginne vorbenomet vnde by den Rederen to beident siden de de alle jar werden komende to Kopenhauene na vt wisinghe des vorbundes vnde der to sake vppe desse vor screuene artikele vnde stucke sint dubbelde scrift gemaket beide van enen lude de ene ute der anderen ghesneden de wy to beyden syden mit openen besegelden breuen vul teen scholen vnde willen na deme also vorscreuen is vnde des to tuchnisse so hebbe wi philippa erbenomet van vnses gnedighen heren vnser vnde des Rikes weghen vnse secret vnde wi tydman steen vnde hinrich van haren sendeboden der stede lubeke vnde wismer van der suluen vorscreuenen stede vnde vnser weghen vnse inghesegel vppe beyde scrift ghe drucket ghe screuen to koppenhauen na godes bort dusent verhundert in deme vervndetwynteghesten jare des sundaghes vor sunte dionysius daghe des hilligen mertelers.

Vi Philippa af Guds nåde dronning i Danmark, Sverige, Norge, Venders og Goters og hertuginde i Pommern,[223] og vi, borgmestre og rådmænd i stæderne Lybæk, Hamborg, Lyneborg og Vismar[224] bekender i dette nærværende skrift, at vi, førnævnte dronning Philippa ifølge sådan magt og befaling, som vor allerkæreste nådige herre i sin fraværelse har befalet rige og land og efter vort riges råders råd og fuldbyrdelse, på samme vor nådige herres, vor og rigets råders og mandskabs vegne på den ene side og vi borgmestre og rådmænd i de forskrevne stæder på vore stæders og vor menigheds vegne på den anden side i hel endrægt for det almene bedstes skyld til begge sider er blevet enige om tilsammen at slå og holde en penning og mønt, som skal være gængs og gæv både i rigerne, så vidt som den bliver forkyndt der, og også i forskrevne stæder på alle de måder, som her efter står skrevet.

Denne mønt og penning skal hedde en søsling, og den skal gælde seks af de små penninge, som man nu skal slå, og den vejne mark af søslinge skal holde elleve lod og et kvintin i sølv, og der skal man opskære halvtoogfyrretyvende kast, før det bliver hvidt, og når det er hvidt, så skal det holde toogfyrretyve kast. Der skal være 4 søslinge i kastet, og denne penning skal man lige ordne og skære, og mønteren skal have til remedie 3 gran, under eller over, dog med vilje ikke at bruge det. Således skal mønteren slå og holde det på kedlen.[225]

Ligeledes så vil vi derhos lade slå en hul lybsk penning, til nød for behovs skyld og skille blandt folk og menighed og ikke videre. Penningen skal holde syv lod og 1 kvintin, til remedie 3 gran under eller over, dog med vilje ikke at bruge det som foran skrevet står. Denne penning skal man skære på den vejne mark halvfjerde mark lybsk, og når det er hvidt, så skal det holde $3\frac{1}{2}$ mark og to skillinge. Denne foran skrevne penning skal mønteren også slå på kedlen.[226]

Ligeledes de penninge, som allerede er slagne i Danmarks rige, som er forkyndt til fire penninge,[227] deraf skal stykket gælde to af de hule penninge, som nu skal blive slået, og deslige de Åboske.[228]

Ligeledes de hule penninge, som nu er i Danmark, hvorpå kronen står, af dem skal gå og gælde to for en.

Ligeledes også de gotiske,[229] som man endnu for tiden slår, og som nu går, de skal gælde ligeså, tre hule penninge, som kronen står på.

Ligeledes de hvide penninge, som er slagne i de foran skrevne stæder, de skal fortsat gælde, en til fire lybske, således som de længe har gjort.[230]

Af disse foran skrevne mønter og penninge skal den lødige mark sølv gælde syv lybske mark, en svær engelsk nobel[231] toogfyrretyve skillinge,[232] kronen, som har sin vægt, tyve skillinge, kronen, som er for let, nitten skillinge,[233] rhinsk gylden en lybsk mark,[234] arnhemsk gylden halvfjortende skilling,[235] biskopsgylden tretten skilling,[236] dernæst alle andre gylden, enhver efter sin værdi.

Ligeledes denne foranskrevne mønt og penning sølv og guld skal være gængs og gæv for enhver at fuldgøre den anden med efter det, som foran skrevet er, i Danmarks rige og dertil i Sverige og i Norge så vidt som førnævnte vor nådige herre, vi dronning Philippa eller vore efterkommere vil forkynde det – undtagen i Bergen,[237] det står i beråd, ligesom til stædernes gentagne betænkning, mellem datum og Sankt Nicolaus dag næst kommende, og ligeså i de foran skrevne stæder og deres områder.

Ligeledes denne nye penning og mønt, som man nu skal slå i Danmark, som foran skrevet er, der skal søslingen have til tegn tre lebarder på den ene side og et kors og et E på den anden side, med navn, som dertil hører, og den hule penning en lebard.

Ligeledes skal enhver af stæderne blive ved sit tegn, som de alt længe har haft.

Ligeledes at ingen af os på begge sider har magt til at forringe eller forandre denne mønt og penning, det end ske med endrægt, men alle vegne til forbedrende, hvor man kan gøre det, og at forbedringen og forandringen alle vegne skal stå hos vor nådige herre, os førnævnte dronning Philippa og hos råderne på begge sider; de skal da hvert år komme til København efter forbundets anvisning og til sagen. På disse foran skrevne artikler og stykker er gjort en dobbelt skrift, begge af ens ordlyd, den ene skåret ud af den anden, som vi på begge sider med åbne breve skal og vil fuldbyrde efter det som foran skrevet er og til vidnesbyrd derom, så har vi Philippa fornævnt på vor nådige herres og rigets vegne trykt vort secret og vi Tideman Steen[238] og Henrik von Haren,[239] sendebud fra stæderne Lybæk og Vismar på de samme foran skrevne stæders og vore vegne trykt vore indsegl på begge skrifter. Skreven i København efter Guds byrd tusind fire hundrede i det fireogtyvende år søndagen før den hellige martyr sankt Dionysius' dag.

På bagsiden af brevet står skrevet: »et breff vm munten jmellem myn frwe d.p. oc stæderne«. Det opbevares i Det Arnamagnæanske Institut, hvor det har inventarnummer Fascic. 2 nr. 17.

Brevet, der er skrevet på papir, måler 43 × 29,5 cm. Det er altså her gengivet formindsket, ca. $\frac{2}{3}$. Det er, som det siges i teksten, skrevet in duplo og skåret fra hinanden i zikzak, således at ægtheden kunne bekræftes ved at lægge de to stykker sammen (charta partita). Det er ydermere forsynet med tre påtrykte segl, dronning Philippas og de to sendemænds, Tideman Steen og Hinrich van Haren. De er desværre meget ødelagte. Dronningens segl er i rødt voks, de to udsendinges i grønt. Dronningens segl er velkendt og gengivet i Henry Petersen og A. Thiset: Danske kongelige Sigiller etc. (Kbh. 1917) nr. 64 tavle 10 og side 8 og af Kr. Erslev i Danmarks Riges Historie II, s. 432.

Delt skjold, 1. halvdel korsdelt af 1: tre kronede leoparder, 2: tre kroner, 3: en oprejst løve holdende en hellebard og 4: en oprejst grif. 2. halvdel firdelt af 1 og 4: fem liljer, 2 og 3: tre leoparder. Skjoldet står mellem to fravendte bukke i kronen af et træ. s'·philippe·di·g'·dac'· suec·noruec·slauor'·gotor'· q^3 $\overline{\text{rgie}}$ z dna'·pomr (sigillum Philippe dei gratia Dacie, Suecie, Noruegie, Slauorum, Gotorumque regine et domine Pomeranie) (på et skrift-bånd over skjoldet de uforklarlige ord:) ··· er ··· ogie.

Tideman Stens segl er helt utydeligt; men det er beskrevet og aftegnet i Siegel des Mittelalters aus den Archiven der Stadt Lübeck, herausgegeben von dem Vereine für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 10 Heft (Lübeck 1879) s. 66 nr. 77 Taf. 9 nr. 84: »En vildmand holder et skjold, hvori hovedet af en stenbuk vendt til højre [heraldisk]. Derover er stillet en hjælm hvorpå hovedet fra skjoldet, overgående i et kort hjelmdække. Omskrift mellem perlekredse: s'tideman · steen.

Henrik van Harens segl er også for størstedelen utydeligt; det synes at vise en knælende figur t.h. med en hjelm eller lignende i hånden med omskriften: s'· hei ···· van haren.

* Professor, dr. phil. Karl Hyldgaard-Jensen takkes hjerteligt for hjælp med et par vanskelige steder i brevet.

Et møntværksted c. 1500

Den unge kong Maximilian besøger Mønten

Da kejser Maximilian var kommet op i årene, dikterede han sin sekretær et stort værk om »Den vise konge«. Det var både en form for livserindringer og en lærebog for efterfølgerne, der heraf blandt andet kunne se, hvorledes en dygtig konge skulle uddanne sig. Maximilian I var født i Wien 1459, søn af kejser Frederik III, hvem han efterfulgte 1493. Værket blev illustreret med 222 træsnit, udførte af den berømte Augsborgerkunstner Hans Burgkmair (1473-1531). Uheldigvis forvoldte den gamle kejsers død (1519), at værket ikke kom i trykken før flere århundreder efter.

Der Weiss Kunig. Eine Erzelung von den Thaten Kaiser Maximilian des Ersten. Von Marx Treitzsaurwein auf dessen Angeben zusammentragen, nebst den von Hannsen Burgmair dazu verfertigten Holzschnitten. Herausgegeben aus dem Manuscripte der kaiserl. königl. Hofbibliothek. Wien 1775. S. 81 (se iøvrigt G. i NFM XIV marts 1934 s. 43-5).

NOTER

1. Ramusson m.fl. artiklen »Mark« i Kult. Leks. XI (1966) sp. 420–41 med der anført litteratur. – Tegnet for mark ℳ er egentlig bogstavet m med en forkortelse, tegnet for skilling (solidus) ß er gammelt langt s, i engelsk skrevet som en skråstreg / og tegnet for penning ₰ er gammelt d = denarius, i engelsk skrevet d.
2. Max von Bahrfeldt: Niedersächsisches Münzarchiv. Verhandlungen auf den Kreis- und Münzprobationstagen des Niedersächsischen Kreises 1551–1625. 1 Band 1551–1568 (Halle/Saale 1927) s. 472 nr. 525. Georg Galster: Hans Köppelin, møntmester i Flensborg 1566–1568. NNÅ 1964 s. 38.
3. Die numismatische Metrologie. Münzstudien, herausgegeben von H. Grote. Dritter Band (Leipzig 1863) s. 35.
J. Wilcke: Daler, Mark og Kroner 1481–1914 (Kbh. 1931) s. 152–156, anmeldt af G. i NFM XII okt.–nov. 1931, s. 223–8, 239–44, især s. 227 f.
4. Georg Galster: En seiger fra Ålborg. Kuml. Årbog for jysk arkæologisk selskab 1961 s. 116–124.
5. Kirsten Bendixen: Frederik III's danske Toskillinge. En vægtanalyse og lidt typologi. NNÅ 1969 s. 105–115. Når Christian IV's og Frederik III's småmønt kan afvige så meget fra det forordnede både i skrot og korn, som K.B. har påvist, kan man ikke forlange større nøjagtighed af de middelalderlige udmøntninger.
6. Kirsten Bendixen: Møntfundet fra Løgumkloster: NNUM 1964 s. 37–46.
7. Fritze Lindahl: Et Nakskov-møntfund fra dronning Margrethes tid. NNÅ 1960 s. 84–97.
8. Museum Wormianum (Lugduni Batavorum 1655) liber IV cap. VI. De Numismatis pag. 359–362.
9. Joh. Muleni Georg. F.: Numismata Danorum et vicinarum gentium edita a Th. Bartholino. Hafniæ 1670.
10. Georg Galster: Møntfundene fra Jylland og Fyen (før 1669). NFM XIV maj 1935 s. 243–249.
11. Muséum Regium --- descr. ab Oligero Jacobæo (Hafniæ 1696) pag. 69–71, 114–122.
12. Muséum Regium ... accurr. Johannes Lauerentzen (Hafniæ [1710]), upagineret Part. II Sect. V. – Auctarium rariorum 1699 [1703], der også er forfattet af Lauerentzen, nævner kun 4 mønter fra Erik af Pommern og 3 fra Christopher med megen commentar.
13. Thomæ Broderi Bircherod Jac. F. Specimen antiquæ rei monetariæ, Danorum, ab antiqvissimis temporibus investigatæ ... ad initium auspicatissimum Imperii Stirpis Oldenburgicæ. Hafniæ 1701. Erik og Christopher pag. 123–133.
Axel Ernst: Th. B. Bircherods danske Mønthistorie. NFM XIV jan., febr. 1933 s. 154–161, 168–175.
14. Georg Galster: Møntfundet fra Overgade, Odense, Marts 1688. NFM XIV nov. 1935 s. 307–309.
15. Axel Ernst: Dansk Numismatik c. 1650–1800. NFM X Okt. 1926 s. 109 ff. Georg Galster: Møntfund i Danmark og Norge 1739–1780. NNÅ 1937 s. 39 ff.
16. Georg Galster: Møntfund i Danmark 1780–1800. NNÅ 1938 s. 53 ff.
17. I »Fortegnelse over Georg Friderich Timms udmærkede Mynt- og Medaille-Samling« (I–II Kbh. 1831–2) søgte forfatterne, Thomsen og Devegge, at afhjælpe det værste savn af et corpus ved at tilføje mønthistoriske oplysninger til de enkelte mønter. Det blev forbillede for J. B. Sorterups »Fortegnelse over Generalmajor v. Krebers Mynt- og Medaille-Samling (I–II Kbh. 1841).
18. Med et forord af Müller og Herbst, dateret august 1867, sendtes exemplarer af det ufuldendte værk »til de store offentlige Bibliotheker og Myntsamlinger i de skandinaviske Riger«.
19. Heinrich Gustav Ferdinand Holm, 1803–61, kaldet Fattig-Holm. Weilbachs Kunstnerleksikon I 1947 s. 551 f.
20. Søren Schiøtt, 1795–1868. Weilbach III 1952 s. 142 f.
21. General Jørgensen (1819–1901) anvendte sit lange otium til numismatisk forskning i Rigsarkivet og efterlod sig optegnelser og udskrifter af aktstykker i 16 bind in folio, som opbevares i KM, og som har været Julius Wilcke til nytte under udarbejdelsen af hans mønthistoriske værker.
22. J. Wilcke: Numismatisk Forening 1885–1915. NFM III juni 1919 s. 73–98.
23. Schou holdt 13. januar 1906 foredrag i Numismatisk Forening om udarbejdelsen af et nyt møntværk. J. Wilcke i NFM III juni 1919 s. 90. Værket er anmeldt af Axel Ernst i NFM X maj 1927 s. 199–210.
24. C. T. Jørgensen havde i sin samling et exemplar af skillingen fra interregnet 1448, som han satte særlig pris på, og som derfor blev sat på bagsiden af hans medaille fra 1889 (Bergsøe 1063, Wilcke i NFM III (juni 1919) s. 77). Mønten er ikke, som man skulle vente, exemplaret fra C. T. Jørgensens samling, men Lindahl, der udførte medaillen, har gengivet exemplaret i KM, der stammer fra Æbeltoft-fundet, R&D 19, Hbg. 1, Schou 1. Vægten 43½ Eschen = 2,32 g, svarer nogenlunde til dette ex., der vejer 2,29 g. C. T. Jørgensens samling blev i nov. 1901 købt af direktør Guildal (NFM III s. 2), og den pågældende skilling står i fortegnelsen over dennes samling som nr. 1 (NFM III s. 180). Guildals samling blev for en stor del erhvervet af L. E. Bruun i juni 1918, og det nævnte ex. er nu Bruun 3779.
25. Hans. Schou u. år 8–18 sølvgylden.
F. I. 1524–14. Halv sølvgylden ? 14,45 g
1525–1 – – c. 16 g
1531–2 Dobbeltmark ? 36,5 g
1531–3 Sølvgylden (NNÅ 1938 s. 44)
1532–3 Dobbeltmark ? 37 g
1532–5 Sølvgylden Bruun 4068: 29,2 g
1532–6 – – 4069 (galvan.)
u. år 2 – (NNÅ 1948 s. 16: opdigtet)
Se Wilcke 1931 s. 50 om gangbare mønter.
26. G.G.: De såkaldte kong Hans' sølvgylden. NNUM marts 1947 s. 40–56. Axel Ernst: De nordiske og holstenske Mønter i Berndt Arndts Münz-Buch. NNÅ 1946 s. 162–171. – Derimod J. Wilcke: Renæssancens Mønt- og Pengeforhold (Kbh. 1950) s. 135 f.
27. Anmeldt af Peter Berghaus i Hamburger Beiträge zur Numismatik. Band II 1952–54 s. 186–87. – Se også Ernsts nekrolog: Julius Wilcke 24. oktober 1875–16. marts 1951 i NNUM 1951 s. 91–97 (tilligemed bibliografi).
28. Georg Frederik Urban Jürgensen West (1866–1930), cand. polit., arkivassistent 1893, arkivsekretær 1911, arkivar 1919. Carl S. Christiansen i DbL XXV (1943) s. 382.
29. Eliel Aspelin: Elias Brenner, en forskare och konstnär från Karlarnes tid. Helsingfors 1896. Lauri O. Th. Tudeer: Elias Brenner som numismatiker. Finskt Museum 1917. Ernst Nathorst-Böös: Något om dateringen av de olika utgåvorna av första upplagen av Brenners: Thesaurus nummorum. NNÅ 1954 s. 80–86. Ernst Nathorst-Böös. Mynt ur Elias Brenners samling i ett ryskt museum. NNÅ 1963 s. 131–35. Catalogus nummorum Sueo-Gothicorum – in Museo Graingeriano – a Nicolao Kedero. Londoni 1728 p. 25–26 no. 1. Brenners første udgave er udkommet i facsimileoplag 1971 med indledninger af Nils Ludvig Rasmusson og Ernst Nathorst-Böös (Bokförlaget Rediviva, Stockholm).
30. Hauberg 1900 s. 143 ff.
31. Jesse 1928 s. 78 f. Galster 1963 s. 8. Professor Berghaus har i august 1971 i et foredrag i Visby hævdet, at kildestederne af 1347–1348 for den tidlige datering af witten er blevet galt fortolket, at »denarii argentei« ikke behøver betegne witten, at møntfundene viser »das vor 1365 kaum mit einer grösseren Wittenprägung zu rechnen ist«. Uafhængig af Berghaus er Steen Jensen i sin bearbejdelse af Kirialfundet kommet til samme resultat, se NNÅ 1970 s. 36-168, især s. 148-9. Om navnet se Rasmusson 1947 s. 65-73.
32. Hauberg 1886 s. 227. Johansen og Mørkholm 1960 s. 44 f.
33. Galster 1967 s. 9–14.
34. Handlungsbuch von Hermann und Johann Wittenborg, herausgegeben von Dr. Carl Mollwo (Leipzig 1901) s. 45 II 297. Jesse 1924 s. 262 nr. 380. Johansen og Mørkholm 1960 s. 46 nr. 446.
35. Jesse 1928 s. 210.
36. Das Handlungsbuch Vickos von Geldersen. Bearbeitet von Dr. Hans Nirnnheim. Herausgegeben vom Verein für Hamburgische Geschichte. Hamburg und Leipzig 1895. S. 65 nr. 317 og 319. Johansen og Mørkholm 1960 s. 61 nr. 511.
37. Diplomatarium Norwegicum 17 Bd. (Chria. 1907–13) s. 854 nr. 923. Acta Pontificum Danica II 763. Johansen og Mørkholm 1960 s. 62 nr. 516.
38. Jesse 1928 s. 210.
39. Jesse 1928 s. 87 f. og 210.
40. Jesse 1928 s. 90 ff. og 210.
41. Hauberg 1886 s. 156. Galster 1947 s. 605 f. Ernst 1948 s. 9–13. Lindahl 1957 s. 76 f.

42. Ernst 1948 s. 13. Som exempel på, at embedet som byfoged og møntmester kunne forenes, kan nævnes Hans Myndel i Malmø (før 1444–1455).
43. Huitfeld 1652 s. 564. Johansen og Mørkholm 1960 s. 60 nr. 505. Møntmester har muligvis været en vis Erik, møntmester og borger i Lund, hvis enke, Katerina, nævnes 1401. Johansen og Mørkholm s. 71 nr. 566.
44. Johansen og Mørkholm 1960 s. 60 nr. 510. Det er denne udmøntning, Hauberg har antaget som den sidste danske; men helt sikkert er det ikke. Hanserecessen forbyder blot deres fogeder at modtage denne mønt, men de menige købmænd kan tage den til en kurs, de kan enes om. Desuden nævnes i de følgende år fremdeles skånsk mønt i samtidige aktstykker, uden at det nødvendigvis må angå ældre udmøntninger.
45. Roskildekirkens jordebøger og regnskaber, udgivet ved C. A. Christensen af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie (Danske middelalderlige Regnskaber 3. Række 1. Bind. Kbh. 1956) s. 101 f. 95 r. Johansen og Mørkholm 1960 s. 57 nr. 491.
46. »De jure cancellarii est habere ... centum marchas nouas de qualibet moneta ...« Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv V (1856–60) s. 52. William Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede (Kbh. 1903) s. 83.
47. Aarsberetn. fra Geheimearchivet V s. 56. Hauberg 1886 s. 158. Johansen og Mørkholm 1960 s. 68 nr. 552. »Her Jens Andersön i Nyburgh«, formentlig den senere kansler og Roskildebiskop J. A. Lodehat (1416–31), men i så fald må opgivelsen af hans fødselsår (ca. 1384) i DbL XIV s. 434 være urigtig.
48. Galster 1922 og 1932 s. 15–26 med der anført litteratur og henvisninger.
49. Ragnar Blomqvist: Lunds historia I. Medeltiden (Lund 1951) s. 208 og 247 f.
50. Galster 1966 (upagineret). Møntergården var fremdeles i Roskilde bispestols besiddelse til 1455, da den afhændedes til Skovkloster.
51. Rosa Norström: Myntfund från Bösarp kyrkogård, Skytts härad, Fornvännen 1906 s. 191–96.
52. Hauberg 1886 s. 158–161, fig. 6. Hauberg 1899 s. 214–228. Lindahl 1955 s. 77, fig. 6–7. Galster 1966. Rasmusson 1944 s. 107-8 (83-4) om møntretten.
53. Kjøbenhavns Diplomatarium II s. 17. Johansen og Mørkholm 1960 s. 72 nr. 567.
54. Hauberg 1899 s. 214 f. nr. 8 og s. 266 (fig.).
55. Jesse 1928 s. 92 f. og 210.
56. Johansen og Mørkholm 1960 s. 72 ff. nr. 569, 570, 572, 574 og 576.
57. Johansen og Mørkholm 1960 s.75 f. nr. 581–2.
58. Jesse 1928 s. 210.
59. Johansen og Mørkholm 1960, s. 76 f. nr. 585.
60. Jesse 1928 s. 209.
61. Johansen og Mørkholm 1960 s. 75 nr. 581 og s. 76 nr. 584.
62. Sstds. s. 78 nr. 591, s. 79 nr. 595–6, s. 80 nr. 601–2.
63. Jesse 1928 s. 210.
64. Johansen og Mørkholm 1960 s. 81 nr. 606–7, s. 82 nr. 611–2.
65. Sstds. s. 83 nr. 615, 616.
66. Johansen 1961 s. 7 nr. 630.
67. Brita Malmer: Olof Skötkonungs mynt och andre Ethelred-imitationer. Antikvarisk Arkiv 27 (1965) s. 50 pl. 4, 1.
68. Johansen 1961 s. 12 nr. 656. Hans. U.B. VI 499.
69. Sstds. s. 13 nr. 660. HR I. 7. 609.
70. Sstds. s. 13 nr. 660. HR I, 7. 609.

70A) Item multe domine offerunt in ecclesiis cupreos Danenses denarios jam nullibi currentes, et hoc videtur consulatui non esse racionabile; ergo quevis domina sit havisata, ne amplius talia offerat. Fr. Techen, Die Bürgersprachen der Stadt Wismar, Hansische Geschichtsquellen, N.F. III, (Leipzig 1906) s. 311 § 21 b.

71. Luxdorph 1765 s. 703–712 efter originalt, beseglet document i det Arnemagneanske bibliothek. – Johansen 196 s. 16 f. efter Jesse 1924 s. 182 f. nr. 313 efter Hanserecesse VII (1893) 740, der kun er et udkast. – Hørby 1966 s. 252–5. Aftrykt ovenfor s. 85-9.
72. Navnet »Lebard« forekommer første gang i Karl Knutssons forordning om kursen på udenlandsk mønt 1453, se s. 41 (8 lebards lybske = 1 ørtug).
73. Kult. Leks. X 1958 s. 31-8 (Hamre og Rasmusson). Anders Christensen: Lidt om konger af Guds Nåde og de første frederikdor. NNUM aug. 1969 s. 193–9, især s. 195.
74. Hermann Korner: Chronica novella, ed. J. Schwalm 1895 s. 466 f. Johansen 1961 s. 19 f. nr. 675c. – Korner, der henfører kobberpenningene til 1425, er forbavsende slet underrettet om danske forhold, gør f.ex. dronning Margrethe til Valdemar Atterdags hustru. – Hamsfort og Huitfeld bygger kun på Korner, hvis ord de fordrejer.
75. Johansen 1961 s. 18 nr. 673.
76. Fol. 823. Aktstykker vedrørende Erik af Pommerns Afsættelse som Konge af Danmark. Udg. v, Anna Hude 1897 s. 18 f. Johansen 1961 s. 26 nr. 711. Fotografisk nytryk 1971.
77. Hauberg 1886 s. 176–8 fig. 18–19.
78. Jesse 1928 s. 106 og 211.
79. Johansen 1961 s. 27 nr. 716. 1440, 29. aug.
80. Rasmusson 1944, s. 70 f. R. formoder, at mønten skal være en Sechsling.
81. Johansen 1961, s. 31 nr. 739.
82. Person 1930 s. 85 ff. Person 1934 s. 73 f. Johansen 1961 s. 30 nr. 731. Danmarks Adels Aarbog 22. Aarg. 1905 s. 346–7.
83. Brenner 1731 s. 33. Johansen 1961 s. 37 nr. 776.

83A. Item leven borgere, alze ghy alle wol weten, dat hir vele argkhes geldes manck den luden is, tho sunderghen de Denschen witte, de hyr van den Denschen luden werden gebracht unde doch in betalinge nicht willen wedder nemen: worumme buth de radt, so eer geboden is, dat numment den Denschen witten hoger schal upbören edder uthgeven wen twe penninge in desser stadt, by brocke tein Lübsch schillinge. Friedrich Techen: Die Bürgersprachen der Stadt Wismar, Leipzig 1906, s. 336.

84. Person 1930 s. 87 ff. Johansen s. 40 nr. 786.
85. 1466, 18. sept. Hanserecesse II, 5, 806. Johansen 1961 s. 47 nr. 818. 1475, 30. sept. Kjøbenhavns Diplomatarium I 161 s. 209. Johansen 1961 s. 53 nr. 851. 1477 c. 25. juli H.R. III, 1, 55–6. Johansen 1961 s. 55 nr. 859. 1477, 27. aug. Kbh. Dipl. I, 163. Johansen 1961 s. 56 nr. 861. – Sise af fransk accise, middelalderlatin: accisia: »afgift for fødevarer, som bringes fra landet til staden«, men her også om indførselstold på tysk øl.
86. Hauberg 1886 s. 185–8.
87. Person 1930 s. 89. Lennart Tommer i Malmø Stads Historia I. Del (Malmø 1971) s. 202–6.
88. Galster 1965 s. 108 ff.
89. Sorterup i »Fortegnelse over Generalmajor v. Krebers Mynt- og Medaillesamling (Kbh. 1841) s. 103 antager, at mester Johan D., der nævnes som møntmester i Aalborg 1501 i gildeskråen for Guds Legems gilde, var identisk med Henrik Dringenbergs søn Hans. Dette gentages af Hauberg 1886 s. 188, af Jørgensen 1888 s. 23 og af Østergaard 1944 s. 296; men som påvist af Person 1930 s. 91 er dette urigtigt. Hans Dringenberg, som var død før 1519, var præst i Malmø og kannik i Lund. – Møntergården i Aalborg ejedes 1506 af Helligåndsklostret, da det bortmageskiftede den til Guds Legems laug. (Otto Smith: Aalborg. Vandringer i den gamle Limfjordsby (Kbh. 1931) s. 114).
90. Jesse 1928 s. 210–1.

90A. Ernst 1940, s. 81–4 med der anført litteratur. SIT NOMEN DomiNI BENEDICTVM (Herrens navn være lovet) står på mønter fra Rostok og Vismar; det er lånt fra Psalme 112 vers 2. Bruno Dorfmann: Das Münz- und Geldwesen des Herzogtums Lauenburg (Lübeck 1969) s. 100 nr. 4–6 Tafel I.

90B. »Item diesen sommer verbotten die von Lubeck des konigs geld von Denmark und teiletens von unwirden«. Danzigeren Weinreichs Chronik s. 56, anført af G. Waitz: Streitigkeiten und Verhandlungen Lübecks mit König Johann (Hans) von Dänemark. Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde Band 1 (Lübeck 1860) s. 132.

91. Jesse 1928 s. 122.
92. Wilcke 1931 s. 47–55. Wilcke 1950 s. 129–133. – Rasmusson har henledt opmærksomheden på et etbladstryk fra Frankfurt 1502 (Adolph E. Cahn, Auktion 5–6. Dec. 1907 s. 46 nr. 488), hvorefter 18 rhinske gylden blev erklæret for mindre værd og forbudt; deriblandt kong Hans' rhinske gylden.
93. Part II Sect. V, Tab. I.
94. Galster 1936 s. 164. Wilcke 1950 s. 132.
95. George C. Brooke: English Coins (London 1932) s. 162 f., 168 pl. XXXVI. 1-2,3.
96. Ernst 1946 s. 162 f. Galster 1947 s. 49–56. Wilcke 1950 s. 135.
97. Wilcke 1950 s. 139 ff.

97A. Allen II s. 32. Enemark 1971 s. 116–18.
98. Aarsberetninger fra Geheimearchivet II s. 62. Diplomatarium Norvegicum 9. Samling s. 442.
99. Danske Kancelli, Christiern II's Registre 1513–1523 fol. 183. Rigsarkivet. Suhm, Nye Samlinger II, s. 123 ff. Galster 1928 s. 1. Wilcke 1950 s. 149 ff.
100. Wilcke 1950 s. 151.
101. Wilcke 1950 s. 152 med skema udregnet efter cølnsk mark til 233,855 g.
102. Jesse 1928 s. 211, 210 og 218.
103. Galster 1928 s. 5. Wilcke 1950 s. 153 ff.
104. Wilcke 1950 s. 156 f.
105. Brenner 1731 s. 45 tab. X nr. 1. Wilcke 1950 s. 159.
106. Galster 1928 s. 10. Wilcke 1950 s. 160. – For de følgende enkeltheder henvises til disse to fremstillinger.
107. Galster 1956 s. 7 ff.
108. Wilcke 1950 s. 169.
109. Galster 1956. Wilcke 1950 s. 165: 536.900½ mark.
110. H. Rørdam: Poul Helgesens »Danske Rim« om Christian II. Kirkehistoriske Samlinger V Række, I bind s. 558 ff. Varianter, se Skrifter af Paulus Helie, udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab I (Kbh. 1932): Christiern den Andens Rimkrønike 1523 (udg. Marius Kristensen) s. 171 og 300.
110A. Mikael Venge: Christian 2. fald. Spillet om magten i Danmark januar-februar 1523 (Odense University Studies in History and Social Sciences Vol. 6), Odense 1972, vil vise, at hertug Frederik ikke har været så slem, men at initiativet er udgået fra de jydske rigsråder.
111. Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearchiv II (1856) s. 76. Wilcke 1950 s. 174 ff. Galster 1956 s. 24.
112. A. Heise: Bondeopløb i Jylland i Kong Frederik den førstes Tid. Historisk Tidsskrift 4. R. V (Kbh. 1875–7) s. 269 ff. Galster 1956 s. 26. Wilcke 1950 s. 177 f.
113. Kjøbenhavns Diplomatarium I (Kbh. 1872) s. 310. Galster 1961 s. 76.
114. Wilcke 1950 s. 177, 180. Galster 1962 s. 82 ff.
115. Galster 1961 s. 75.
116. Berliner Münzblätter 1899 sp. 2500. Galster: Frederik I's Dobbeltskillinger og Lejrskillinger, NNUM 1958 s. 167–170.
117. Register over alle Lande no. 3 fol. 392 (Rigsarkivet). Danske Magazin II s. 126. Luxdorph 1760 s. 8 f. Kong Frederik den Førstes danske Registranter udgivne ved Kr. Erslev og W. Mollerup af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie I 1878 s. 401. (Galster 1928 s. 15 f.) Galster 1936 s. 173 f. Wilcke 1950 s. 180–3, 191 f. Galster 1956 s. 27 f.
118. Danske Cancelli 1481–1533. Indlæg til Registranterne. R.A. (Vejledende Arkivregistraturer I, Kbh. 1941 s. 21 nr. 48).
119. Luxdorph 1960 II Tavle ad pag. 8. Galster 1936 s. 174. Wilcke 1950 s. 187. Galster 1956 s. 29.
120. Jesse 1928 s. 211.
121. Galster 1936 s. 175.
122. Diplomatarium Norvegicum II (1852) s. 813 nr. 1099. Galster 1936 s. 175 f.
123. Frederik I's danske Registranter I s. 258. Galster 1956 s. 35.
124. Galster maj 1936 s. 4–7 og 45.
125. Holger Rørdam: Om Beskatningen af Kirkerne og Plyndringen af deres Klenodier i Kong Frederik I's Tid. Ny kirkehistoriske Samlinger IV (Kbh. 1867–8) s. 26–45. Ernst 1938 s. 45–8. Wilcke 1950 s. 206 f. Galster 1956 s. 35.
126. Junge s. 77.
127. Junge s. 109. Den s. XVIII fig. 5 og s. XXI nævnte sjældne tomark klipping, Schou 1535, 17, er som påvist af Wilcke 1950 s. 228 snarest slået af grev Christopher i Christiern II's navn. Galster 1956[I] s. 39. nr. 18. Galster 1956[II] s. 37.
128. Junge s. 77.
129. Junge s. 80.
130. Junge s. 178–186.
131. Junge s. XI, 184 f. Wilcke 1950 s. 242 f.
132. Nye Danske Magazin II (1806) s. 146. Wilcke 1950 s. 228 f., 253 f. Galster 1956 s. 38 f.
133. Junge s. 107.
134. Danske Kancelliregistranter 1535–1550, udgivne af Kr. Erslev og W. Mollerup (Kbh. 1881) s. 15. Junge s. XXII f.
135. Junge s. 199 ff.
136. Rigsarkivet. Danske Kancelli. Adskillige Registre 1536–58 fol. 73–4. Samling af gamle danske Love udgivne af J. L. A. Kolderup-Rosenvinge IV (Kbh. 1824) s. 203 ff. Galster 1936 s. 183. Wilcke 1950 s. 251 f.
137. Danske Magazin 3. række VI s. 194. Junge s. XXIV, 74 og 190. Galster 1947 s. 611 ff. Ernst 1948 s. 18. Wilcke 1950 s. 253.
138. Junge s. XXIV. Galster 1956[II] s. 42 f.
139. F. C. Jensen und D. G. Hegewisch: Privilegien der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft von den in der Privilegienlade befindlichen Originalien genau abgeschrieben und mit denselben verglichen auch demnächst zum Druck befördert (Kiel 1797) s. 58–63: No. 10. Tom kile am vrijdage vor palmen Na cristi vnses Hern gebord verteinhundert in dem Sestigesten Jahre. – En confirmation af disse privilegier blev givet af Frederik I 6. maj 1524, trykt sstds nr. 24 s. 140–150 (s. 148–9). Registrum König Christian des Ersten, herausg. Dr. Georg Hille (Kiel 1875) nr. 19 s. 33.
140. Af denne forefindes i K.M. to exemplarer: Thomsen 6907 (under Hamborg) 0.16 g. 26 stråler. – Et exemplar tilbyttet 1853 0.26 g. 27 stråler. Lange s. 13. Jesse 266 (Holsten efter 1460). Curtius 1908 s. 158 nr. 37: Cronsfordefund 1903. 1 ex. 0.24 g.
141. Af denne forefindes i K.M. tre varierende exemplarer. 1. Beskrivelsen 1791 C.I nr. 7 T.I 5 ombyttet 1883 med et bedre exemplar fra grosserer Maynzhusens samling (G.P. 888) 0.45 g. 29 stråler. Merzdorf cf. 16. Utydeligt bogstav (K eller N?) mellem to kløverblade over skjoldet.
2. Beskrivelsen 1791 C.I nr. 34 T.II 2 uden noget over skjoldet, men med • i midten. 0,36 g. 24 stråler. Merzdorf 17.
3. Thomsen 6222 (henført til Johan XI 1301–45): Skjoldet afrundet for neden. 0.56 g. 31 stråler. Jesse 1928 s. 109 nr. 300 (på tavlen er nr. 299 og 300 ombyttede). Hertil en doublet (G.B. 888) 0.47 g. 31 stråler.
142. Arup 1903 s. 322. August Lorenz, Ein Halbes Jahrtausend Kieler Umschlag, Kiel 1965.
143. Hauberg 1886 s. 189. Johansen 1961 s. 51 nr. 842. Dobbeltskillinge, Gaedechens 1850 s. 284 f.
144. Jesse 1928 s. 120 f. Johansen 1961 s. 52 nr. 845.
145. Wilcke 1950 s. 186, 188 f.
146. Jesse 1928, s. 131, 211. Wilcke 1950 s. 187.
147. Berliner Münzblätter 1899 Sp. 2590.
148. Wilcke 1950 s. 32–7, 184 ff. Karel Castelin: Zur Entstehung der ältesten »Joachimstaler«. Numismatische Zeitschrift 80. Band (Wien 1963) s. 72–7. Kirsten Bendixen: Af dalerens billedbog. Nationalmuseets Arbejdsmark 1970 s. 67–76.
149. Christian Ulrich Beccau: Versuch einer urkundlichen Darstellung der Geschichte Husums (Schleswig 1854) s. 57.
150. Thomsen 1830. NNÅ 1948 s. 102–4.
151. Junge 1934 s. XI, XXVII f. Bendixen 1960 s. 97 ff.
152. Junge 1934 s. 106 note 145.
153. Junge s. 1–4 og 184 f.
154. Se note 127.
155. Lagerqvist 1970 s. 102.
156. Strelov 1633, s. 205.
157. Christensen 1903 s. 143 med henvisninger.
158. Hauberg 1891 s. 43. Lagerqvist 1970 s. 155.
159. Strelov 1633, s. 226, i øvrigt Hauberg 1891 s. 5.
160. Antiquarisk Tidsskrift 1843–5 s. 41.
161. NFM XI maj 1929 s. 229.
162. Hauberg 1891 s. 48 og 66. Omdateret af Rasmusson. Lagerqvist s. 155, 157 nr. 5. – Agnus Dei i litaniet, men Agne Dei på mønten.
163. Kr. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede (1513–1596) Kbh. 1879 s. 14.
164. Rasmusson 1961 s. 94. – »Skaaf« siger Anders Bille 1524. Mollerup: Bille-Ættens Historie I (Kbh. 1888) s. 516.
165. Rasmusson 1961 s. 91 f.
166. Lars J. Larsson: Sören Norbys skånska uppror. Skandia 1964 s. 217–271, især s. 263 ff. og note 27.
167. Antiquarisk Tidsskrift 1846 s. 231 (»angives at være funden i Nærheden af Roeskilde«). Desuden 2 exemplarer: Bruun 4116 fra L. Chr. Petersens auktion 1914 nr. 162 og Bruun 4117 fra Bille-Brahe.
168. Rasmusson 1961 s. 87–96.
169. D. Mag. 3. R. VI (1860) s. 298 f.
170. Schive s. 131, 132 note 4 og 152. Holst 1936 s. 126.
171. Schive s. 132. Danske Kongers Haandfæstninger. Aarsberetninger fra Det kongelige Geheimearchiv indeholdende Bidrag til dansk Historie af utrykte Kilder udgivne af C. F. Wegener.II (Kbh. 1856–60) s. 50.

172. Schive s. 132. Herbst 1878 s. 3.
173. Ernst 1940 s. 73–93.
174. Schive s. 137 f. Wilcke 1950 s. 156 f., 160.
175. Schive s. 143 tab. XV 24–26.
176. Schive s. 143–4. Wilcke 1950 s. 196 f.
177. Diplomatarium Norvegicum II.2 (1852) s. 798 f. nr. 1081, 1083. Schive s. 144 f. Holst 1936 s. 132 f. Wilcke 1950 s. 197.
178. Dipl. Norv. II.2 s. 799–800. Schive s. 145 f. Wilcke 1950 s. 197.
179. Fortegnelse over den af Overretssagfører J. P. B. Grimsgaard i Sarpsborg efterladte fortrinlige Samling af norske Mynter og Medailler ... Auction 5. Dec. 1889.
180. Schive s. 146. Wilcke 1950 s. 197.
181. Schive s. 146. Wilcke 1950 s. 198.
182. Dipl. Norv. II.2 s. 807, 811. Schive s. 147. Wilcke s. 202 f.
183. Dipl. Norv. II.2 s. 814. Schive s. 147. Wilcke 1950 s. 203.
184. Schive s. 139 f., Wilcke 1950 s. 223 ff. Skaare i NNUM 1963 s. 1–8.
185. Schive tab. XV 14–15 anser dem for danske, Holst 1936 s. 132 pl. IV. 83–4 for norske, hvad Wilcke 1950 s. 227 betvivler.
186. R.J. s. XXIV og 74 f.
187. Ernst 1940 s. 74 f. fig. 1 nr. 26–36.
188.
189. Schive s. 155.
190. Nils Ludvig Rasmusson: Rikets vapen. NNÅ 1940 s. 1–34. C. R. af Ugglas: De tre kronorna i svenska riksvapnet. Rikets vapen och flagga (Stkh. 1960) s. 5–22.
191. Om Silvberget ved Säter, hvor der 1375 nævnes et mønthus, der var forlenet til en meklenborgsk ridder, se Lagerqvist 1961[1] s. 29 og note 95.
192. Thordeman 1936 s. 37. Lagerqvist 1961[1], s. 29: c. 1,30 g – c. 0.800 – 1,04 g.
193. Jesse 1928 s. 211.
194. Thordeman 1936 s. 39 fig. 66 og 67.
195. Rasmusson i Kult. Leks. I sp. 8: Abo.
196. Hildebrand s. 847 nr. 685.
197. Thordeman s. 41.
198. En Stockholms-ørtug med Erik af Pommerns forside (Hild. 680) og Christopher af Bajerns bagside (Hild. 688) er publiceret af Lagerqvist 1961 s. 59 ff. fig. 2 (1,06 g – 0.890 – 0,94 g); i privat eje.
199. Liedgren 1967 s. 13. G. i NNUM april 72 s. 84.
200. Wallroth 1918, s. 8, hvem Thordeman s. 41 følger, havde kun en ufuldstændig afskrift af møntordningen for sig: »Ordningens bestämmelse att av ortigar skall myntas 30 kast på 1 löd. mark måste vara felskrivning för 36 kast.« Wallroth kommer derefter til 1,4626 g – 0,625 – o,9141 g. H. L. Forsell: Anteckningar om mynt, vigt, mått och varupris i Sverige (Stkh. 1872) s. 4–5. V. E. Lilienberg: Om svenska mynt och myntvärden. NM XVIII (Stkh. 1908) s. 4: 210.616 g). Eli F. Heckscher: De svenska penning – vikt – och måttsystem. En historisk översikt. Publikationer utgivna av historielärarnas Förening. I (Stkh. 1946) s. 6.
201. Wallroth 1918 s. 8.
202. Wallroth (og Thordeman) 0,3134 g – 0,3125 – 0,0979 g.
202A. Brenner 1731 s. 32–4. Johansen 1961 s. 37–8 nr. 776.
202B. Niels Ahnlund: Stockholms historie före Gustav Vasa (Stk, 1953) s. 281–2, 287–92, 322.
203. Liedgren 1967 s. 13–16.
204. Liedgren 1967 s. 16 og 1965 s. 32 f.
204A. Erik Molkte: Berndt Nötkes altertavle i Århus Domkirke og Tallintavlen (Kbh. 1970). Kap. 7 Mester Berndt Nötken, „Desses Rykes muntmester" s. 61–68.e
205. Betydningen af S, som ikke står på halvørtugen, er uvis. (Lagerqvist: Silverberget?), i øvrigt = moneta in vallibus. Brenner har i stedet for S læst M (= Morensis).
206. Lagerqvist 1962 s. 79–97.
207. Liedgren 1967 s. 18–20.
208. Huitfeld 1652 s. 968–9 og 973.
209. Lagerqvist 1970: 4½ mark, gammel afskriftfejl; efter Wilcke 1950 s. 120: 1½ mark ørtug. Liedberg 1967 s. 18: »halfænnæn mark stocholms«.
210. Alfred Noss: Die Münzen der Erzbischöfe von Cöln 1306–1547 (Cöln 1915) s. 259.
211. Wilcke 1950 s. 121.
212. Huitfeld 1652 s. 1039.
213. Thordeman 1936 s. 45.
214. Wilcke 1950 s. 123.
215. Brenner 1731 p. 43 Tab. VIII. 12.
216. Lagerqvist 1970 s. 142 ff. Rasmusson 1970 s. 15 ff.
217. Thordeman 1936 s. 48 (henført til Sten Sture d. Y.).
218. Jesse 1928 (1967) s. 211.
219. Appelgren 1923 s. 79–88.
220. Lagerqvist 1970 s. 146 ff. Rasmusson 1970 s. 18 ff.
221. Lagerqvist 1970 s. 154.
222. Appelgren 1915 (1916), 1916 (1917), 1918 s. 54 ff., 1921 s. 47–56, 1933 s. 48 ff., 94 ff. pl. XIII: Större fyraskilling, typ 65 nr. 494–97. Åttaskilling, typ 66 nr. 498, typ 67 nr. 499. Mindre fyraskilling, typ 68 nr. 500–506, typ 69 nr. 507. Mark, typ nr. 508–509. Schou 1535, 46–47, 51–64, Wilcke 1950 s. 244 f.
223. Philippa, yngste datter af Henrik IV, konge af England (1399–1413), var født 4. juli 1394, gift 26. oktober 1406 i Lund. Hun udøvede regeringsmyndigheden under kong Eriks udenlandsrejse fra august 1423–maj 1425. Hun døde i Vadstena kloster 5. januar 1430.
224. De nævnte 4 stæder fra recessen af 9. februar 1379 sammensluttede i den såkaldte vendiske møntforening, skønt egentlig kun Vismar lå på »vendisk« område. Jesse 1928 s. 89.
225. Efter nutids regning var udmøntningsformlen for søslingen: råvægt 1,37 g – finhed 0,703 – finvægt 0,96 g. Om ordet *kast* og regning med kast se NNUM. 1972 apr. s. 82-6.
226. Efter nutids regning: 0,336 g – 0,453 – 0,152 g.
227. Der kan næppe være tale om de hvide til fire penninge, som blev udmøntet kort efter 1397 og snart igen afløst af sterlinge til 3 penninge. Formodentlig er det disse, der i krigsårene omved 1420 er blevet opskrevet og »forkyndt« til fire penninge.
228. Der sigtes antagelig til den under Erik af Pommern i Åbo udmøntede firepenning, der i forsidens præg med en krone frembød nogen lighed med de danske sterlinge. Lagerqvist 1970 s. 116 nr. 10. Rasmusson :Åbo i Kult. leks. I 1956, sp. 8.
229. Der sigtes antagelig til de forringede goter, Lagerqvist 1970 s. 105 nr. 4.
230. Den lybske witten sloges siden 1411 (Jesse 1928 s. 210) med 208 stk. på den 12-lødige mark, d.v.s. 1,124 g råvægt 0,750 finhed og 0,843 g finvægt; medens penningen siden 1422 sloges med 684 stk. på den 8-lødige mark, d.v.s. 0,34 g – 0,500 – 0,17 g, således at marken fin udbragtes til 7 mark 2 skilling.
231. Noblen blev indført af Edward III i august 1344: 39½ stk. af Towerpundet til 23$\frac{7}{8}$ karat, d.v.s. 8,97 g råvægt – 0,995 finhed – 8,92 g finvægt. Den blev i de følgende udmøntninger noget forringet, 1351 til 7,97 g råvægt med samme finhed og værdi af 6$\frac{3}{4}$ shilling. Det må være denne nobel, der her betegnes som den tunge (sware), thi 1412 blev råvægten nedsat til 7,00 g.
232. Skilling var kun regningsmønt for 12 penninge = 3 hvide = 2 søslinge = $\frac{1}{16}$ mark. Den sloges første gang 1432 med 92 stk. på den 10-lødige mark, d.v.s. 2,54 g råvægt, 0,625 finhed, 1,59 g finvægt. (Jesse 1928 s. 211).
233. Den fuldvægtige krone må være den couronne d'or (écu à la couronne), som Carl VI beordrede udmøntet 11. marts 1385 til 60 stk. på marken fin (24 karat), d.v.s. 4,08 g, senere blev den lettere, 1411 2. nov. 64 stk. på den fine mark, d.v.s. 3,82 g, og det er efter Luxdorphs udregning den, der her er ment, medens kronen, som er for let, må være enten den efter 26. april 1421 til 66 stk. på marken fin, eller den efter 28. maj 1423 til 68 stk. på marken.
234. Den rhinske gylden blev til ved forliget mellem de fire rhinske kurfyrster Mainz, Trier, Køln og Pfalz 1386 26. november. Den skulle oprindelig udmøntes 66 stk. på marken 23 karat, men den forringedes efterhånden således, at den 15. aug. 1409 kun skulle holde 22 karat, i nutids regning 3,49 g råvægt – 0,917 – 3,20 g finvægt.
235. Arnhemsk gylden blev slået i Arnheim af hertugerne af Geldern, Reinald (1402–23) og Arnold (1423–73). Jesse 1928 s. 114, 256 nr. 558.
236. Biskopsgylden blev slået af biskop Frederik (1393–1423) i Utrecht.
237. Det vigtige hansekontor i Bergen har formodentlig ikke været med i de foregående forhandlinger og dets samtykke skulle måske først indhentes.
238. Tideman Sten, som stammede fra Lyneborg, var oldermand for skånefarerne i Lybæk. Han stod i forretningsforbindelse med kong Erik, hvorom vidner en kvittering fra ham til

kongen på 5000 rhinske gylden, dateret Flensborg Mortensaften 1410 (Repertoriet III (1906) nr. 5121). Han var fører for et parti, der understøttedes af kongen og blev valgt til rådmand 1408, 1412–16 borgmester. Han blev gentagne gange benyttet til vanskelige forhandlinger med fremmede magter, således med kong Erik. Da det 1427 kom til brud og åben krig mellem Danmark og Stæderne, blev han gjort til borgmester og overanfører for seks vendiske stæders flåde; men bortset fra, at de lybske skibe i slaget i Øresund ca. 11. juli erobrede et par danske skibe og det danske flag, som de hængte op i Mariakirken, gik det såre galt. Herr Tideman slap fra at blive halshugget, men måtte sidde flere år i lænker i fængsel. Først 1432 slap han ud og blev atter rådmand og borgmester. Han døde antagelig 1441.
Wilhelm Mantels: Tidemann Steen, Hansische Geschichtsblätter I 1871 s. 134–151. Henry Petersen: Et dansk Flag fra Unionstiden i Maria-Kirken i Lübeck. Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1882 s. 1–56. C. Wehrmann i Allgem. deutsche Biographie 35. Bd. (Leipzig 1893) s. 545–7.

239. Hinrik van Haren (Hinricus de Harne), som rimeligvis har navn efter en by Haren ved Emsfloden i Hannover, blev valgt til rådmand i Vismar 1. juli 1416. Han var anfører for Vismars skibe, der deltog med skam og skade i slaget i Øresund i juli 1427. Den 24. september blev han sat i fængsel og den 31. oktober halshugget – på torvet i Vismar – 18 dage før sin borgmester Johannes Bantzkow.
Friedrich Crull: Die Rathslinie der Stadt Wismar. Hansische Geschichtsquellen, herausgegeben vom Verein für hansische Geschichte. Band II (Halle 1875) s. 54, 58, 60. For nærmere oplysninger om Hinrik van Haren takkes Direktorin Düsing, Stadtarchiv Wismar.

MØNTOMSKRIFTER

1 ✠ᗅIVITᗅS:RᗅᘉGᘉI
✠MOᘉᗅTᗅ:RIPᗅᘉS

1var. ✠ᗅIVITᗅS✠Iᘉ:RᗅGᘉO

2 ✠ᗅRIᗅVS:RᗅX:D:Sᘉ
✠MOᘉᗅTᗅ:ᘉᗅSTWᗅDᗅᘉ

7 +IᘉᘉOMINᗅ°DOMINI

17 RᗅX×DᗅIᗅ

18 D✠G✠RᗅX×DᗅIᗅ
✠GLORIᗅ×Iᘉ×ᗅXSᗅLSIS×DᗅO

23 R'D', RᗅXD', D'G'R'D', DᗅIG'R'D'

24 ✠IOH'S×DEI×GRᗅ✠×REX×DᗅNOR'IVSSIT×ME×FIERI×ᗅN'×1896
✠DEXTERᗅ×DNI'×EXᗅLTᗅT×ME×DEXTRᗅ×DNI'FECIT×VIRTV'

37 ✠XPS:IHS:ELEGIT:ME:REGEM:POPVLO:SVO NORWIEIᗅTRN

ad 37 var. IN:ᗅNO':E9:1518

45 ⁘IN⁘MANV⁘DOMINI⁘OMNIS⁘POTESTAS⁘TERRE

46 ⁘COR⁘REGIS⁘IN⁘MANV⁘DOMINI

50 ⁘ERVDIMINI⁘QVI⁘IVDICATIS⁘TERRAM

51 DEODVCE MILITES TRIVMPHANT

80 ✠MONET|ANOV|LANS|KR 1525

84 ✠MANVS·DEI·ERVET·ME·IMPII·CARCERIS·AN°4·

85 IMMERITI·CARCERIS·APVD·HOLSATAS·3·

110 ⁘MONETA✠HOLSATSCIE
⁘CIVITAS✠FLENSBVRG

134 +MONETA CIVITATIS)(+WISBVCENSIS

138 +REX✠GRIC' GOTOR')(+MONETA✠WISBIEN'

140 AGNE DEI MISERERE NOI

143 +SEVERIN+S+NORBI+S
MONO|WISB|CER|1524

146 MONETA:WISBWE:
:AGNE:DEI:MI:MEI

159 ✠STRENVS✠OLAVVS

165 WARMA◦REGIS◦NORVE
MON|NOV|ARL|ONI

175 CRISTE|RNI D⁘G|HERES|NORVE
✠MONETA×NOVA⁘ASLOENSIS×1535×

176 ✠CRISTIANI:DIE:GRA:REX.NORVIE

177 MON'◦ARGP'◦RIDROSIE:

242 SIGRIDVS + R|EX:SWEDIE:
MONE'+|STOC◦|HOLM◦|✠1512✠

244 STEEN:STVRE:RITTER:1513:
MONETA:NOVA:STOCHOL:

	Oversigt over MØNT-HERRER og MØNTSTEDER	1 Lund	2 Malmø	3 Malmø el. København	4 Landskrone	5 Ronneby	6 København	7 Serridslev-Roskilde	8 Roskilde	9 Næstved	10 Gurre	11 Odense	12 Ålborg	13 Randers	14 Århus	15 Ribe	16 Sted i kongeriget el. hertugdømmerne
1	Unævnte															1	
2	Erik af Pommern	9–13								2–8	16	14		15			
3	Christopher af Bajern	17–8	19–20														
4	Rigsrådet 1448		21–2														
5	Christiern I		23 a–d														
6	Hans		29–31	24–8			32–4						35–6				
7	Christiern II		37–43 86–8	82–5													
8	Frederik I		59–64	45–50	65–6	67	52–8	51					74–7			68–73	78–9
9	Rigsrådet 1533		81														
10	Christopher af Old.			89–91													
11	Christian III						101–6		97–100						92–6	107–9	
12	Søren Norby				80												
13	Hans Mule																
14	Gaute Ivarsson																
15	Erik Valkendorf																
16	Olav Engelbrektsson																
17	Albrekt af Meklenb.																
18	Karl Knutsson																
19	Interregnum i Sverige																
20	Sten Sture d. Æ.																
21	Nils Sture																
22	Svante Sture																
23	Sten Sture d. Y.																

	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
	Flensborg	Husum	Gottorp	Visby	Oslo el. Akershus	Hamar el. Oslo	Bergen	Nidaros	Sted i Norge	Stockholm	Vesterås	Silvberg	Kalmar	Åbo	Sted i Nederlandene
1	110–3			134–7											
2				138						195–7	198–9			200–2	
3										203–6				207	
4															
5				139–40						214–6					
6				141–2	155–6		148–54	157–62		230–4	235–8				
7					164	172–4 A			163						44
8		114–21	122–9	146	166–8		169–71								
9															
10															
11			130–3	147	175		176			(246–51)					
12				143–5											
13					165										
14								177–81							
15								182–5							
16								186–7							
17										188–91	192	194	193		
18										208–12				213	
19										217–8					
20										219–22	223–5			226–7	
21											228–9				
22											239–40				
23										241–4	245				

MØNTER, SOM NÆVNES I DENNE BOG

Tallene henviser til numrene i møntfortegnelsen

Abo, mønt til 6 penninge, slået i Åbo. Kult Leks. I sp. 8. 201, 227.

Blaffert, nævnes første gang i Lybæk 1329: »penninghen von tween penninghen« præget som hulpenning. Kult. Leks. I sp. 677. 79, 127.

Dobbelthvid, 165.

Dobbeltskilling, se toskilling.

Dreling, tysk dreiling, trepenning svarende til sterlingen 1374, da mønten skal være slået i Lybæk, ellers først slået efter recess 1392.Kult. Leks. III sp. 305–6. 113.

Engelsk, benævnelse på de danske trepenninge, se sterling. Kult. Leks. III sp. 632–6.

Firehvid (skilling), 163, 166, 169, 187.

Firepenning, se witten, hvid, 202.

Firskilling, se kvartmark 85–6, 94, 95A–B, 99, 104, 107, 117, 249–51.

Fjortenpenning, 56, 65, 70–1, 74.

Fyrk (4 penninge), se halvørtug, Kult. Leks. V sp.40–1. 240.

Gote, gullandsk mønt, svarende til en svensk ørtug og tysk witten, 134–6, 138.

Gros, dansk mønt til 9 penning fra 1430'rne. Navnet fra gros tournois, indført i Frankrig 1266, senere efterlignet i Nederlandene (groot) og England (groat). Kult. Leks. V sp. 478–82. 13, 16.

Guldafslag, af sterling 9A, af klipping 42A, af mark 242.

Guldgylden, se rhinsk gylden. Kult. Leks. V sp. 606–15.

Guldgylden, afslag i kobber, 241.

Guldreal, slået i Nederlandene (Dordrecht) for kong Maximilian ca. 1490, forbillede for kong Hans' noble 1496 (nr. 24–26) s. 24.

Halvmark (8 skilling) 54, 60, 93, 116, 247–8.

Halvpenning, se skærv.

Halvskilling, se søsling.

Hulpenning, nyere oversættelse af »hole penning« om de små som brakteater prægede penninge, 5, (8), (12), 129, 137, 156, 178–81, 185, 190–2, 206. Som topenning (blaffert) 79, 128.

Husumdaler, 114.

Hvid, udmøntet til 4 penninge ligesom de tyske witten. Sidste hvid fra 1675. Af hvidt, altså godt sølv. 1–3, 20, 22, 23a–d, 31, 34, 36, 43, 58, 64, 77, 87–8, 139–42, 145–6, 151, 155, 157–162, 171, 177, 184. Kult. Leks. VII sp. 176–82.

Joachimsdaler (Jochemsdaler), udmøntet fra 1519–20 i Joachimstal i Bøhmen, derefter udmøntet bl.a. i Danmark Kult. Leks. VII sp. 580–3. 101–2. Halv J. 103.

Klipping, Skilling, 42A–D, Tomark 78, 82, 83, 92A–B, 173, 259. Mark 172. 8 β 93, 4 β 94. β 174. Sølvgylden 123, 258. Kult. Leks. VIII sp. 494–503.

Klumpmønt (piedfort) af hvid 31A. Det er uvist, hvad meningen har været med den.

Kobbersterling, inflationsmønt, slået af Erik af Pommern 1422. 7, 10, 14, 15.

Lebard, den danske hulpenning, udmøntet efter reces 1424. Nr. 8 og 12. Kult. Leks. X sp. 390.

Lejrskilling = 10 hvide, slået i lejren for Kbh. 1523–4. 51.

Mark = 16 skilling, slået første gang i Den vendiske Møntforening 1504, i Husum 1514, i Kbh. 1532. Kult. Leks. XI sp. 420–41. 98, 115, 172, 186, 242, 246, 260.

Halvmark (8 β) 54, 60, 93, 116, 247–8.

Kvartmark (4 β) 117.

Tomark 78, 82–3, 92A–B, 97, 173.

Nobel, engelsk guldmønt, indført af Edward III 1344 til minde om søsejren ved Sluys 22. juli 1340. Rosenobel, indført af Edward IV 1465: 7,776 g guld, hvoraf 7,736 g fint. – Den danske nobel, slået første gang under kong Hans 1496, nævnt i møntordningen 1514, efterligner den nederlandske guldreal fra kong Maximilian og svarer nærmest til 2 noble. Kult. Leks. XII sp. 325–6. 24, 37, 45, (68), 69.

Dobbeltnobel 26. Tredobbeltnobel 25. –

Sølvafslag se sølvgylden.

Otteskilling, se halvmark, 54, 60, 93, 116, 247–8.

Penning, dels mønt i almindelighed (flertal: penge), dels $\frac{1}{12}$ skilling. Latin: denarius, deraf forkortelsen ₰ i tysk (= pfennig) og dansk, d i engelsk = penny. Ordet går antagelig tilbage til karolingisk sølvmønt fra Dorestad (pending af pand, af latin pondus?). Edward Schröder: Studien zu den deutschen Münznamen. II Pfenning. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 48 Band (Göttingen 1917) s. 241–254. Kult. Leks. XIII sp. 177–84. Se hulpenning og viertelwitten.

Rhinsk gylden, udmøntet fra 1386 af de rhinske kurfyrster, blev 1490 forordnet til at holde 2,527 g fint guld. De danske efterligninger var noget ringere. Nr. 27A–B,

59, 122, 130–1. Halv rhinsk gylden 28.
Schreckenberger, saksiske groschen, af sølv fra de 1498 opdagede sølvgruber ved Schreckenberg og slået i staden S., fra 1501 kaldet St. Annaberg. S. 66.
Skilling, oprindelig oversættelse af solidus, romersk guldmønt, nævnet i Thrymskviða om jættens søster: »Hon skell of hlaut fyr skillinga« (Hun fik smæk for skillinge). Fra karolingisk tid regningsmønt = $\frac{1}{1\,6}$ mark eller 12 penninge. Forkortelsestegn for solidus β tysk (schilling) og dansk/engelsk (shilling). Udmøntet fra 1432 i Hamborg, Lybæk, Vismar og Lyneborg, fra Christopher af Bajern til 1872 (1874) i Danmark. Oprindelig betydning: »lille skjold«. Edward Schröder: Studien zu den deutschen Münznamen III Schilling. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 48 Band. Göttingen 1917 s. 254. Kult. Leks. XV sp. 503–5.
18, 21, 29, 32, 35, 39A–C, 40, 41, 55, 61, 80, 106, 109, 120, 125, 143, 144, 147, 148, 163, 164, 166–170, 174A, 175, 176, 182, 183, 187.
2 skilling se Toskilling.
4 sk. se Firskilling.
8 sk. 93.
Skærv, tysk Scherf, fra latin scripulus = obol, halvpenning, »Scherf« nævnes første gang i von Geldersens handelsbog 1379 (se note 36) og siden ofte i hanserecesserne. »Skærv« forekommer øjensynlig ikke i danske møntordninger o.lign. Det dukker op i Peder Låles ordsprog »Infortunatus ad tres obulos homo natus Nunquam nummorum dominus manet ille duorum«. »Then ther føddher ær tijl try skærff han wordher aldrigh two penningh herræ.« Ordet *Skærv* har således antagelig været gængs i 15. årh., måske allerede i Erik af Pommerns tid. Se NNUM 1971 s. 222–5. – 6.
Sterling, engelsk mønt, slået fra 1180. Ordets oprindelse uvis (afledning af stater?). P. Grierson: Sterling. Anglo Saxon Coins, ed. R. H. M. Dolley (London 1919) s. 266–293. Benævnelse for den danske trepenning, udmøntet af Erik af Pommern og Christopher af Bajern. 4, 9, 19.
Kobbersterling 7, 10, 14, 15.
Sølvgylden, afslag af nobel, 38, 47, 252, 254, 258.
Sølvgylden, prøve 44.
Sølvgylden, klipping 123.
Sølvgylden, falske 253–8.
Halvanden sølvgylden 48.
Halv sølvgylden 49, 50, 84.
Kvart sølvgylden 52.
Husumdaler 1522 114.
Søsling, nedertysk (og dansk) navn på en sekspenning (højtysk sechsling). Udmøntet efter reces 1424 og senere. 11 (og 17?), 30, 33, 57, 63, 66–7, 72–3, 75–6, 121, 126–27, 133, 149–50, 174, 201.
Toskilling (dobbeltskilling), 81, 96, 100, 105, 108, 118–9, 124, 132.
Trepenning dels om de danske sterlinge (se dette) eller engelske, dels om de tyske dreilinge.
Ungersk gylden. Medens andre guldgylden efterhånden forringedes i vægt og finhed, holdt den ungerske efterligning sig gennem århundreder ganske nær den oprindelige værdi (dukat). 46, 89. Dobbelt u.g. 90.
Viertelwitten = penning. 111.
Witten, dansk hvid, latin albus, først udmøntet i Lybæk efterlignet i Flensborg (ca. 1359), i Ribe (ca. 1380) og af Erik af Pommern (ca. 1400) = 4 penninge. Nr. 1–3, 110, 112. Rasmusson 1947 s. 65–73.
Ørtug (134–6, 138), 188–9, 193–200, 203–5, 207–20, 223–4, 226, 228, 230–1, 235, 239, 243.
Halvørtug 221–2, 225, 227, 229, 232–4, 236–8, 240, 244–5.

LITTERATUR- OG FORKORTELSESLISTE

Aarhusfundet
Georg Galster: Møntfundet fra Aarhus 1908. NNÅ 1942, s. 99–138.

Ant.
T. G. Appelgreen: Forteckning öfver Antellska myntsamlingens i Helsingfors svenska mynt I–II Hfors 1906–8.

App. 1915 (1916)
T. G. Appelgreen: Svenska myntmästare- och myntskrivaremärken. Kungl. Mynt- och Justeringsverket. Myntdirektörens underdånige berättelse för år 1915 (Stkh. 1916) Bilaga 3, s. 105–113.

App. 1916 (1917)
G. G. Appelgren: Numismatiska meddelanden ... 2. Dateringar och myntortsbestämningar med tillhjälp av myntstilen. Myntdirektörens underdånige berättelse för år 1916 (Stkh. 1917) Bilaga 6, s. 107–116.

Appelgren 1918
T. G. Appelgren: Om märken, hänsyftande på ämbets- och tjenestemän vid svenska myntverk. NM XXI (Stk. 1918), s. 47–76.

Appelgren 1923
T. G. Appelgren: Sten Sture den yngres markstycken. NM XXIII Stkh. 1923, s. 79–88, pl. II–III.

Appelgren 1933
T. G. Appelgren: Gustav Vasas mynt. Stockholm 1933.

Assensfundet
Georg Galster: Møntfundet ved Assens. NFM XI Nr. 14. April 1929, s. 220–1, nr. 15 maj, s. 223–32.

Auctarium 1699 (1703)
Auctarium rariorum, qvæ Museo regio per triennium Hauniæ accesserunt, uberioribus illustrata commentariis præcipue numismata et aliæ antiqvitates parti secundæ aut insertæ aut inserandæ. Anno MDCXCIX [Hauniæ 1703].

Allen
C. F. Allen: De tre nordiske Rigers Historie 1497–1536 I–V (Kbh. 1864–72).

Bendixen 1960
Kirsten Bendixen: Et par bidrag til Reynold Junges historie. NNUM 1960, s. 97–9.

Bendixen 1966
Kirsten Bendixen: Efterslæt til Nakskovfundet 1959. NNUM 1966, s .3–4.

Bendixen 1967
Kirsten Bendixen: Danmarks mønter 1967. – Oversat: Denmark's money 1967.

Bendixen 1969
Kirsten Bendixen: Frederik III's danske Toskillinge. En vægtanalyse og lidt typologi. NNÅ 1969, s. 105–115.

Berch 1773
Carl Reinh. Berch: Beskrifning öfwer Svenska Mynt etc. Upsala 1773.

Beskrivelse 1791
Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den kongelige Samling. Kbh. 1791. Fol.

Bircherod 1701
Thomæ Broderi Bircherod Jac. f.: Specimen antiquæ rei monetariæ Danorum ab antiqvissimis temporibus investigatæ cum figuris cæneis præsertim a tempore Christianismi in Dania ad initium auspicatissimum imperii stirpis Oldenburgicæ. Hafniæ 1701.

Bonnier 1904
Illustrerad katalog öfver Isidor Adolf Bonniers svenska myntsamling I. Medeltidsmynt. D. Holmbergs auktion no. 69 Stkh. 26. jan. 1906.
Nytryk ved J. Chr. Holm. Kbh. 1957.

Brekke-Ahlström 1969 (1970)
Bernhard F. Brekke – Bjarne N. A. Ahlström: Norges mynter 1483–1969 Stkh. 1970.
(Ordnet i Sømods nummerfølge)

Brenner 1731
Thesaurus nummorum Sueo-Gothicorum Eliæ Brenneri. Holmiæ MDCCXXXI.

Bruun 1914
Sammlung des Herrn L. E. Bruun in Kopenhagen. Schwedische Münzen I Teil. Adolph Hess Nachf. Frankfurt a. M. 1914.

Bruun
L. E. Bruuns Mønt- og Medaillesamling. Kbh. 1928.

Christensen 1936
Victor P. Christensen: Christian II's udenlandske Mønt. NFM XIV maj 1936, s. (415), 417–8.

D.b.L.
Dansk biografisk Leksikon 2. udg. I–XVII. Kbh. 1933–1944.

Enemark 1971
Poul Enemark: Studier i toldregnskabsmateriale i begyndelsen af 16. århundrede. I–II. Århus 1971.
Ernst 1920
Axel Ernst: To hidtil ubeskrevne 14-Penninge fra 1524. NFM Aug. 1920, s. 93–5.
Ernst 1938
Axel Ernst: Dansk Halv-Sølvgylden 1531. NNÅ 1938, s. 41–52.
Ernst 1940
Axel Ernst: Norske Hvide fra Kong Hans. NNÅ 1940, s. 73–93.
Ernst 1946
Axel Ernst: De nordiske og holstenske Mønter i Berndt Arndts Münz-Buch. NNÅ 1946, s. 162–172.
Ernst 1948
Axel Ernst: Bidrag til Ribe Mønts Historie. NNÅ 1948, s. 1–38.
Ernst 1953
Axel Ernst: Nyere fund af mønter fra Danmark og Hertugdømmerne. NNUM jan. 1953, s. 1–13.
Ernst 1956
Axel Ernst: Bidrag til Holsten-Gottorps ældre mønthistorie. NNUM dec. 1956, s. 337ff.
(Ernst)
Axel Ernsts Bibliografi. NNUM 1951, s. 38–40, 1961, s. 58, 1964, s. 113.
Erslev 1882
Kr. Erslev: Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse. Kbh. 1892. Fotografisk genoptryk 1971.
Om Mønt: s. 349ff., note 70, s. 496f.
Erslev 1901
Kr. Erslev: Erik af Pommern, hans Kamp for Sønderjylland og Kalmarunionens Opløsning. Kbh. 1901.
Fotografisk genoptryk 1971.
Om Mønt: s. 71 note 119, s. 451, s. 154f. note 36, s. 461 og s. 198 note 2 s. 464.
Friis 1933
Astrid Friis: Kansler Johan Friis' første Aar. Skandia VI H. 2 Dec. 1933, s. 231–327.
Gaedechens 1854
O. C. Gaedechens: Hamburgische Münzen und Medaillen II. Hamburg 1854.
Galster 1922
Georg Galster: Das Münzmeistergeschlecht Comhaer. Berliner Münzblätter N.F. VII, s. 299f., 352f. og 365ff.
Galster 1924
Georg Galster: Møntfund fra Maribo Amt. Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog for MCMXXIV, s. 115.
Galster 1928
Georg Galster: Christiern II's danske Mønter. Norsk Numismatisk Forenings Småskrifter. Nr. 3. Oslo 1928.
Galster 1932
Georg Galster: Møntmesterslægten Comhaer. Moneta, Meddelanden från Skånes Numismatiska Förening I. Lund 1932, s. 15–26.
Galster 1933
Georg Galster: Hielmstierne og det kgl. Myntkabinet. NFM XIII, s. 233–9, 259–254, 265–70, 281–8, 297–304. Tillige i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling i Finansaaret 1932–33, s. 54–85.
Galster 1936 A
Georg Galster: Møntkælderen i Vingaarden. NNUM 1936 maj, s. 4–7 og 45.
Galster 1936 B
Georg Galster: Danmarks Mønter. Nordisk Kultur. XXIX. Mønt, s. 139–200.
Også på tysk (Die Münzen Dänemarks bis etwa 1625. Blätter für Münzfreunde. Neue Folge VII (1937–8), s. 89–98, 134–142, 157–163, 205–9, 232–9, 249–55, 277–83, 306–17. Særtryk: Halle 1939).
Galster 1942
Georg Galster: En Gurre Gros. NNUM 1942 sept. s. 70–1.
Galster 1943
Georg Galster: Nogle af Luxdorphs Møntprøver NNUM 1943 aug., s. 65–8.
Galster 1947
Georg Galster: Ribe Mønt. Fra Ribe Amt 1947. Bind XI.IIII, s. 587–619.
Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt.
Galster 1947 marts
Georg Galster: De saakaldte Kong Hans' Sølvgylden. NNUM marts 1947, s. 49–56.
Galster 1956 I
Georg Galster: Jørgen Kock som møntmester. Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1956, s. 7–41.
Galster 1956 II
Georg Galster: Århus' mønter. Købstadmuseet »Den gamle By« Årbog 1956, s. 19–43.
Fotografisk genoptryk ved J. Chr. Holm
Galster 1958
Georg Galster: Frederik I's dobbeltskillinger og lejrskillinger. NNUM oct. 1958, s. 167–170.
Galster 1961
Georg Galster: Københavns ældste mønt. NNUM april 1961, s. 72–7.
Galster 1962
Georg Galster: Møntmester Bernt Buskes kvitteringer 1523. Danske Magazin 8. R. II, s. 82–4.
Galster 1963
Georg Galster: Lybæks møntprivilegier og junker Valdemar 1340. NNUM jan. 1963, s. 8f.

Galster 1964
Georg Galster: Hans Köppelin, møntmester i Flensborg 1566–1568. NNÅ 1964, s. 26–48.
Galster 1965
Georg Galster: Herman von Nassau. NNUM aug. 1965, s. 108ff.
Galster 1966
Georg Galster: Næstved mønt. (Billeder af Mads Stage). Udsendt af Sparekassen for Næstved og Omegn i anledning af 100-års jubilæet 21. juli 1966.
(Jfr. G.: Næstved Mønter NFM Febr. 1926, s. 17).
Galster 1967
Georg Galster: Flensborg Mønt 14. og 16. århundrede. Udgivet af Numismatisk Forening for Nord- og Sydslesvig. Sønderborg 1967.
(Galster)
Bibliografi i Coins and history selected numismatic essays by Georg Galster. Aarhus 1959. NNUM 1964 s. 101–2 og maj 1969, s. 115–6.
Hauberg 1886
P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1377–1481. Å.f.n.O. 1886, s. 135–189.
Hauberg 1891
P. Hauberg: Gullands Myntvæsen. A.f.n.O. 1891, s. 1–72.
Hauberg 1899
P. Hauberg: To Myntfund fra Erik af Pommerns Tid. Å.f.n.O. 1899, s. 206–228.
Hauberg 1900
P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. D. Kgl. Danske Vidensk. Selskab Skr. 6. Række, historisk og filosofisk Afd. V. 1 Kbh. 1900.
Heckscher 1940
Eli F. Heckscher: De svenske penning- vikt- och måttsystemen. Stk. 1940 (Historielärarnes Förening. Publikationer 1)
Hede 1964
Holger Hede: Danmarks og Norges Mønter 1541–1814–1963. Kbh. 1964. Fotografisk genoptryk 1971.
Herbst 1878
C. F. Herbst: Nogle hidtil ukjendte norske Mynter fra Middelalderen. Christiania Videnskabers Selskabs Forhandlinger 1878. No. 10, s. 3.
Hild.
Hans Hildebrand: Sveriges Medeltid (Stkh. 1879–1903) s. 770–927. = Lars-Ingvar Jönson och Bernt Saxin: Mynt från Sveriges Medeltid. Faksimili tryck med tillägg av register och förteckningar. Göteborg 1969.
Holst 1936 I
Hans Holst: Norges mynter til slutten av 16. århundre. Nordisk Kultur XXIX Mønt, s. 93–138.
Holst 1936 II
Hans Holst: Funn av myntskatter i Norge inntil slutten av 19. århundre. NNÅ 1936, s. 5–26.
Holst
Bibliografi. NNUM 1951, s. 86–90.
Huitfeld 1652
Arrild Huitfeld: Danmarckis Rigis Krønicke. Kbh. 1652.
Hørby 1966
Kai Hørby: Øresundstolden og den skånske skibstold. Spørgsmålet om kontinuitet. Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen (Kbh. 1966), s. 245–272.
Jacobæus
Se Museum Regium 1696.
Jensen und Hegewisch 1797:
F. C. Jensen und D. G. Hegewisch: Privilegien der Schleswig-Holsteinischen Ritterschaft von den in der Privilegienlade befindlichen Originalien genau abgeschrieben und mit denselben verglichen auch demnächst zum Druck befördert. Kiel 1797, s. 58–63, 148–9.
Jesse 1924
Wilhelm Jesse: Quellenbuch zur Münz- und Geldgeschichte des Mittelalters. Halle 1924.
Jesse 1928
Wilhelm Jesse: Der wendische Münzverein. Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte herausgegeben vom Hansischen Geschichtsverein. Neue Folge. Band VI. Lübeck 1928.
Johansen 1961
Bente Friis Johansen: Kilder til Danmarks møntvæsen i middelalderen III (1413–1481). NNÅ 1961, s. 5–58.
Johansen og Mørkholm 1960
Bente Friis Johansen og Otto Mørkholm: Kilder til Danmarks møntvæsen i middelalderen II (1340–1412). NNÅ 1960, s. 25–83.
Junge
Reynold Junges Møntmesterregnskaber 1534-1540 udgivne ved Georg Galster af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Kbh. 1934.
Jørgensen 1888
C. T. Jørgensen. Beskrivelse over danske Mønter 1448–1888. Kbh. 1888.
KM
Det kongelige Mynt- og Medaille Cabinet (ca. 1780–1867). Den kongelige Mønt- og Medaillesamling. Nationalmuseet VI København.
Kult. Leks.
Kulturhistorisk Leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid I 1956–
Lagerqvist 1961 I
Lars O. Lagerqvist: Studier i äldre nordisk mynthisto-

ria. Licentiatavhandling, fremlagd den 19. april 1961 vid Stockholms Universitets historiska seminarium (prof. Höjer). Stencileret.

Lagerqvist 1961 II
Lars O. Lagerqvist: Frågor rörande svensk myntprägling vid midten av 1400-talet. NNÅ 1961, s. 59–72.

Lagerqvist 1962
Lars O. Lagerqvist: Om de mynt som attribuerats til den s.k. Daljunkaren. NNÅ 1962, s. 79–97.

LLt 1970
Lars O. Lagerqvist: Svenska mynt under vikingatid och medeltid (ca. 995–1521) samt gotländskt mynt (ca. 1140–1565). Stkh. 1970.

Lange 1908, 1912
Chr. Lange's Sammlung schleswig-holsteinischer Münzen und Medaillen, I Berlin 1908, II 1912.

Lauerentzen
Se Auctarium rariorum [1703] og Museum regium [1710].

Liedgren 1965
Jan Liedgren: Kontrakten med myntmästarna i Västerås 1480–1538. NNÅ 1965, s. 31–38.

Liedgren 1967
Jan Liedgren: Kontrakten med myntmästarna i Stockholm ock Uppsala 1449–1527. NNÅ 1967, s. 11–22.

Liedgren 1969
Jan Liedgren: Texterna om myntning i Hans Brasks kopiebok A 6. NNÅ 1969, s. 68–93.

Lindahl 1952
Fritze Lindahl: Møntfundet fra Ebbelnæs på Møn. NNÅ 1952, s. 11–54.

Lindahl 1955
Fritze Lindahl: Danmarks Mønter 1377–1448. NNÅ 1955, s. 73–92.

Lindahl 1960
Fritze Lindahl: Et Nakskov-møntfund fra dronning Margrethes tid. NNÅ 1960, s. 84–97.

Luxdorph 1760
(Bolle Villum Luxdorph) Anmærkninger over adskillige Mynte Anordninger under de høysalige Kongers Christian den II. Friderich den I og Christian den III Regieringer. Skrifter, som udi det Kiøbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabers Elskere ere fremlagte og oplæste i Aarene 1759 og 1760. Med et fuldstændigt Register. Ottende Deel. Kbh. 1760, s. 1–18.

Luxdorph 1765
B. W. Luxdorph: Anledning og Veiviisning til Myntens Udregning her i Landene, i det Fiortende Aar-Hundrede og fremdeles under Kong Eric af Pommeren, hans Regiering, tilligemed tvende, forhen utrøkte, Mynte-Foreeninger – Samt Indberetning om nogle gamle Danske Mynters Prøvelse. Begge oplæste i Det kongelige Videnskabernes Selskab, Aar 1764 (Dec. 7 og 21), Skrifter, som udi det Kiøbenhavnske Selskab ere fremlagte og oplæste i Aarene 1761, 1762, 1763 og 1764. Niende Deel. S. 613–718. Kbh. 1765. Særtryk 106 sider.

Museum Regium 1696
Museum Regium seu Catalogus Rerum tam naturalium, quam artificialium, quæ in basilica bibliothecæ augustissimi Daniæ, Norvegiæq; monarchæ Christiani Quinti Hafniæ asservantur, descriptus ab Oligero Jacobæo, med. & phil. prof. regio Hafniæ 1696.
(Se Auctarium 1699)

Museum Regium 1710
Museum Regium seu Catalogus Rerum tam naturalium, quam artificialium, quæ in basilica bibliothecæ augustissimi Daniæ Norvegiæq; monarchæ Friderici quarti Havniæ asservantur gloriosissimæ memoriæ rege Christiano qvinto regnante, ab Oligere Jacobæo med. & phil. prof. regio descriptus, nunc vero magna ex parte auctior uberioribusq; commentariis, præsertim autem qvoad antiqvitates historiamq; numismatum Danicorum, illustratus accurante Johanne Lauerentzen, assessore consistorii Havniensis regio. Hauniæ [1710].
(Se Auctarium 1699)

Mørkholm 1965
Otto Mørkholm: To møntstempler fra Christiern I's tid. NNUM 1965 febr., s. 30.

Nathorst-Böös 1946
Ernst Nathorst-Böös: Gustaf Wasas frihetsklipping, ett bidrag till dess historia. NNUM 1946 febr., s. 17–30.

Nordisk Kultur
Nordisk Kultur XXIX. Mønt. Kbh. 1936.

NNUM
Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad 1936 –

NNÅ
Nordisk Numismatisk Årsskrift 1936 –

NM
Numismatiska Meddelanden utgivna av Svenska Numismatiska Föreningen I Stkh. 1874 –

NFM
Numismatisk Forenings Medlemsblad I–XIV. Kbh. 1916–36.

Nöbbe 1930
Erwin Nöbbe: Flensborg som Møntsted. NFM Bind XII Nr. 1 Januar 1930, s. 1–4.

Nöbbe 1938
Erwin Nöbbe: Flensborgske Blafferte og Penninge fra Tiden 1546–1571. NNÅ 1938, s. 155–62.

Person 1930
Erik Person: Myntmästarna i Malmö 1444–1512. NFM

XII oct. 1930, s. 85–90.
Person 1934
Några anteckningar om Malmösläkten Dringenberg. Malmö Fornminnesförenings Årsskrift 1934, s. 91–106.
Person 1934 maj
Erik Person: »Møntergaarden« i Malmø. NFM XIV maj 1934, s. 73–78.
Person 1937
Erik Person: Den äldsta svenska guldmyntningen. NNÅ 1937, s. 97–100.
R&D
Ramus' og Devegges ufuldendte Møntværk [1865].
Rasmusson 1938
Nils Ludvig Rasmusson: Två Gotlandsmynt från senmedeltiden. Fornvännen 1938 s. 125–7.
Rasmusson 1943
Nils Ludvig Rasmusson: Studier i norsk mynthistorie. Fornvännen 1943, s. 282–6.
Rasmusson 1944
Nils Ludvig Rasmusson: Kring ett myntfund från Dalby. Meddelande från Lunds Universitets Historiska Museum (Lund 1944), s. 67–87. (Zusammenfassung s. 156–8).
Rasmusson 1947
Nils Ludvig Rasmusson: »Inte en vitten!« Fornvännen 1947 s. 65–73.
Rasmusson 1957
Nils Ludvig Rasmusson: Åldre forskning om Gotlands mynt från tiden 1300–1565. Gotländskt Arkiv 1957.
Rasmusson 1961
Nils Ludvig Rasmusson: Kring en myntmästare i Søren Norbys tjänst. Till Gotlands och Danmarks mynthistorie på 1520-talet. NNUM 1961, s. 87–96.
Rasmusson 1962
Nils Ludvig Rasmusson: Interregnumsmynt. Kult. Leks. IX, sp. 451–4.
Rasmusson 1970
Nils Ludvig Rasmusson: Sturetidens svenska myntförhållanden. Göteborg 1970.
Rasmusson 1956–70
Niels Ludvig Rasmusson: Abo, Fyrk, Gote. Grossus, Gyllen, Hvid, Joachimstaler, Klipping, Lebard, Mark, Nobel, Penning, Skilling. Kult. Leks. I–XV.
Rasmusson o. Heckscher
Sveriges mynthistoria. Vägledning vid studiet av Kungl. Myntkabinettets svenska myntsal. Stockholm 1945. 1958. 1961.
Rasmusson o. Nathorst-Böös
Nils Ludvig Rasmusson och Ernst Nathorst-Böös: Pengar på Gotland. Utgiven av Svenska Handelsbanken U.år [1969].
R.J. se Junge
Schive
C. O. Schive: Norges Mynter i Middelalderen. Med Indledning af C. A. Holmboe. Chria. 1865 Fol.
Schou
H. H. Schou: Beskrivelse af danske og norske Mønter 1448–1814 og danske Mønter 1815–1923. Udgivet af Numismatisk Forening. Kbh. 1926.
Skaare 1963
Kolbjørn Skaare: Et viktig myntfunn fra Ladegårdshaven. St. Hallvard 41. årg. (1963), s. 277–88.
Skaare 1963
Kolbjørn Skaare En gedigen nødmynt: Christiern II's norske klipping 1532. NNUM 1963, s. 1–8.
Skaare 1968
Kolbjørn Skaare: Penning. Kult. Leks. XIII sp. 177–81
Stiernstedt 1873
A. W. Stiernstedt: Om Gotlands jordfynd och i Visby slagna mynt. Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift 1873–1874. Stkh. 1875, s. 158–64.
Stiernstedt 1874
Aug. Wilh. Stiernstedt: Om myntarter, myntmästare och myntordningar i det nuvarende Sverige. NM I 1874.
Stiernstedt 1880
Beskrifning öfver Friherre A. W. Stiernstedts svenska Myntkabinett. NM VI–VII 1880, s. 1–144.
Strelov 1633
Hans Nielsen Strelov: Cronica Guthilandorum.
Den Guthilandiske Cronica (etc.). Kbh. 1633.
Suhm
Peter Friedrich Suhm: Samlinger til den danske Historie I–II (Kbh. 1779–84).
Nye Samlinger til den Danske Historie I–IV (Kbh. 1792–5).
Sæther 1967
Ola Sæther: Norske hulpenninger med løvemotiv fra 14. århundre og senere. NNUM 1967 jan., s. 3–10 (jfr. Sømod sstds. febr., s. 33–4).
Sømod 1967
Jørgen Sømod: Danmarks og Norges Mønter 1448–1540 samt danske Kongers udmøntninger i hertugdømmerne, Sverige og på Gulland i samme tidsrum. Kbh. 1967.
Thomsen
Description des Monnaies du moyen-âge de Christian Jürgensen Thomsen. Tome III Copenhague 1876.
Thomsen (ca. 1830) 1948
Christian Jürgensen Thomsen: Forsøg til en Beskrivelse og Forklaring over tvende mærkværdige hidtil ubekjendte danske Nødmynter, udgivet med Tillæg af Georg Galster. NNÅ 1948, s. 101–8.
Thomsen (1838) 1938
Christian Jürgensen Thomsen: Om Mynt, præget i Aar-

hus, udgivet med noter og med tillæg af C. J. Thomsens numismatiske Arbejder af Georg Galster. NNUM dec. 1938, s. 237–44.

Thordeman 1936
Bengt Thordeman: Sveriges Medeltidsmynt. Nordisk Kultur XXIX (1936), s. 1–92.

Wallroth 1916
Sveriges mynt 1449–1535. Kungl. Mynt- och Justeringsverket. Myntdirektörens underdånige berättelse för år 1916 (Stkh. 1917), s. 81–96.

Wallroth 1918
K. A. Wallroth: Sveriges Mynt 1449–1917.
Bidrag till en svensk mynthistoria meddelade i myntdirektörens underdånige årsberättelser. NM XXII (1918).

Wilcke 1920
J. Wilcke: Kong Hans' rhinske Guldgylden. NFM V Febr. 1920, s. 37–44. –
– Se også Wilcke 1931, s. 47–55.

Wilcke 1923
J. Wilcke: Apokryfe Mønter og Medailler. NFM Jan.–Febr. 1923, s. 233–9.

Wilcke 1931
J. Wilcke: Daler, Mark og Kroner 1481–1914. Kbh. 1931.

Wilcke 1933
J. Wilcke: Mark- og Dalerregning ved Middelalderens Slutning. En Dobbeltmark fra Husum 1522. NM XXVII, s. 107–115.

Wilcke 1950
J. Wilcke: Renæssancens Mønt- og Pengeforhold 1481–1588. Kbh. 1950.

(Wilcke) Bibliografi
Axel Ernst: Julius Wilcke 24. oktober 1875–16. marts 1951. NNUM 1951, s. (91) 94–97.

Østergaard 1944
Th. Østergaard: Aalborg og Ørbæk som Møntsteder. Fra Himmerland og Kjær Herred. Historisk Samfund for Aalborg Amt 1944, s. 284–99.

Å.f.n.O.
Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1866 –

Personregister

Adolf, hertug og greve 34
Ahlström, Bjarne N. A., direktør 14
Albrekt af Meklenborg, svensk konge 14, 40–1, 76–7
– hertug af Meklenborg 33
Anders Hansson, møntmester 43
Andreas, apostel 34–6
Appelgren, T. G., mønthandler 43
Arndt, Berndt, vekselleror 24
Bartholin, Thomas, læge 13
Berch, Karl Reinold, kansliråd 14
Bergsøe, Vilhelm, zoolog, digter 45
Bille, Esge, statholder 31, 39
Binck, Jacob, hofkunstner 35
Bircherod, Thomas Broder, professor 13
Birgitta, møntmesters enke 41
Blankenheim, Frederik af, biskop 18, 41
Blicher, Dines, møntmester 24–7
Bolvig, Johan Martin Emil, antiquitetshandler 47
Bommeln, Arent von, møntmester 18,41
Brekke, Bernhard F., direktør 14
Brenner, Elias, gravør, 14, 26, 42–3
Bruun, Lars Emil, grosserer 12, 47
Burgkmair, Hans, kunstner 92
Bussart, Martin, bygmester 35
Christian III, konge 12–3, 23, 32–3, 35–7, 39, 43, 61–4, 67–8, 70, 84
Christian (V), udvalgt prins 52
Christian VI, konge 13
Christiern I, konge 13, 14, 23–4, 36, 38, 41, 51, 67, 69, 79
Christiern II, konge 13, 24–35, 37–40, 43, 54–5, 57, 61–2, 86
Christopher af Bajern, konge 13, 22–3, 41, 50–1, 78, 103
Christopher, greve af Oldenborg 32–3, 35, 62
Claus, holstensk greve 16–7, 65
Comhaer, Gert Goswinsson, møntmester 18
– (Cumhar), Goswinus, møntmester 18
– Rolaf, møntmester 18, 41
Cornelius Jacobsson, møntmester 42
D., Johan, møntmester 23
»Daljunkeren« se Sture, Nils 42, 81
Devegge, Ole, museumsinspektør 13–4
Diemar, Otto, grosserer 86
Dirckzoon, Jorys 28
– Peter og Gerbrand, stempelskærere 28
Dragsted, Alfred, guldsmed 86
Drewes, Jørgen, møntmester 29–31, 34–5
Dringenberg, Henrik, møntmester 23
Edward III, engelsk konge 100
– IV, engelsk konge 100
Elisabeth, Christiern II's dronning 28
Erik den Hellige, konge 40–3
Erik Menved 16
Erik Plovpenning 13
Erik af Pommern 13, 18–21, 24, 36, 41, 47–50, 69, 77–8, 102–3
Forssell, Hans Ludvig, historiker 41
Frederik I, hertug og konge, 13–4, 27–9, 31–9, 55–9, 66–7, 70, 85
Frederik III, tysk-romersk kejser 34, 92
Galle, Olaf, statholder 38–9
Gaute Ivarsson, ærkebiskop 40,75
Geldersen, Vicko van, købmand 17, 103
Gerhard, greve og hertug 17
– greve af Oldenborg 34
Gesicke, møntmesters hustru 36
Giseltrud, møntmesters enke 36
Gjøe, Henrik, slotsbefalingsmand 29
Glob, Anders, rentemester 28
Glückstadt, Isak, bankdirektør 86
Gock, Albreth van, borgmester 27
Gram, Hans, historiker 13
Grave, Hans, møntmester 42
Gresham, Thomas, eng. finansmand 20
Grimsgaard, J. P. B., overretssagfører 39
Grote, Hermann, tysk numismatiker 11
Gustav Eriksson Vasa, konge 12, 14, 24, 28, 37, 42–3, 81, 84
Gyldenstierne, Christina 28
– Erik, slotsherre 39
– Mogens, lensmand 39
Haakon VI, konge 38
Hans, (Johan II), konge 11, 14, 23–6, 28, 31, 33–4, 36, 38, 40, 42–3, 52–3, 70–72, 82, 85, 102
Hans Hansen, møntmester 38–9
Hans Mikkelsen, borgmester 27
van Haren, Henrik, rådmand i Vismar 87–91
Hauberg, Peter, museumsinspektør 12–4, 23
Hede, Holger, overretssagfører 11, 14
Hellig Anders (Sankt Andreas) 34, 36
Henrik VI, engelsk konge 22
– VII, engelsk konge 24
Henrik, sønderjydsk hertug 17, 65
– (Jernhenrik), holstensk greve 17, 65
Henriksen, se Hielmstierne 13, 95
Herbst, Christian Frederik, justitsråd, museumsdirektør 13
Herman Villumsen, Mor Sigbrits broder 27
Hielmstierne (Henriksen), Henrik, geheimeråd 13, 85
Hildebrand, Bror Emil, rigsantikvar 41
Holm, Heinrich Gustav Ferdinand, kobberstikker 13
Holmboe, Christopher Andreas, professor, orientalist og numismatiker 14
Holst, Hans, bestyrer af Universitetets myntkabinett, Oslo 14
Hoyer, Herman, krigsøverste 29, 35
– Kirstine, gift med Jørgen Drewes og Reynold Junge 35
Huck, Peter, møntmester 20
Huitfeld, Arild, historieskriver 21, 24
Jacob, møntmester 37
Jacob Erlandsen, ærkebiskop 13
Jacobæus, Holger, læge 13
Jens Andersen, se Lodehat 18
Jernhenrik, se Henrik 17
Johan IV, hertug af Saksen-Lauenborg 23
Johan II, se Hans, konge
Johan Adolph, biskop af Lybæk 1586–1607 67
Jon Raude, ærkebiskop 38
Junge, Reynold, møntmester 12, 32–3, 35–6
Jørgensen, Carl Thorvald, generalmajor 13
Kalv, Erland, lensmand 18
Karl V, kejser 28
Karl Knutsson Bonde, svensk konge 22, 41, 48, 79
Kirchhoff, Eiler Hagbarth, mønthandler 86
Kniphof, Claus, kaperhøvding 27
Knud den Hellige, konge 52
Knud den Store, konge 16
Kock, Jørgen, møntmester, borgmester 27–9, 31, 33, 39, 43
Korner, Herman, historieskriver 21
Laale, Peder 103
Lagerquist, Lars O., antikvarie 14, 42
Lange, Christian, ingeniør 14

Langebek, Jacob, historiker 13
Lauerentzen, Johannes, universitetsbogtrykker 13
Laxmand, Hans, ærkebiskop 22
Lindahl, Fritze, museumsinspektør 12, 14, 22
Lodehat, Peder Jensen, biskop 19
Lodehat, Jens Andersen, (senere) biskop 18
Lunge, Vincents, statholder 39
Luxdorph, Bolle Villum, geheimeraad 13
Læssøe, Ludvig, museumsinspektør 13
Magdalena Sibylla, prinsesse 52
Magnus Håkonsson, norsk konge 38
Margrethe, dronning 12, 17–20
Mathias, møntmester og borgmester 36
Maximilian, romersk konge 24, 92, 102
Merzdorf, J. F. L. Th., bibliothekar 34
Mikkel Johansson, møntmester 42
Mogens, biskop 38–9
Mohr, August Christian, overkrigscommissair 14
Moltke, Erik, runolog 42
Moritz, greve af Oldenborg 34
Morten Jönsson, møntmester 43
Mule, Hans, design. biskop, slotsherre 38
– Hans, assessor 13
Munk, Mogens, landsdommer 29
Müller, Ludvig, etatsråd, museumsdirektør 13
Myndel (Mindel), Hans, møntmester 22–3
Nadelwigh, Heyne von, møntmester 41
Nassau, Hermann von, møntmester 23
Natt-och-Dag, adelsslægt 42–3
Niels Ibsen, biskop 18
Niels Jonsen, ærkebiskop 18
Norby, Søren, lensmand 37, 58, 60, 70
Notke, Berndt, maler 42
Olav den Hellige, konge 38, 40
Olav Engelbrektsson, ærkebiskop 39, 40, 76
Olov Skatkonge 20
Oluf, konge 17–18
Otto, greve af Schauenborg 34
Philippa, dronning 21, 49, 87–91
Porten, Aleide ter, gift med Gert Comhaer 18
Povl Helgesen, reformkatolsk forfatter 28
Ramus, Christian, professor, 13, 14
Rantzau, Johan, hærfører 29, 31, 32, 36
Rasmusson, Nils Ludvig, førsteantikvarie 42
Ravensberg, Albert Jepsen, lensmand 31
Rosenkrantz, Henrik, lensmand 37
Rytze, Peter, møntmester 39
Sanctus Olaus, se Olav den Hellige 38
Sankt Erik, konge 40–3
Sankt Knud, konge 26, 52
Schive, Claudius Jacob, toldinspecteur 14, 39, 40
Schiött, Søren, kobberstikker 13
Schou, Hans Henrik, ingeniør 11–4, 23, 40
Schult, Jacob, møntmester 39, 40
Schulte, Henrik, rentemester 35
Sever, Hans, møntmester 23–4
Seyer, Hans, møntmester 37
Sidse Kordtsdatter, gift med Jørgen Kock 27
Sigbrit Villumsdatter, Christiern II's rådgiverske 27
Sigismund, ærkehertug 26
Simon, herold 20
Skaare, Kolbjørn, museumsbestyrer 39
Slagheck, Didrik, ærkebiskop 27
Smidt, Peter Martin, kaptajn 45
Sophie, dronning 35–6
Steen, Tideman, rådmand og borgmester i Lybæk 87–91
Sture, Nils (Nicolaus) Bosson, lensmand 42, 81
Sture, Nils »Daljunkeren« 42, 81
– Sten Svantesson, den Yngre, rigsforstander 24, 42–3, 83, 86
– Sten Gustafsson, den Ældre, rigsforstander 24, 42–3, 80–1
– Svante Nilsson, rigsforstander 42–3, 83
Suhm, Peter Frederik, historiker 13
Sømod, Jørgen, mønthandler 14
Teufinck, Rudolf, wardein 29, 35
Thordeman, Bengt, rigsantikvar 41, 43
Thott, Otto, greve, geheimeråd 13
Treitzsaurwein, Marx 92
Urban VI, pave 17
Valdemar Atterdag, konge 16–8, 36
Valdemar Eriksen, hertug 16, 65
Valkendorf, Erik, ærkebiskop 40, 75
Vasa, se Gustav, konge
Viidhe, Hans v. d., møntmester 33
Wallroth, K-A., møntdirektør 41–2
West, Georg Urban Frederik (Fritz) Jürgensen, arkivar 14
Wilcke, Julius, departementschef 12, 14, 43
Wittenborg, Johan(n), lybsk borgmester 16
Worm, Ole, oldforsker 12
Æthelræd den rådvilde, konge 20

Stedregister

Åbo, åbosk 21, 41, 78–9, 88–91
Aalborg 23, 30, 32, 36, 53, 59–60
Aarhus 19, 32–3, 60, 62–3,
– møntfund 47
Akershus 31, 38–9
Assens, møntfund 36, 51, 53
Augsborg 24, 34, 92
Bajern 22
Bergen 21, 31, 38, 40, 71, 88–91
Bergenhus 31, 39
Berlin 14, 39
Bleking 37
Bordesholm kloster 29
Bremen 18, 26
Bultofte 29
Böhmen 26, 35, 102
Bösarp kirkegård, møntfund 18
Dacia = Dania 22
Dalby, møntfund 22
Dalerne (Dalarne) 28, 42, 81
Danzig 18, 20
Deventer 18
Ditmarsken 24, 34
Dordrecht 24, 102
Dorestad 102
Dresden 43
Eksjö, hovedgård 43
England 102
Falun 20
Finland 11, 28
De fire stæder, jfr. vendiske møntunion 21–2
Flensborg, flensborgsk 11, 17–9, 22, 34, 36
Florens 24
Frankrig 102
Fyn, fynboer, fynsk 18–9, 29, 32
– Stiftsmuseum 45
Geldern, geldersk 24
Gotland, se Gulland
Gottorp, gottorpsk 28, 31, 35–6, 60, 63, 67–8
Greifswald 21
Grimstad 39
Gulland 11, 36, 69–70
Gurre slot 22, 50
Göteborg 43
Hadeln 23

Hall 26
Hamar 38–9, 74
Hamborg, hamborgsk 16, 17, 20, 26, 29, 34, 37, 43, 88–90, 103
Hansestæder 19, 20, 23, 36, 87
Harzen 35
Hedemora 43
Helmstedt 23
Helsingborg 37
Helsingør 22
Hesnes havn i Norge 39
Holbæk, møntfund 38
Holsten, holstensk 11, 17–8, 21, 24, 28–9, 34–5
Horsens 21
Husum 24, 27, 29, 34–5, 66, 102
– Herrehuset 34
Itzeho 16
Jerusalem 21
Joachimstal 26, 32, 35, 102
Jylland, jydsk 18–9, 28–9, 32
Kalmar 18, 40–2, 77
Kalundborg 28
Kiel 16, 35
Kieleromslag 28, 34–5
Korsør 29
Krogen, slot 22
København, københavnsk 12, 19, 23, 25, 27–9, 31–4, 36, 40, 52–3, 56–7, 61, 62, 86, 88–91, 102
– Det Classenske Bibliotek 13
– Lejren for København 56
– Møntsamlerforeningen (Numismatisk forening) 13
– Rosenborg 13
– Slot 28–9
– Tagensvej 29
– Universitetsbiblioteket 13
– Vingården 30–1
Køln, kølnsk 11, 17, 32
Landskrone 30, 37, 58, 60
Lister 37
London 22
Lund 11, 17–20, 22, 48–50
– Grönegatan 18
Lybæk, lybsk 11, 16–7, 19–21, 23, 26, 28–9, 31, 34, 36–7, 41, 43, 88–91, 102–3
Lyneborg 11, 16–8, 20, 26, 34–5, 87–91, 103
Løgumkloster, møntfund 12
Malmø 22–5, 27–8, 30–1, 33–4, 39, 51–58, 61, 68
Malmøhus 22
– len 31
Meklenborg, hertugdømme 40
Mora sten 22
Nakskov, Gåsetorvet, møntfund 12
Nederlandene 16, 24, 28, 55, 102
Nedersaksen, den nedersaksiske kreds 11
Neustadt 16
Nidaros (Trondhjem) 38, 40, 75–6
Norge (Norvegia) 11, 19, 28, 38–40
Nyborg 17–8
Nykøbing, Falster 47
Nyrnberg 24
Næstved 17, 19, 20, 22, 47–8
– Møntergården 18
Odense 20, 31, 49
Oldenborg, grevskab 34–5, 67
Oldeslo 16
Oslo 38–9, 71–74
Otterndorf 23
Paris, Bibliothèque Nationale 28
– Ste. Genovevas kloster (Bibliothèque Ste. Geneviève) 55
Pfalz 22
Randers 20, 50
Rendsborg 16
Reval 35
Rhinen, rhinske kurfyrster 24, 42, 102
Ribe 12, 17–8, 33, 47, 59, 64, 86
– Riberhus 18
– Sankt Kathrine kirke 30
– Sudergade 30
Rom 34
Ronneby 37, 58
Roskilde 18–9, 29, 32–3, 36, 56, 63
Rostok 16–7, 21, 37
Rotenborg 34
Rusland 26
Ry kirke 32
Saksen-Gotha, hertugens samling 52
Saksen-Lauenborg, hertugdømme 23
Salzwedel 18
Sankt Andreasberg 35
Sankt Annenberg 32, 103
Schreckenberg 103
Serridslev 29, 56
Silvberget 40, 77
Sjælland, sjællandsk 18–9, 29, 32
Skåne 12, 18, 20, 29, 32, 37, 43
Skånemarked 19, 20
Skara 38
Skovshoved 32
Slesvig, hertugdømme 11, 16–7, 20–1, 35
– stad 12, 16, 36
Slesvig og Holsten 14, 28, 34
Sluys 100
Smålandene (Laaland-Falster) 32
Sorø, Mariekloster 31
Stege, møntfund 19, 47
Stockholm 12, 18, 24, 27, 40–1, 43, 76–80
– Köpmangatan 41
– Myntmästaregatan 41
– Slot 43
– Sortebrödrekloster 41
Stormarn 35
Stralsund 17, 20–1
Suså 18
Sverige (Svecia) 11, 19, 24, 28, 36, 40
Söderköping 41, 43
Sølvesborg 37
Sønderborg 31
Sønderjylland se Slesvig, hertugdømme
Tavastehus 28
Tours 16
Trondhjem, se Nidaros
Tyrol 26
Tyskland 28–9, 32
Tønsberg 38
Upsala, Universitetets myntkabinett 43
Utrecht 18
Vadstena 19
Vendiske Møntunion, stæder 17–22, 27, 34–5, 40, 102
Venedig 24
Vesterås 41, 43, 77–8, 81–83
– stift 40
Vestfalen 27
Viborg 22, 29
Visby 28, 36, 69–70
– Visborg 36–7
Vismar 17, 20, 23, 26–7, 34, 88–91, 103
Voldtofte, møntfund 36
Wien 92
Wolfenbüttel 11
Øresund 16, 22
Østdanmark 16
Øxnebjerg 32

Sagregister

Abo, Åbo (6 penninge) 41, 88–90, 102
Albus (hvid) 16, 19, 103
Antedatering af mønt 12, 33
Arnhemsk gylden 21
Barre 24
Billon (balion) 25
Biskops gylden 21
Blaffert 26, 34, 60, 67, 102
Brakteat, se hulpenning
Charta partita 91
Daler 26
Denarius 102
Dobbelthvid 38, 102
Dobbeltnobel og tredobbeltnobel 52
Dobbeltskilling 27, 29, 33–6, 66–8, 102

Dreling (dreiling) 17, 19, 23, 102
Ducat 24
Engelsk, se sterling
Fare (faare) = remedie 25
Firehvid, firehvideskilling 30–1, 38–90, 102
Firskilling 12, 31–3, 36, 61–64, 102–3
Fjortenpenning 30, 57–9, 102
Florin 16, 24
Fund 12, 18–9, 22, 38
Fyrk, se halvørtug 42, 80, 102
Gote 21, 23, 36, 41, 69, 88–90, 102
Gran, granum, grän, gren 12, 24
Gros 22–3, 41, 49–50, 102
Gros tournois 16, 102
Grot (groat, groot) 16, 102
Guldafslag af klipping 28, 55, 102
– af husumdaler 35, 66
– af sterling 49, 102
– af »mark« 1512 83, 102
Guldmønt, afslag i kobber 43, 83
Guldreal 24, 102
Gylden, regningsmønt 29, 32, 34, 36, 38
– arnhemsk 88–90
– biskops 88–90
– rhinsk 24–6, 30–1, 33, 35–6, 42–3, 52, 57, 67–8, 88–90
Gyldengroschen 26
Halvmark (8 skilling) 57, 63, 66, 84, 102–3
Halvpenning (Häbling), se Skærv
Halv rhinsk gylden 52, 102
Halvskilling, se søsling
Halvørtug 80–4, 103
Heller 16
Hulpenning (brakteat) 19, 21, 23, 34, 41–2, 48, 60, 67, 69, 75–8, 88–90, 102
Husumdaler 66, 102
Hvid 16, 19, 23–6, 30, 36, 41, 47, 51, ,53 57–8, 69–73, 102
Joachimstaler (-daler), Jochemsdaler 26, 33, 36, 64, 102
Karat 21, 24
Kast (warp, wurf) 21, 25, 88–90
Kedlen = ambolten? 88–91
Klipping 27–30, 32–3, 39, 43, 55, 60–3, 67, 74, 102
Klumpmønt (piedfort) 55, 102
Kobberafslag af hvid 71
– af guldgylden 83, 102
Kobbersterling, kobbermønt 20, 22, 48–50, 102–3
Korn (finhed) 11, 12, 16–7, 23, 43
– (byg) 16
Kreuzer 24
Krone 21, 88–91
Kvartmark, se firskilling
Lebard 21–2, 41, 48–9, 88–90, 102
Lejrskilling 29, 33, 56, 102
Libra, se pund 11
Lybsk (sc. penning) 22
Mark, lødig 11, 16–7, 20–1, 25–6, 88–90
– dansk 11
– kølnsk 11, 17, 20, 25–6, 31, 42
– lybsk 11
– svensk 41
– troysk 24
Al marco justering 12
Mark (mønt)
– dansk 24, 30–33, 55–6, 63, 74, 102
– lybsk 34–6, 66, 102
– norsk 76
– svensk 43, 83–4
– regningsmønt 19–21, 27–8, 40, 88–90
Nobel 21, 24, 26, 30–1, 52, 54–5, 59, 85, 88–91, 102
Obol 103
Otteskilling, se halvmark
Pagyment, pauiment, payement 19, 27–8, 39
Penning 11, 16, 19–20, 22–3, 25–6, 41, 69, 88–90, 102
Penny 22, 102
Pondus > Pand > pending 102
Prøvesten 12
Pund, (libra) 11
Rosenobel 24, 102
Scherf 103
Schreckenberger 36, 102
Scripulus 103
Sechsling, sekspenning, se søsling 102
Seiger 12
Sise (= accise) 23
Sjældenhed (raritet) 11
Skilling 16, 22–6, 31, 33–4, 41, 43, 50–54, 56–8, 66–7, 74–6, 88–90, 112
– regningsmønt 19, 20
Skrot 11–2, 16–7, 23, 25, 43
Skærv (halvpenning) 12, 19–20, 48, 103
Slagskat (sleschatt) 25
Solidus 103
Sovereign 24
Sterling 16, 18–20, 22, 41, 48, 51, 102–3
Sølvafslag af nobel, se sølvgylden
Sølvgylden (og delinger af samme) 26, 28, 31, 35, 54–6, 61, 66–7, 85–6, 102–3
Søsling (sechsling, sekspenning) 19–20, 23, 35, 49–50, 52–3, 57–60, 66–8, 74, 88–90, 103
Taler 24
Tomark 30–3, 60–3, 74, 102
Topenning, se blaffert
Toskilling, se dobbeltskilling 64, 103
Unce 11, 26
Uncialis (= taler) 26
Ungersk gylden 55, 62, 103
Viertelwitten 17, 103
Værksølv (vercksølff) 25
Wardein 11–2
Witten 16–21, 23, 88–90, 102–3
Øre 11, 16
Ørtug 11, 16, 22–3, 26, 36, 41–3, 69, 76–84, 102–3

Summary

This book deals with the Danish coinage during the period between the end of the old *penning* issues in the 14th century and the beginning of the modern period introduced by the mint decree of Christian III dated 18 October 1540.

The period from 1541 to date has been described in Holger Hede: *Danmarks og Norges Mönter 1541.1814.1970* and the present book conforms with Hede's work as far as the difference in the two periods permits.

Danish coinage 1397–1540 largely coincides with the period of the Union and must be considered in conjunction with the issues from the rest of Scandinavia: the Duchy of Slesvig (with Holstein), Gotland, Norway and Sweden with Finland. Each region had its individual monetary system.

In the middle ages the kingdom of Denmark itself consisted of three 'lands': Jutland (with Funen), Zealand (with Lolland-Falster) and Scania (with Halland, Blekinge and Bornholm), each with its own law, its own assembly ('*Landsting*' in Viborg, Ringsted and Lund) and its individual coinage.

The three southern districts of Jutland formed a duchy at the time of the Valdemars, a duchy descended in the family of King Abel, which became extinct with Henrik Valdemarsson in the summer of 1375. The duchy then escheated to the Danish king but only three months later, on 24 October, King Valdemar IV, Atterdag, the last male of the royal line also died. During the following interregnum, before the election of King Oluf in March 1376, the Holstein counts Klaus and Jernhenrik occupied, without any justification, the whole duchy of Slesvig. As guardian for her son Oluf, Queen Margrethe was forced to accept what had happened and to enfeof Henrik's son Gerhard IV with the duchy. Coining in Slesvig had stopped about 1330 and the population had become accustomed to using coins from Lubeck and Hamburg.

When i 1460 Christiern I was elected Duke of Slesvig and Count of Holstein, he had to bind himself and his successors to strike only coins of equal value to those of Lubeck. This commitment was rigidly enforced by the high nobility of Slesvig-Holstein and was upheld until 1864.

From of old, Gotland was considered part of Sweden but maintained a certain independence, amongst other things in its coinage. Even before Lubeck became important, Visby was a leading Hanseatic town and minted coins, striking the '*gote*' corresponding to an *örtug* of the old Nordic reckoning as early as the 1320's. Valdemar Atterdag, who conquered the island in 1361, did not interfere with the issue of *goter* at Visby. From the time of King Hans Danish *hvide* were introduced. Sören Norby's *skillinge* and *hvide* were mainly emergency and siege coins.

Norway had the same king as Denmark from 1380: King Oluf under the regency of Queen Margrethe. Coining had stopped and was not resumed until the reign of King Hans with *penninge*, *hvide* and *skillinge* struck in Oslo, Bergen and Nidaros. In 1458 the archbishop had the old archepiscopal privilege of coining renewed and the last three Norwegian archbishops struck coins alongside the regal issues. The coinage act of 1514 laid down that Norwegian coin was to be as good as Danish coin.

In Sweden Albrekt of Mecklenburg introduced the *örtug* corresponding to the *witten* of Lubeck, retaining however the old coin equations: 3 *örtug* = 1 *öre*; 8 *öre* = 1 *mark*.

Strictly speaking it is only the issues of the kings of the united kingdom of Denmark and Sweden, Erik of Pomerania, Christopher of Bavaria, Christiern I and Hans, which concerns Danish numismatics but for the sake of continuity an outline of the coinage of Albrekt, Karl Knutson and the regents Sten Sture the Elder, Svante Sture and Sten Sture the Younger has been included.

The Kingdom of Denmark

In 1396 Queen Margrethe, who had been in command of affairs as regent since the death of Oluf in 1387, was granted money by the *landstings* to start coining. After her great nephew Erik of Pomerania (the son of her sister's daughter) had been crowned king of the three Nordic kingdoms at Kalmar in 1397, coins were struck in his name at the old mint of Lund and at a new mint at Næstved. The prototype was the coinage of Lubeck and it was tariffed at the Low German reckoning of the *mark*

at 16 *skilling* at 12 *penninge* (at 2 *skærve*). This coin system lasted for centuries until the introduction of the *krone* in 1873. There are *hvide* (*witten*, *firepenninge*) from Næstved and Lund as well as *penninge* and *skærve*. The *sterlinge* which succeeded the *hvide* in about 1405 were of poor quality compared to the *dreilinge* of the 'four Hanse towns' and aroused the indignation of their merchants who protested in vain to Queen Margrethe and later to King Erik. In 1407 Gert Goswinson Cumhaer from Deventer is mentioned as mintmaster at Næstved and in 1412 he and his nephew (?) Goswin are mentioned as mintmasters at Lund. During the endless struggle with the Counts of Holstein the Danish *sterling* was further reduced and in 1422 the king has it struck entirely in copper, not only at Næstved and Lund but also at Odense and Randers. It aroused such great indignation among the merchants that the king promised to do away with it after a year. He likewise negotiated with the Wendish monetary union about issuing a joint coinage. While the king went on his long journey to visit the emperor and to go to Jerusalem his queen Philippa was left in control of affairs and on 8 October 1424 she came to an agreement with the Wendish monetary union about a joint coinage. As a consequence of this there appear the *sösling* (*sechsling*) minted at Lund and a penning, called a *lebard* after the type, which was also struck with a trefoil, the mintmark of Næstved. This joint issue lasted only a few years for in 1427 there was open war with Lubeck which attacked Copenhagen but which was repulsed by Queen Philippa. The war with Holstein lasted until 1435 and King Erik introduced a new and sub-standard coin, the *gros*, which was supposed to equal nine *penninge*, but which was worth only two *penninge*. It was coined at Lund and in a new mint at the castle of Gurre near Elsinore and the castle of Krogen where foreign captains had to pay the recently introduced Sound Tolls: one *noble* for each ship. In 1436 the king, weary of everything, took up residence in Gotland. In 1439 he was deposed by the *Rigsraad* who, among other grievances against him, adduced his copper *sterling* and *gros*.

In 1443 at Ribe King Erik's nephew, Christopher of Bavaria, was crowned 'overking' (archirex) of the three Nordic kingdoms. The base issues of his predecessor were replaced by better coins. A hitherto unknown coin of *sterling* type but of *sosling* weight appeared in a large find from Dalby in 1943. According to the legend it was struck at Lund where presumably the larger coin, the *skilling* which King Christopher had introduced, had also been struck. Its prototype, the Lubeck *skilling*, had been introduced by the Wendish monetary union in 1432.

The *skilling* which was ultimately derived from the *solidus* of Constantine the Great, was coined in Denmark for centuries until the introduction of the *krone* in 1873 when it ended up as a modest *to-öre*. In addition, the king struck *sterlinge* and *hvide*. The centuries-old mint of Lund was moved to Malmö where it was established in a fortified house which King Erik had built as part of the fortification of the town. It is recorded that the mintmaster and '*byfoged*' at Malmö in 1444 was Hans Myndel.

In the interregnum between the death of Christopher at Epiphany 1448 and the election of Christiern of Oldenburg as king on 28 September of the same year, the *Rigsraad* had *skillinge* and *hvide* struck.

During the reign of Christiern I the available finances could not bear the expense of striking *skillinge* and instead an abundance of *hvide* were produced. They were all of the same type as in the reign of Christopher with only four minor variants of the king's title. Malmö was then the only mint in Denmark. Hans Myndel died in 1455 and was succeeded as mintmaster by Hans Dringenberg.

During the reign of King Hans the striking of *hvide* was continued as hitherto at Malmö where about 1489 Hans Dringenberg was succeeded by Hans Sever, but new mints were also established in Copenhagen and Aalborg and *skillinge* were struck once more.

The campaigns against Sten Sture and his followers in Sweden were the occasion for the introduction of a gold coinage. An exact copy of king Maximilian's large gold *real* (*groote gouden real*) from Dordrecht was struck bearing the date 1496. Examples dated 1502 are also known and even double and triple multiples are found. This coin was called a *nobel* although it was twice the value of the English noble which reached Denmark through the Sound Tolls. In addition, a Rhenish *gylden* (*guilder*) was struck in imitation of the *gylden* of the four Rhenish Electors issued after the monetary convention of 1492. In 1497 King Hans had overcome his adversaries in Sweden but in 1501 he and his brother Duke Frederick were defeated in Ditmarshes. To pay the disbanded troops, King Hans had Rhenish *gylden* of lower value struck. These were to be distinguished by the Holstein coat of arms between the feet of the king (Saint Cnut, *Knud den Hellige*, patron saint of Denmark) on the obverse die. None are extant today and they are known only from old valuation books and from Lauerentzen's Museum Regium of 1710. For everyday use a huge number of *hvide* of very poor quality were issued so that instead of three *hvide* to the *skilling*, one had to reckon four or five.

As a consequence of the dissatisfaction with the coinage of King Hans, the *Rigsraad* introduced a clause into the coronation charter of Christiern II in 1513 to the effect that in future the coinage was to be the equal

of that of Lubeck. This provision, however, was not precisely followed in the instructions to Dines Blicher in 1513 in the first known Danish coinage act. He was to coin *noble*, *gylden*, *skillinge* and *hvide*. All these coins are extant with the exception of the *gylden*. Strikings of *noble* in silver dated 1516 and 1518 are known and, judging by their weight, these were intended to pass as silver *gylden*. Malmö was once again the only mint in Denmark. On account of the campaigns against Sten Sture the Younger, the fineness of the *skillinge* was reduced and from 1518 they became *klippinge* made of copper. At the same time Dines Blicher retired as mintmaster and was replaced by Jörgen Kock, of later fame. In November 1520 Christiern II was crowned in Stockholm. On his visit to Holland in 1521 he contacted coinage experts who should come to Denmark to reorganize the finances when the remainder of his queen's dowry from the Emperor Charles had been paid to him. His good intentions and plans came to nought because of the revolt of Gustav Vasa in Sweden and the rebellion among the nobility in Jutland instigated by his treacherous uncle Duke Frederik. In March 1523 the latter had himself proclaimed king at the Viborg *landsting*. A month later Christiern II left to seek help from his brother-in-law, the Emperor, and to collect an army of mercenaries. Jörgen Kock struck a large sum in *sölvgylden* presumably for the king to take with him. With the approval of the king the citizens of Malmö elected Jörgen Kock mayor. He promised to hold Malmö for four months until the king, as he hoped, returned.

In his charter Frederik promised to abolish the detested *klippinge* and to restore the coinage to normal value. In 1524 the king and the *Rigsraad* issued a decree to Jörgen Kock and the unknown mintmaster at Ribe to resume the striking of *hvide* and *trepenninge*. The latter coins are not extant and may not have been struck. In addition to the mint at Ribe, mints were founded at Aalborg and Landskrona for the recoining of the *klippinge*. Later in the year 1524 a detailed monetary system was organized, prescribing weight and fineness for the *nobel*, *Rhenish gylden*, *tomark*, *mark*, *half and quarter mark*, *firehvideskilling and hvid*.

In fact only a few of the gold coins were struck. There is a beautiful example from Ribe of an otherwise unknown *nobel*. *Söslinge* were the coins mostly used in everyday trade.

Duke Frederik's commander, Johan Rantzau, led his army to victory. The strongest resistance was offered by Malmö and Copenhagen which were bravely defended by Jörgen Kock and the nobleman Henrik Gjöe and did not surrender until all hope of the return of Christiern II was lost. To pay his troops Frederik I had coins struck in the camp (*lejr*) outside Copenhagen, the so-called '*lejrskillinge*' which in type resembled the Holstein *double skilling* but were somewhat lower in value. The mintmaster called Bernt Buske had been brought in from Germany.

In 1525 Sören Norby, the faithful lord lieutenant of Christiern II, crossed from Gotland to Scania rousing the yeoman to fight for their rightful king. After some success the yeoman were defeated by Johan Rantzau's troops and Sören Norby had to retire to Landskrona where he surrendered on good terms and was granted Sölvesborg as a fief. The mint of Landskrona struck *fjortenpenninge* and *söslinge* with the usual types but in Norby's own name in order to pay his followers. As lord of Sölvesborg he struck *söslinge* in the name of Frederik I but added his own coat of arms in the legend.

After the great recoinage of the *klippinge* had been completed, coining was suspended in the various mints for three or four years. In Copenhagen after the siege the mint had been established in the royal vineyard which was now in 1529 granted with the approval of the *Rigsraad* to Johan Rantzau.

In 1531 Christiern II finally returned, landing in Norway. This necessitated mobilization and the reopening of the mint at Malmö. Various *nobels* were struck with portraits of Frederik I and his queen. But the danger of war blew over when in 1532, after the breach of a safeconduct, Christiern II was captured and imprisonned at Sönderborg.

On 10 April the following year the 'church-robber' King Frederik I died. The *Rigsraad* postponed the election of a new king because they could not bring themselves to elect Prince Christian who was a strict Lutheran. Christopher, Count of Oldenburg, landed in May 1534 and in the name of the imprisonned King Christiern II subjugated Zealand, Scania and Funen with the fullest support of the mayors of Copenhagen and Malmö. Before this civil war broke out the *Rigsraad* struck *toskillinge* pieces.

The noblemen of Jutland gathered in the church of Rye and elected Duke Christian king. His commander, Johan Rantzau, defeated the followers of old King Christiern but Copenhagen and Malmö underwent a year-long siege before Count Christopher, Duke Albrekt of Mecklemburg and Ambrosius Bogbinder in Copenhagen together with Jörgen Kock in Malmö finally surrendered. To pay the troops large quantities of coins were struck by both belligerents: in the case of Christian III, a total of about a million *gylden*, mainly in *tomark* and *fireskillinge* but also in *gylden*, *toskillinge* and *enesteskillinge*. Shortly before the civil war broke out, Christian III engaged an able mintmaster called Reynold Junge who started working at Gottorp and moved to Aarhus at New Year 1535 after Johan Rantzau had taken Aalborg

by storm in December. To begin with he struck *klippinge*, especially *tomark* pieces but later he produced normal round coins. After Johan Rantzau had taken Funen and Zealand and beseiged Copenhagen, Reynold Junge moved the mint to Roskilde, working there to provise the army with coins. In fact they were far from equalling the standard of 1524 to say nothing of that of the prototype, the coinage of Lubeck. Peace having been restored, the king contemplated abolishing the war-time coinage but as he was unable to strike good coins immediately, he continued for some time with the baser coins which were antedated. At Ribe also antedated *toskillinge* were struck by the operatives of Master Reynold.

His adversaries in Copenhagen and Malmö had coins struck partly in the name of the imprisonned King Christiern and partly in his and Count Christopher's name. They were mainly *fireskillinge* but gold *gylden* are also known. These coins are interesting because of the propaganda content of their inscriptions. As mintmaster, Jörgen Kock had naturally been in charge of this coinage and he had a large sum due to him from Count Christopher and Duke Albrekt which it was up to Christian III to make good. In 1537 in Copenhagen Christian III struck *joachimdalere* which were reckoned as German coins like the undated Rhenish *gylden* which were called '*moneta slesvicensis*' although they were struck in Copenhagen. In 1540 Christian III finally succeeded in doing away with the war-time coinage. At the same time his mintmaster Reynold Junge was imprisonned in the tower of Copenhagen castle for embezzlement.

And thus we have reached the modern period which was inaugurated by the decree of 1540, reducing all the bad old coins, and ordinances 1541, appointing Paul Fechtel as mintmaster and with the rebuilding of part of the convent of Saint Claire to be used as the mint.

The Duchies

Since coining in the city of Slesvig had been discontinued about 1330, the duchy had been obliged to use foreign currency, in particular that of Hamburg and Lubeck. This however comprized only small *hulpenninge* weighing on average 1/2 gramme which in the long run hardly satisfied the needs of trade. The English sterlings and the French *gros* were better, equivalent to three and nine Lubeck *penninge* respectively. In 1340 the Emperor Frederik III granted the imperial city of Lubeck the right to strike a fairly large silver coin corresponding to 6 *heller*. The new coin, called a *witten* (*hvid*), equalled 4 *penninge*. It was very soon copied by other north German cities such as Hamburg, Wismar and Luneburg. The Lubeck *witten* was also copied at Flensborg. The town had probably had to pay certain dues to Duke Henrik Valdemarsson who, although he had pawned the town to Counts Klaus and Henrik of Holstein, still had the right of coinage as the presence of his arms, the two lions, on the coins shows. The *witten* of Flensborg are mentioned for the first time in 1359 when they were to be tested by the prescribed Lubeck masters. The trial seems to have had a favourable result so that the *witten* of Flensborg circulated on an equal footing with those of Lubeck. Complaints were not made until 1367 when coins from Flensborg, Kiel and Itzeho were prohibited. Nevertheless the Flensborg *witten* was taken as equivalent to that of Lubeck in the Hamburg merchant, van Geldersen's cash-book as opposed to the Holstein coin which was valued at a somewhat lower rate.

In 1379–81 the four cities of Lubeck, Hamburg, Wismar and Luneburg joined in a monetary union for the issue of equivalent coins. Flensborg followed suit but the type had to be changed as the counts of Holstein had now occupied the duchy and the coat of arms with the two lions was replaced by the Holstein nettle leaf. After Queen Margrethe had enfeoffed Gerhard IV with the duchy, the type was changed back to the two lions. In 1392 the four cities agreed to strike *dreilinge*. Here too, Flensborg followed their lead and placed the coat of arms with the two lions on the obverse and the reverse of its coins. With this type the issues of Flensborg seem to have come to and end. *Söslinge* corresponding to the *dreilinge* are not known, neither *witten* of the type adopted by the Wendish monetary union in 1398. Perhaps the Danish *hvide* and *sterlinge* produced after 1397 had been considered sufficient along with the issues of Lubeck. For more than a century no coins were struck in Slesvig: not until 1514 did Duke Frederik establish a mint at Husum where he coined the *mark*, *halfmark*, *quartermark* and especially the *double-skilling*. In accordance with the undertaking given by Christiern I in 1460 they were struck as equivalent to the coin of Lubeck. The mintmaster under Frederik I was called Jörgen Drewes. The coins of the *mark* type bore on the obverse a figure of St. Andrew with a legend from his gradual. In 1522 there appeared the so-called '*Husumdaler*' with an excellent portrait of the sulky duke. In the same year the mint was moved from Husum to Gottorp. In 1529 the house of the mint in Husum was sold to the masterbuilder Martin Bussart. The building stands today in the square in the city. In a bastion of Gottorp Castle the striking of Lubeck *dobbeltskillinge* as standard coins was continued. At the time of Christiern II's return a couple of strange *klippinge* seem to have been produced; one bearing the date 1532 was struck for Frederik I as king while the

other has a *G* on the die which is possibly the mint signature of Gottorp. Each of these coins (in the Berlin cabinet) is unique and both were perhaps some sort of pattern.

Jörgen Drewes died in 1533, the same year as his king, and Duke Christian had to send silver to Hamburg to have it coined for the *Kieler Umschlag* in 1534. Shortly afterwards however he recruited into his service a mintmaster from Luneburg called Reynold Junge. The latter married the widow of his predecessor thus becoming the brother-in-law to Lange Hermann (Hermann Hoyer) and to the bastard daughter of Frederik I. When Count Christopher began the struggle on behalf of Christiern II by an invasion of Holstein in May 1534, Reynold Junge started working in earnest. As there was neither time nor men to trim the coins, they were issued as *klippinge*.

When Duke Christian's commander, Johan Rantzau, had taken Aalborg by storm, Master Reynold had to move to Aarhus with his staff and set up a mint there. *Klippinge* at *tomark*, 8 *skillinge* and 4 *skillinge* with the nettle leaf of Holstein and an uncrowned C were probably intended to have been struck at Gottorp but were now minted in Aarhus. The same applies to the later Rhenish *gylden* with 'moneta slesvicensis' in the legend which were struck in Copenhagen in 1536. The mint at Gottorp was now at a standstill and remained so for the rest of our period.

Gotland (Gulland)

Visby in Gotland held a leading position within the Hanseatic League. Even before Lubeck began to coin, Visby started to strike, presumably in the 1320's, fairly large coins, the so-called '*goter*' at the value of an *örtug* according to the old reckoning and almost equivalent to the somewhat later *witten* of Lubeck. Valdemar Atterdag's conquest of Gotland and Visby in 1361 did not interfere with the position. Coins were still struck with the same type: on the obverse, the Lamb of God – which might be seen as a pun on the word *Gotland* (Danish *Guds lam* — Gutland). The banner carried by the Lamb is sometimes marked with a cross resembling the Dannebrog. The reverse type, the 'lily bush', may represent the tree of life. During the century in which the *goter* were struck, the law of the declining value of money naturally made itself felt and the weight was diminished by more than half.

A strange event in the history of the island occurred when Erik, King of the three Nordic kingdoms became weary of misfortune and withdrew to Gotland in 1436 maintaining his position at Visborg until 1449 when he surrendered it to Christiern I.

At this time he struck a *hvid* with his name on the obverse. During the reign of Christiern I *goter* were struck bearing a coat of arms with a *fesse* instead of the lily bush on one side. The only reasonable explanation is that it is an erroneous reproduction of the Oldenburg coat of arms with two *fesses*.

From the time of King Hans *hvide* with the usual Danish type are found.

In 1517 Christiern II granted the island as a lifelong fief to Sören Norby and, before leaving Denmark, he also seems to have given him the right of coinage. *Skillinge* and *goter* exist with Sören Norby's name and coat of arms and were intended, among other things, as pay for the comparatively large forces which he had to maintain in defence of the island against Frederik I, Gustav Vasa and the men of Lubeck. In 1525 he had to surrender the island to Frederik I and a year later as lord of Sölvesborg he succumbed to the superior forces of his adversaries in a naval battle.

His mintmaster was Hans Seyer who continued working under Frederik I until in 1533 he went on leave to Germany. The lord lieutenant Henrik Rosenkrantz had him searched for in vain and finally had to let an otherwise unknown mintmaster called Jacob strike the *skillinge* with the dates 1536, 1537 and 1538.

Norway

In Norway the production of coins stopped under Hakon VI or shortly after his death in 1380. Foreign currency supplied the needs of everyday trade for more than a century. In 1483 King Hans promised to strike coins equivalent to those of Denmark. Thereafter *skillinge* and *hvide* of various types were struck at Oslo, Bergen and Nidaros. The first known Norwegian coinage act is that of 1514 which decreed that Norwegian coin would be current in Denmark and vice versa and that the *mark* of Cologne should be used. *Skillinge* struck for Christiern II in Oslo are also extant.

After Christiern II had left his dominions 1523, the lord of Akershus, the elected bishop Hans Mule, had *dobbelthvide* coined. They were below the proper standard and were remembered as '*Mulemönter*' by the common people. Frederik I struck *skillinge* in Oslo and *hvide* in Bergen.

In November 1531 Christiern II returned and occupied Oslo but could not take Akershus. In order to pay his mercenaries he had to borrow a mintmaster and tools and struck *klippingmynt*: *tomark* in 1531, *mark* in 1531 and 1532 and small coins without any date. In 1532, in

breach of the safe-conduct granted to him, Christiern II was imprisonned at Sönderborg.

In 1537 *skillinge* were struck in Bergen for Christian III by the operatives working under Reynold Junge.

In 1458 the Norwegian archbishops had their old right of coinage at Nidaros which had laid dormant for about 200 years, confirmed and after that Gaute Ivarsson (1474–1510) struck *hvide* and *hulpenninge* in the name of Saint Olav, the patron saint and *rex perpetuus* of Norway. Erik Valkendorf (1510–22), however, added his own name and coat of arms on *skillinge* and *hvide* and also struck *hulpenninge* similarly bearing his coat of arms. The last Norwegian archbishop, Olav Engelbrektsson (1523–37) struck *mark* with the enthroned saint on the obverse and his own coat of arms with that of the chapter on the reverse. Similarly he coined *skillinge* bearing the coat of arms of both himself and the chapter.

Sweden

In Sweden in the 14th century there was also a need for larger coins than the little bracteates used hitherto. Albrekt of Mecklenburg (king from 1363–89) who knew the *witten* of Lubeck from their circulation in his native land, introduced a similar coin, the *örtug*, keeping to the old reckoning: 1 *örtug* = 8 *penninge*, 3 *örtug* = 1 *öre* and 8 *öre* = 1 *mark*. The Stockholm mark which was the basis of the monetary system weighed 210.6 grammes.

King Albrekt struck *örtuge*, *halvörtuge* and small bracteates in Stockholm, Silverberget in Dalecarlia, Vesteraas and Aabo. The *hulpenninge* bore in some cases the effigy of a king with a forked beard such as appeared on the king's privy seal and in others, an S or an A.

After the capture of Albrekt in 1389 and the surrender of Stockholm in 1395 there was probably a break in the coinage until about 1405 when King Erik struck *örtuge* in Stockholm and Vesteraas, later – about 1409 – *örtuge*, 6-*penninge* and 4-*penninge* at Aabo. Christopher of Bavaria struck *örtuge* of five different types in Stockholm and Aabo. The arrangements made for the coinage in 1449 are known from a surviving contract made with Heyne van Nadelwigh, the mintmaster of Stockholm. A decree of 1453 fixed the exchange rates for foreign currency. Christiern I (1457–64) struck only *örtuge*, of three types, in Stockholm. *Örtuge* struck in Stockholm bear on the obverse the letter E on a long or short cross with the inscription SANCTVS ERICVS around it and on the reverse, a coat of arms with three crowns. These coins have here been placed in the interregnum of 1465–67 but they may also have been struck in the other interregnum of 1439–41.

Sten Sture the Elder (1470–97 and 1501–3) struck *örtuge* and *halförtuge* (*fyrker*), not in his own name but in that of Saint Erik at Stockholm and Vesteraas and in that of Saint Henrik at Aabo. The coins were struck in 11 different types, 6 for the *örtuge* and 5 for the *fyrker*. From the reign of Sten Sture the Elder two documents containing coinage regulations survive; one of 4 July 1478 concerns Hans Grave, the mintmaster of Stockholm and the other of 12 September 1480, with the same provisions, concerns Cornelius Jacobsen, mintmaster of Vesteraas.

King Hans was crowned on 26 November 1497 in Stockholm and just a week later, on 4 December, he entered into a contract with Mikkel Johansson as mintmaster of Stockholm. While for the most part repeating earlier monetary arrangements, it contained a clause on the minting of Rhenish *gylden* at the rate of 72 pieces to the *mark* of 18¼ carats. They were probably never struck or at any rate no specimen is now known. King Hans struck *örtuge* and *fyrk* in Stockholm and Vesteraas of nine different types.

Svante Nilsson Sture was regent from 1504–12 and from his day there survive only one *örtug* and one *fyrk* struck at Vesteraas in the name of Saint Erik but with the Natt-och-Dag coat of arms in the legend.

Svante's son, Sten Sture the Younger, who was regent from 1512–20 introduced in 1512 large coins, *mark* pieces, which were modelled on the similar coins of Hamburg-Lubeck. Unfortunately they are of greatly differing weights and they have been the object of much counterfeiting. They were struck in the name of Saint Erik, unlike the normal current coins which bore the name of the regent. These were *örtuge* of 1512 and *fyrk* af 1515 and undated which were struck at Stockholm and also undated *fyrk* struck at Vesteraas.

So far as is known, Christiern II struck no Swedish coins. Gustav Vasa coined Danish *skillinge* dated 1535 in the name of Christian III to pay his German mercenaries in Scania during the civil war.